

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sanat Tarihi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**II. ULUSAL MİMARLIK DÖNEMİ
BAĞLAMINDA İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ FEN
VE EDEBİYAT FAKÜLTESİ İNŞA SÜRECİ**

Dilara Zeynep ÖZSOMER

2501170795

Danışman

Prof. Dr. Agah Tarkan OKÇUOĞLU

İstanbul, 2021

ÖZ

II. ULUSAL MİMARLIK DÖNEMİ BAĞLAMINDA İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ FEN VE EDEBİYAT FAKÜLTESİ İNŞA SÜRECİ DİLARA ZEYNEP ÖZSOMER

“II. Ulusal Mimarlık Dönemi Bağlamında İstanbul Üniversitesi Fen ve Edebiyat Fakültesi İnşa Süreci” başlıklı tez, mimarlar Sedat Hakkı Eldem ve Emin Onat tarafından proje tasarımları 1942-1947 yılları arasında tamamlanan yapının inşa sürecine odaklanmaktadır. Bugüne kadar yapının inşa sürecini anlatan müstakil bir çalışma olmamakla birlikte özellikle Sedat Hakkı Eldem’in mimarlığı üzerine hazırlanmış yayınlara konu olmuştur. Araştırma kapsamında, II. Ulusal Mimarlık dönemi mimarisine değindikten sonra yapının tasarım süreci, mimari ve üslupsal özellikleri incelenmiştir. Yapının mimarlarından Sedat Hakkı Eldem’in kişisel arşivi tezin temel kaynağı olmuştur. Tez, yapının inşa edildiği dönem, konum ve tasarım özellikleri doğrultusunda üç bölüm olarak kurgulanmıştır. Bu kurguyla, yapının tasarımında etkili olan ekonomik, ideolojik ve üslupsal faktörler inceliklerle değerlendirilmiştir. II. Dünya Savaşı’nın etkisiyle yaşanan mali kriz sebebiyle mimarların ve inşa sürecinin maruz kaldığı eleştirilere ve 1947 yılında proje tasarımları tamamlandıktan sonra yapının geçirdiği inşai değişimlere odaklanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: II. Ulusal Mimarlık Dönemi, Sedat Hakkı Eldem, Emin Onat, Fen-Edebiyat Fakültesi, cumhuriyet mimarlığı.

ABSTRACT

THE CONSTRUCTION PROCESS OF ISTANBUL UNIVERSITY FACULTY OF SCIENCE AND LITERATURE IN THE CONTEXT OF II. NATIONAL ARCHITECTURE MOVEMENT

DİLARA ZEYNEP ÖZSOMER

The thesis titled "The Construction Process of Istanbul University Faculty of Literature and Science Building in the Context of II. National Architecture Period" focuses on the construction process of the building, whose project designs were completed between 1942 and 1947 by architects Sedad Hakkı Eldem and Emin Onat. Even though the building was not the sole focus of any work that explains its construction process, it was featured in publications on the architectural identity of Sedad Hakkı Eldem. Within the scope of this research, after touching upon the architecture of the II. National Architecture Period, Faculty building's design process, its architectural and stylistic features were studied. The personal archive of Sedad Hakkı Eldem, one of the architects of the building, was the main source of the thesis. It was designed in three parts in line with the building's location, period and design features. With this setup, the economic, ideological and stylistic factors that were effective in the building's design were evaluated meticulously. The focus is on the criticism the architects and the construction process were faced with because of the economic crisis under the influence of World War II and the structural changes on the building after the project designs were completed in 1947.

Keywords: II. National Architecture Period, Sedad Hakkı Eldem, Emin Onat, Faculty of Literature and Science, republican architecture.

ÖNSOZ

“II. Ulusal Mimarlık Dönemi Bağlamında İstanbul Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Binası İnşa Süreci” başlıklı tez, Cumhuriyet devrinin İstanbul’daki modern anlayışla tasarlanmış ilk üniversite binasının inşa sürecini açıklıyor. Yapının proje tasarımlarını hazırlayan mimarlar Sedad Hakkı Eldem ve Emin Onat’ın rolleri, mimari görüşleri ve inşa süresince arkaplanda yaşadıkları mali ve bürokratik sorunlara odaklanıyor. Bu denli önemli bir kamu yapısının dönemin süreli yayınlarında maruz kaldırı eleştiriler ve mimarların bunlara verdikleri cevap detaylarıyla aktarıyor.

Fakülte binasına adım attığım 2013 yılında yeni bir sanat tarihi öğrencisi olarak, okulumun tasarım özellikleri ve inşa sürecinde yaşananların hikayesi zihnimde meraklı soru işaretleri doğurmuştu. Hayatımın bu zorlu sürecinde benden umudunu kaybetmeden çalışmalarına sabırla destekleyen tez danışmanım Prof. Dr. Ağah Tarkan OKÇUOĞLU’na teşekkür borçluyum. İkinci teşekkürümse bu konuyu çalışmam konusunda teşvik eden ve tez süresince desteğini hem bilimsel anlamda hem de bir dost olarak hiç eksik etmeyen Dr. Müjde Dila GÜMÜŞ’e. Tezimin son aşamasındaki stresli ruh halimi telkinleriyle sakinleştiren Eylül BİÇER’e ve sıkıştığım bir zamanda yardımlarını esirgemeyen tüm arkadaşlarıma çok teşekkür ederim. Bu süreçte bana gerekli çalışma ortamı ve zamanı yaratan annem Semra ÖZSOMER ve ağabeyim Uğur ÖZSOMER’e müteşekkirim.

En büyük teşekkürüm mesleğimi seçerken beni teşvik ederek ilk destekçim olan konusunda, varlığı ve yokluğuyla hayatımın her anına ışık tutan, hala yanımda olduğuna hissettiğim, en kıymetlim, babam Enis Behiç ÖZSOMER’e.

İstanbul, 2021

Dilara Zeynep ÖZSOMER

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	vii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET DEVRİMİ SONRASİ MİMARİ ÜSLUP KARMAŞASI

1.1. Cumhuriyet Devri Mimarlık Akımları.....	4
1. 2. Cumhuriyet Devrimi Sonrası Mimari Üslup Çeşitliliği.....	7
1. 2. 1. Entegre/Eklektik Modern Mimari.....	7
1. 2. 2. Uluslararası (Kübik) Modern Mimari.....	13
1. 2. 3. Milli Modern Mimari.....	20

İKİNCİ BÖLÜM

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ İNŞA SÜRECİ

2. 1. İstanbul Üniversitesi Binalarının Kısa Tarihçesi.....	24
2. 2. İstanbul Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Binası'nın Konumu.....	30
2. 2. 1. Laleli Semtinin Tarihçesi.....	31
2. 2. 2. Mese-Divanyolu Eğitim Yapıları İlişkisi.....	32

2. 2. 3. Fakültenin Yer Seçimi.....	35
2. 3. Mimarlar: Sedad Hakkı Eldem ve Emin Onat.....	36
2. 3. 1. Sedad Hakkı Eldem.....	38
2. 3. 2. Emin Onat.....	44
2. 4. İnşa Süreci.....	48
2. 4. 1. Tasarım Özellikleri.....	51
2. 4. 2. Yapının İnşa Sürecine İlişkin Eleştiriler.....	65

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FAKÜLTE BİNASININ PROJE TASARIMLARININ TAMAMLANDIĞI 1947'DEN SONRAKİ SÜREÇ

3.1. Mimarların Görevden Alınma Meselesi.....	71
3.2. Yapının Eksikleri ve Sonradan Eklenen Birimler.....	74
3.2.1. Vezneciler Caddesi Cephesi.....	75
3.2.2. Konferans Salonu.....	77
3.2.3. Kütüphane.....	79
3.2.4. Talebe Lokali.....	80
3.3. Yeni Süsleme Öğeleri.....	81
SONUÇ.....	83
KAYNAKÇA.....	86

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Ankara Palas, 1928. (Salt Araştırma, AHANKA070)

Şekil 2: Ankara Türk Ocağı, 1927, Fotoğraf: Jean Weinberg. (Salt Araştırma, AHANKA050)

Şekil 3: Berlin-Britz, Hufeisensiedlung, 1925.

(<http://architectuul.com/architecture/britz-horseshoe-estate> 7.8.2021)

Şekil 4: Maçka Palas. (İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, CFA_003685)

Şekil 5: İzmir, Gazi İlk Mektebi, Necmeddin Emre, 1934. (Mimar, No: 7, 1934, s.191.)

Şekil 6: İzmir, Milli Kütüphane, Tahsin Sermet, 1926-33. (Zeynep Özsoy, 18 Haziran 2016)

Şekil 7: İsmet Paşa Kız Enstitüsü, 1930. (Salt Araştırma, AHANKA134)

Şekil 8: Mr. L. Varber Villası, Vedat (Tek) Bey, 1932. (Mimar, No: 5, 1932, s. 137)

Şekil 9: Ankara Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi, 1937. (Ankara Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi Arşivi)

Şekil 10: Ankara, Amele Mektebi'ndeki taş ustalığı dersi. (Arkitekt, No: 8, s.191)

Şekil 11: Abdullah Frères, Fossati'nin tasarımı olan Darülfünûn binası, 1922. (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, II. Abdülhamid'in fotoğraf koleksiyonu)

Şekil 12: Abdullah Frères, Beyazıt'taki Harbiye Nezareti, 1894. (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, II. Abdülhamid'in fotoğraf koleksiyonu)

Şekil 13: Vezneciler, Zeynep Hanım Konağı, Jacques Pervititch, Yangın Sigortası Haritaları, 1935, 63-59 cm.

Şekil 14: Zeynep Hanım Konağı planı. (Sedad Hakkı Eldem, Türk Evi Plan Tipleri, s. 196)

Şekil 15: Sébah ve Joaillier, Zeynep Hanım Konağı, 12x18cm. (İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, Oktay Arslanapa Arşivi, Demirbaş no. FKA_007370)

Şekil 16: Divanyolu, Çorlulu Ali Paşa Medresesi. (İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, FKA_006014)

Şekil 17: İstanbul Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi. (Zeynep Özsoy, Nisan 2021)

Şekil 18: Sedad Hakkı Eldem ve Emin Onat, 1950-51. (Mimarlık ve Sanat, No: 4-5, 1961, s. 147)

Şekil 19: En üstte Sedad'ın ağabeyi Vedat, ortada Sedad, altta kardeşi Sadi, Zürih, 1918. (Edhem Eldem, Sedad Hakkı Eldem I: Gençlik Yılları, s. 26.)

Şekil 20: Sedad Hakkı Eldem, Banka Şubesi Projesi, 1928. (SALT Araştırma, SHE Arşivi, TSHEPJ00101003)

Şekil 21: Zeyrek Sosyal Sigortalar Kurumu Kompleksi, 1962-64. (Erdal Aksoy)

Şekil 22: Sedad Hakkı Eldem stüdyoda çalışırken. (Sedad Hakkı Eldem, 50 Yıllık Meslek Jübilesi)

Şekil 23: Emin Onat Zürih'te. (100 Yılda İki Mimar: Sedad Hakkı Eldem – Mehmet Emin Onat, s. 75)

Şekil 24: Emin Onat öğrencileriyle bir kutlama yemeğinde. (100 Yılda İki Mimar: Sedad Hakkı Eldem – Mehmet Emin Onat, s. 76)

Şekil 25: Mimarlar Fakülte Binası projesini dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye sunuyor. Soldan sağa sırasıyla İsmet İnönü, Hasan Âli Yücel, Sedad Hakkı Eldem, Emin Onat, 1942. (Sedad Hakkı Eldem, 50 Yıllık Meslek Jübilesi)

Şekil 26: 1942-1943 eğitim-öğretim yılı açılış konuşmasının ardından üniversite öğretim üyeleri ve öğrencileri yeni inşa edilecek olan Fen-Edebiyat Fakültesi

Binasının maketini inceliyor. (Salt Araştırma, SHE Arşivi, Akşam Gazetesi, 2 Kasım 1942)

Şekil 27: Maarif Vekili Hasan Âli Yücel fizik enstitüsünün temelini atıyor. (Salt Araştırma, SHE Arşivi, Vatan Gazetesi, 4 Temmuz 1943)

Şekil 28: Stuttgart Garı binası. (<https://www.der-neue.de/>)

Şekil 29: Edebiyat Fakültesi Ordu Caddesi yönündeki giriş cephesi. (Zeynep Özsoyer, 28 Nisan 2021)

Şekil 30: Reşit Paşa Caddesi giriş kapısındaki kabara. (Zeynep Özsoyer, 28 Nisan 2021)

Şekil 31: Büyük Reşit Paşa Caddesi yönündeki giriş eyvanının doğu yönünde bulunan kapı, pencere ve silme detayları. (Zeynep Özsoyer, 28 Nisan 2021)

Şekil 32: Büyük Reşit Paşa Caddesi yönündeki giriş eyvanının üzerindeki geniş saçaklı köşk. (Zeynep Özsoyer, 28 Nisan 2021)

Şekil 33: Büyük Reşit Paşa Caddesi yönünde avlu giriş kapısının tavan bezemesi. (Zeynep Özsoyer, 28 Nisan 2021)

Şekil 34: Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi Konferans Salonu tavan bezemesi. (S. Bozdoğan, vd., Sedat Eldem, s. 73)

Şekil 35: Fakülte binasının örgü sistemini gösteren detay. (Zeynep Özsoyer, 28 Nisan 2021)

Şekil 36: Yapının iç mekanından duvar örgüsünü gösteren detay. (Zeynep Özsoyer, 28 Nisan 2021)

Şekil 37: Fakülte Binası'nın Kimyager Derviş Paşa Sokağı yönünden görünüşü. (Zeynep Özsoyer, 10 Mayıs 2021)

Şekil 38: Edebiyat Fakültesi orta bahçe. (Zeynep Özsoyer, 28 Nisan 2021)

Şekil 39: Auguste Perret etkili merdiven önü dikey pencereler. (Zeynep Özsoyer, 17 Ekim 2019)

Şekil 40: Büyük Reşit Paşa Caddesi kapısı. (Salt Araştırma, SHE Arşivi, TSHEPA02609002)

Şekil 41: Sedat Hakkı Eldem ve Emin Onat'ın İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'ne gönderdiği mektuptan bir kesit, 20 Ocak 1951. (Salt Araştırma, SHE Arşivi, TSHEPA02603012)

Şekil 42: İstanbul Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi planı. (Salt Araştırma, SHE Arşivi, TSHEPA02604001)

Şekil 43: Fen-Edebiyat Fakültesi Konferans Salonu. (Salt Araştırma, SHE Arşivi, TSHEPA02608002)

Şekil 44: Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi. (Zeynep Özsoy, 6 Ağustos 2019)

Şekil 45: Talebe lokalini gösteren plan kesiti. (Salt Araştırma, SHE Arşivi, TSHEPA02604001)

Şekil 46: Konferans Salonu perde üzerinde yer alan kitabe boşluğu. (Salt Araştırma, SHE Arşivi, TSHEPA02608008)

KISALTMALAR LİSTESİ

bkz.: Bakınız

ed.: Editör

s.: sayfa

SHE: Sedad Hakkı Eldem

GİRİŞ

“II. Ulusal Mimarlık Dönemi Bağlamında İstanbul Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Binası İnşa Süreci” başlıklı tez, Sedat Hakkı Eldem ve Emin Onat tarafından tasarlanmış, 1942-47 yılları arasında proje tasarımları tamamlanmış ve inşası 1970li yıllara kadar devam eden yapıya odaklanmıştır. Cumhuriyet İstanbul’unun ilk, Türkiye’nin ise ikinci modern üniversite binası olarak tasarlanan yapı, herhangi bir detaylı incelemeye daha önce konu olmamıştır. Tez, fakülte binasının inşa edildiği sırada yaygın olan II. Ulusal Mimarlık dönemini hazırlayan mimarlık akımlarını açıkladıktan sonra inşa sürecine odaklanmış, ardından proje tasarımları tamamlandıktan sonra yapının geçirdiği değişimlerden bahsetmektedir.

Tez çalışması sırasında karşılaşılan en büyük sorun, arşiv belgelerindeki bazı eksiklikler olmuştur. Özellikle mimarlarından arşiv belgelerinin çoğunun günümüze ulaşmaması yüzünden bazı konuların aydınlanmasında güçlükler yaşanmıştır. Sedat Hakkı Eldem’in kişisel arşivine ulaşmamıza rağmen, arşivin önemli bir kısmı 1948 Akademi yangınında yok olmuş,¹ diğer mimar Emin Onat’ın arşivi de 1981’deki bir yangında harap olmuştur.²

İstanbul Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi üzerine yapılmış müstakil bir araştırma bulunmamakla birlikte, II. Ulusal Mimarlık dönemi ve mimarlardan Sedat Hakkı Eldem hakkında yapılmış yayınlarda, dönemin süreli yayınlarında konuya ilişkin bilgilere rastlamak mümkündür. Araştırmanın ikincil kaynakları olarak erken cumhuriyet devri mimarlığı konusunda temel kaynaklardan kabul edilen Sibel Bozdoğan’ın *Modernizm ve Ulusun İnşası*³ kitabından yararlanılmıştır. Buna ek olarak Sedat Hakkı Eldem’in biyografisi ve mimarlığı hakkında yayınlanan pek çok eser arasında özellikle Uğur Tanyeli, Edhem Eldem ve Bülent Tanju’nun Sedat Hakkı Eldem⁴ kitabı mimarın çocukluk yıllarını da içine alan; mimar, akademisyen

¹ Sedat Hakkı Eldem, **50 Yıllık Meslek Jübilesi**, İstanbul, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, 1983, s.10.

² Z. Ayşe Akyıl, “Emin Onat Yapılarında Koruma Sorunları: Onat’ın Mimarlığı’nı Korumak”, **100 Yılda İki Mimar: Sedat Hakkı Eldem - Mehmet Emin Onat**, İstanbul, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, Şubat 2010, s.341.

³ Sibel Bozdoğan, **Modernizm ve Ulusun İnşası**, İstanbul, Metis Yayınları, 2015.

⁴ E. Eldem, B. Tanju, U. Tanyeli, **Sedat Hakkı Eldem I: Gençlik Yılları**, İstanbul, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, Nisan 2009.

ve yazar kimliğini detaylarıyla inceleyen önemli bir eser olarak tezimize ışık tutmuştur. Ayrıca Sibel Bozdoğan, Süha Özkan ve Engin Yenal'ın Sedat Eldem⁵ kitabı mimarın üslubunu tanıma amacıyla yararlandığımız önemli kaynaklardır.

Araştırmanın kapsamı yapının konumun önemi, mimari dili, ideolojik aktörlerin yapının inşası üzerindeki etkileri, süreli yayınlar ve kamuoyunun eleştirileri, maliyeti, malzeme ve bezeme tercihi, mali güçlükleri, mimarlar ve üniversite yetkililerin aktif rollerinden oluşmaktadır. Bu bağlamda, Salt Araştırma bünyesinde bulunan Sedat Hakkı Eldem Arşivi titizlikle taranmış ve bu arşivde İstanbul Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'ne ilişkin tüm yazışma, çizim, fotoğraf vb. belgeler incelenmiştir. Arşivde tespit edilen malzemeler gazete haberleri, makale taslakları, mektuplar, mimari projeler, planlar, raporlar, fotoğraflar, vd. oluşmaktadır.

Tez üç bölümden meydana gelmektedir.

İlk bölümde II. Ulusal Mimarlık dönemini ile ilgili mevcut olan bir problematiğe dönem mimarlarının makalelerinde kullandıkları dil doğrultusunda bir kategorizasyon önermesinde bulunulmuştur.

İkinci bölümde tezin ana konusu olan İstanbul Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi'nin inşa süreci, üslupsal özellikleri, mimarların biyografileri ve yer aldığı konumun kent tarihi içerisindeki önemi ile birlikte anlatılmıştır.

Üçüncü bölümde mimarların 1947 yılında proje tasarımlarını teslim ettikten sonra yapının geçirdiği onarımlar, ekler, mimarların buradaki rolü, yapının maliyetli bulunması ve ödeme problemleri konularına odaklanılmıştır.

Arşiv kaynakları ve ikincil kaynakların değerlendirilmesine dayanan bu çalışma ile İstanbul Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'nin inşa süreci ve tasarım özellikleri ortaya koyulmuştur. Mimarların Alman kökenli bir eğitimden gelmeleri ve II. Dünya Savaşı döneminin kütleli, bezemesiz tarzı, yapının tasarımında etkili olmuş dolayısıyla onu tipik bir II. Ulusal Mimarlık binasına dönüştürmüştür. Ayrıca yapının mimarların hangisinin tasarımda daha aktif rol oynadığı sorusuna cevaplar aranmıştır. Sedat Hakkı Eldem'in Güzel Sanatlar Fakültesi'nde 1934'de başlattığı Milli Mimari Semineri dersiyle yapının inşasında görev aldığı sırada diğer mimarlara kıyasla daha yoğun bir biçimde geleneksel Türk mimarisi ile çağının modernliğini

⁵ S. Bozdoğan, S. Özkan, E. Yenal, **Sedat Eldem**, İstanbul, Literatür Yayıncılık, 2005.

harmanlama çabası görülmektedir. Bu da yapının tasarımındaki Selçuklu medrese planı, geniş saçaklar gibi belirgin milli tasarım emarelerinin Eldem'in dokunuşu olduğunu açıklar.

Bu tez çalışması, 1940'lı yıllara damgasını vuran, yerli mimarlar tarafından inşa edilmiş büyük ölçekli bir kamu yapısının inşa sürecini dönemin değişken dinamikleriyle açıklamaktadır. Bu bağlamda ekonomik ve ideolojik faktörler göz önünde tutularak tekil bir örnek olan fakülte binasından yola çıkarak II. Ulusal Mimarlık döneminin ortaya çıkmasındaki nedenlere yer verilmiştir. Daha önce ele alınmamış olan arşiv belgeleri ve ikincil kaynakların incelenmesiyle dönem basını tarafından oldukça dikkat çeken yapının inşa sürecinin gün yüzüne çıkması amaçlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET DEVRİMİ SONRASI MİMARİ ÜSLUP

KARMAŞASI

1. 1. Cumhuriyet Devri Mimarlık Akımları

II. Meşrutiyetin İlanının ardından Osmanlı topraklarında Evkaf Nezareti ve Saray desteğiyle üretilen pek çok yapı I. Ulusal Mimarlık Dönemi yapıları olarak değerlendirilmektedir. II. Dünya Savaşı'nı hazırlayan süreçte, 1930lu yılların yaygın eğilimi olan nasyonalizm ve biraz da militarist etkiyle ortaya çıkan ve üretimlerini 1950lere kadar sürdüren yapıları ise II. Ulusal Mimarlık Dönemi adıyla değerlendirme eğilimi, mimarlık tarihçilerinin tarih yazımındaki bir sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Tez kapsamına giren İstanbul Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi binası da II. Ulusal Mimarlık Dönemi'nin bir yapısı olarak kabul gördüğünden çalışmamızın bu kısmında dönemin yaygın mimari üsluplarına değinerek erken cumhuriyet döneminin mimari çeşitliliğinin kategorizasyonu konusunda bazı önerilerde bulunmak istedik.⁶

Dönem yayınlarını incelediğimizde, cumhuriyetin ilanının ardından Osmanlı Devri I. Ulusal Mimarlık akımına karşı ortak bir eleştirel tutuma rastlamak mümkündür.⁷ Peyami Safa'nın Tasviri Efkar Gazetesi'ndeki 11 Mayıs 1943 tarihli yazısı konuyla ilgilenen yazarların ve dönemin genç mimarlarının, öncülleri I. Ulusal Mimarlık akımı temsilcilerine bakış açılarını özetler niteliktedir.

⁶ Erken Cumhuriyet dönemi mimarlığı ile ilgili daha detaylı bilgiler için bkz. Yıldırım Yavuz, **İmparatorluktan Cumhuriyete Kemalettin 1870-1927**, İstanbul, TMMOB Mimarlar Odası Yayınları, 2009; Sibel Bozdoğan, **Modernizm ve Ulusun İnşası**, İstanbul, Metis Yayınları, 2015; İnci Aslanoğlu, **Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı 1923-1938**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2010; Uğur Tanyeli, **Mimarlığın Aktörleri: Türkiye 1900-2000**, İstanbul, Garanti Galerî Yayınları, 2007; **M. Vedat Tek: Kimliğin İzinde Bir Mimar**, Ed. Afife Batur, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2003.

⁷ Ahmet Haşim, "Gurabahane-i Laklakan" (1928), **Üç Eser**, Milli Eğitim Basımevi, 1988, s. 152; Sedat Çetintaş, "Mimarlıkta Kendimizi Bulmaya Mecburuz", **Cumhuriyet Gazetesi**, 18 Mayıs 1943; Zeki Sayar, "Mektep Binalarında Estetik", **Mimar**, No: 8, 1931, s. 253-54; Behçet ve Bedrettin, "Türk İnkılap Mimarisi", **Mimar**, No: 9-10, 1933, s. 265-266.

“Mimar Vedad merhum ve aramızdaki benzerleri gibi milliliği cephenin çini süslerinde, yapının tezyini teferruatında ve herhangi bir motifinde değil, yapı telâkkisinin özünde aramalıyız. “Milli” demek “Maziye taklit etmek” demek değildir. Ne şekil, ne proporsiyon, ne de renk, motif ve süs olarak maziden alınan hiçbir unsur millilik ifade etmez. Kendi köklerine dayanan, kendi kendisi olan ve yabancı sanatların topyekûn tesirleri altında kalmıyan her sanat millidir.”⁸

Safa’nın sözlerinden anlaşıldığı üzere, genç mimarlar artık hocalarının çizgisinde ilerleyip milliliği cephe giydirmesine indirgemek istememişlerdir. Bu doğrultuda millilik addedilen geçmişi taklit yerine batı dünyasından öğrendikleri teknik bilgiyi, milli bir tasarımla birleştirerek “gerçek” milliliği üretmeyi hedeflemişlerdir. Sözen, erken tarihli yayınında erken cumhuriyet dönemi mimarlığı için söz konusu olan üslup kargaşasından bahsetmekle birlikte bu durumun 1937 yılına kadar sürdüğünü belirtmiştir.⁹ Öte yandan, Bruno Taut’un Türkiye’ye gelip 1936’dan 1938’e kadar Güzel Sanatlar Akademisi’nde eğitimci olarak görev aldığı yıllarda, mimarlık yayınlarında millilik konusu hakkında çeşitli tartışmalar yaşansa da, büyük oranda 1940lı yıllarda henüz yerli mimarların özgür bir mimarlık dilinden bahsetmek mümkün olmamıştır.

Erken cumhuriyet dönemi mimarlığının kuşkusuz en önemli yapılarından olan Emin Onat ve Orhan Arda’nın 1943’te tasarladığı Anıtkabir’in nihai tasarımında dahi Paul Bonatz’ın fazlasıyla müdahalesi söz konusu olmuştur. Onat ve Arda’nın tasarımını büyük oranda değiştirildiği kayda geçmiştir.¹⁰ Dolayısıyla yerli ve modernin harmanlandığı bir tasarım gayesi güden erken cumhuriyet dönemi mimarlarının kendi milli mimari dillerini oturtmaları 1950li yılları bulmuştur. 1950lere kadar üretilen eş zamanlı yapılarda ortak bir üsluptan bahsetmenin mümkün olmadığı gibi, pek çok mimar üslup arayışı içindeki karmaşa döneminin birer temsilcileri olmuşlardır.

⁸ Peyami Safa, “Milli Mimarimiz Nasıl Doğacak?”, **Tasviri Efkar**, 17 Mayıs 1943.

⁹ M. Sözen, M. Tapan, **50 Yıllık Türk Mimarisi**, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 1973, s. 243.

¹⁰ Nevin Aslı Can Bilge, “Anıtkabir Yarışması Bağlamında Paul Bonatz’a Dair Bir Okuma”, **Art-Sanat**, No: 9, 2018, s. 307.

Devrimin ardından yeni hükümet, öncülü monarşi ile verdiği savaşı Batı'ya karşı verdiği savaşın önünde tutmuştur. “Muassır medeniyetler seviyesine” ulaşabilen bir toplum ve ülke yaratma gayesi devrimin yegane amacı olmuş, bu uğurda modernleşmeyi şart koşmuştur. Cumhuriyet devrimini takip eden inkılaplarda bu tutumun yansımaları görmek mümkündür. Yeni hükümet için artık eski harfler, eski fesler ve tabii eski binalar köhne, çağ dışı bulunmuş ve ivedilikle değiştirilmelerin gerektiği düşünülmüştür.¹¹ Bu bağlamda, yeni ideolojinin simgeselleşmesi ve en önemli medya ayağı olarak toplumdaki her bireye dokunması; her gün karşı karşıya bırakması için mimari, toplum inşasının temel taşı olarak kullanılmıştır. Bunun en bariz tesirlerinden biri Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti olan İstanbul'un ikinci plana atılıp, yeni başkent Ankara'nın silbaştan modern bir kent olarak tasarlanması olmuştur. “Modern” Ankara cumhuriyetin medeni yaşantısının ispatı ve en önemli gurur kaynağı olarak inşa edilmiştir.¹²

Böyle bir ideolojik zemine doğan erken cumhuriyet dönemi mimarlarının ilk amaçları Batı'dan aldıkları modern tekniği millileştirmeyi başarmak ve ikinci amaçları ise şahsi mimar kimliklerini millilik üzerinden bir zemine oturtmak olmuştur. Bu noktada üretimlerin bireysel tarafı çoğu zaman tasarımdaki ideolojik zeminin arkasında kalmıştır ancak Le Corbusier'nin yayınlarını takip eden bu gençlerin modern mimarlığın gerekliliklerinden olan bireysel üslup yaratma konusunda fikirleri olduğu açıktır. Bunun ispatlarından biri, içinde Le Corbusier'nin mimarlık görüşlerini barındıran Celal Esad Arseven'in Yeni Mimari isimli kitabıdır. Kitabın tanıtım yazısı dönemin önde gelen mimarlık dergilerinden biri olan Mimar'da yayımlanmıştır.¹³

Yaklaşık on senelik dilimler halinde mimarlarının makalelerindeki görüşleri ve inşa ettikleri yapılar arasında bariz üslupsal farklılıklar olması dikkat çekicidir. Dolayısıyla erken cumhuriyet dönemi mimarlığını kanımızca yaklaşık 1923-1929 aralığı için Entegre/Eklektik Modern, 1929-1938 aralığı için Uluslararası/Küçük

¹¹ Sibel Bozdoğan, **Modernizm ve Ulusun İnşası**, İstanbul, Metis Yayınları, 2015, s. 76,77.

¹² **A.e.**, s.83.

¹³ Muallim Celal Esat, “Yeni Mimari”, **Mimar**, No: 11-12, 1931, s. 381.

Modern, 1938-1950 aralığı için Milli Modern olarak üç grupta incelemek mümkündür.

1. 2. Cumhuriyet Devrimi Sonrası Mimari Üslup Çeşitliliği

1. 2. 1. Entegre/Eklektik Modern Mimari

Çalışmanın bu kısmı 1923'te gerçekleşen Cumhuriyet Devrimi ile 1929'da Avrupa'da yaşanan ekonomik buhran sonucunda Batılı biliminsanlarının Türkiye'ye gelmesi aralığına rastlayan mimarlık üretimlerini açıklamıştır. Bu bağlamda özellikle eklektik adlandırmasını tercih etmemizin dayanağı Bozdoğan'ın cumhuriyet devrinin ilk modern yapılarındaki Osmanlı canlandırmacılığı hakkında "eklektik" önermesi olmuştur.¹⁴ Bu önermeye bir ek olarak sunduğumuz "Entegre Modern" ile kastımız cumhuriyet rejiminin öncülü olan Osmanlı motifli, bezeme temelli I. Ulusal Mimarlığın cumhuriyet devrimi sonrası modern mimariye entegre edilmesidir. Ayrıca, dönem mimarları teknik bilgilerini yine Batı'dan aldıkları eğitim üzerinden ülkeye entegre etmişlerdir. Vedat Bey ve Kemalettin Bey'in ortak çalışması olan Ankara Palas (Şekil 1) ve Arif Hikmet Koyunoğlu'nun Ankara'daki Türk Ocağı binasında (Şekil 2) Osmanlı moderninin cumhuriyete entegrasyonu, diğer bir ifadeyle de üslubun tekrarı bariz bir biçimde görülmektedir. Ancak daha dikkat çekici olan Güzel Sanatlar Akademisi'nde Vedat (Tek) Bey ile eşzamanlı olarak ders veren Giulio Mongeri gibi Batılı bir mimarın dahi, modernleşme anlamında bu yüzeysel milliliği adeta oryantalist bir çizgide sürdürmüş olmasıdır.

¹⁴ Sibel Bozdoğan, a.g.e., s. 54-70.

Şekil 1: Ankara Palas, 1928. (Salt Araştırma, AHANKA070)

Şekil 2: Ankara Türk Ocağı, 1927, Fotoğraf: Jean Weinberg. (Salt Araştırma, AHANKA050)

Bu bağlamda Mongeri ile aynı tarihlerde bir konut tasarımı hayata geçiren ve ilerleyen yıllarda Türkiye’de görev alan Bruno Taut karşılaştırılmıştır. Mongeri’nin tasarımı olan Maçka Palas (1922) ile yaklaşık olarak aynı tarihlerde inşa edilmiş Bruno Taut tarafından tasarlanan Berlin-Britz’deki Hufeisensiedlung (1925) (Şekil 3) yapısına baktığımızda aralarındaki üslupsal farklılık oldukça dikkat çekicidir. Almanya’da Taut gibi yeni nesil mimarlar çoğunlukla Bauhaus Okulu çevresinde gelişen rafine bir yerellekle modern tasarımlar üretmişlerdir. Taut’un yapısı, çelik ve cam kullanımı, bol güneş ışığı alan ve yeşil alanla doğrudan ilişkili olmasıyla modernist mimarlarının temel prensiplerini içinde barındırmış ve üstün tasarımıyla 2008 yılında Unesco korumasına alınmış önemli bir yapıdır.¹⁵

Şekil 3: Berlin-Britz, Hufeisensiedlung, 1925.

<http://architectuul.com/architecture/britz-horseshoe-estate> 7.8.2021

¹⁵ Rolf Rave, **Modern Architecture in Berlin**, 2014, s. 170.

Mongeri'nin Maçka Palas'ına baktığımızda, banisi İtalyan mühendis Vincenzo Caivano, İtalyan Sefareti'nin hemen karşısına inşa ettirdiğı bu yapının (muhtemelen tasarruflu davranma amacıyla) yalnızca cephe giydirmesini Mongeri'ye yaptırmış, kalan kısımları mühendislerle halletmiştir.¹⁶ (Şekil 4) 1921'de başlanan inşaatta el arabaları ve manda arabalarıyla tuğla, moloz, taş gibi malzemelerin taşınmış olması bu kadar geç bir tarihte Türkiye'deki inşaatlarda ne kadar büyük bir teknik yoksunlukla çalışıldığını gözler önünde sermiştir.

Şekil 4: Maçka Palas. (İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, CFA_003685)

İki Avrupalı mimarın dönemin yaygın akımı Bauhaus'tan haberdar oldukları oldukça açıktır. Birbirine yakın tarihlerde üretilmiş bu iki yapı da birer toplu konut tasarımıydı, üstelik İstanbul'da inşa edilen yapı daha kalburüstü bir tabaka için tasarlanmış, Berlin'deki ise nüfusun ani artışı sebebiyle bir belediyeçilik faaliyeti

¹⁶ Ali Esad Göksel, **Bir Sadakat Hikayesi: Maçka Palas**, İstanbul, Körfezbank Yayınları, Şubat 1999, s. 33.

olarak halk için yapılmış ancak mimari üstünlüğüyle öncü olmuştur. Bu iki örnek bize Mongeri'nin bu yeni akıma yerli mimarlardan daha aşina olmasına rağmen, Taut'un deyimleriyle geçen yüzyılın "giydiren mimarlarından" öteye geçemediğini göstermiştir.¹⁷

Erken Cumhuriyet dönemi mimarlığında incelemeyi önemli gördüğümüz entegre/eklektik modern mimarinin oluşmasındaki temel sebep bize göre yeni doğmuş olan bu rejimin bir mimari dilinin henüz oturmamış olmasıdır. 1923 sonrasında, Le Corbusier, Perret gibi mimarların görüşlerini takip eden erken cumhuriyet dönemi mimarlarının yegane amacı mimarın, birey olarak kimlik edinmesiydi ancak bu noktada büyük zorluklarla karşılaşmışlardır.¹⁸ Geç Osmanlı devrinde isim yapmış Vedat (Tek) Bey, Mimar Kemaleddin Bey gibi isimlerin üretimleri devam etmiştir.¹⁹ Bize öyle geliyor ki, bu mimarlar bireysel üsluplarını henüz Osmanlı devrindeyken çoktan edinmiş ve modernizmin bireysellik idealine cumhuriyet mimarlarından çok daha yakın olmuşlardır. Dönem mimarları, kimlik edinme gayelerinde modernizme ne kadar yaklaşmak isteseler de onları üslupsal olarak sınırlı biçimde destekleyen bir ideolojinin kurbanı olmuşlar ve bu da modernizmin özgürlük düşüncesini örselemiştir. Dönemin diğer önde gelen mimarlarından Tahsin Sermet, Necmeddin Emre, gibi isimler mimar kimliklerini hiçbir zaman öncülleri kadar bireysel bir üslupla ortaya koyamamışlardır. Necmettin Emre'nin tasarımı olan İzmir, Gazi İlk Mektebi (Şekil 5), dönemin tipik yuvarlak köşeli giriş cephesi olan okul binalarının bir tekrarı olmaktan ibarettir. Tahsin Sermet tarafından 1926 yılında tamamlanan İzmir Milli Kütüphane (Şekil 6), Osmanlı mimarisine referans veren sivri kemerli pencereleri, atnalı kemerli kapısı ve dış

¹⁷ Bruno Taut, **Mimari Bilgisi**, İstanbul, Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları, 1938; Cengiz Bektaş, "Toplumcu bir Alman Mimarı: Bruno Taut", **Arkitera**, 4 Mayıs 2018 <https://www.arkitera.com/gorus/toplumcu-bir-alman-mimari-bruno-taut/> 7 Mayıs 2021; Esmâ Dolgun Dağdelen, "Bruno Taut'un Mimarlık Anlayışı Üzerine", **Arkitera**, 16 Ocak 2019, <https://www.arkitera.com/gorus/bruno-tautun-mimarlik-anlayisi-uzerine/> 7 Mayıs 2021.

¹⁸ Sibel Bozdoğan, **Modernizm ve Ulusun İnşası**, İstanbul, Metis Yayınları, 2015, s. 178,179.

¹⁹ Mimar Kemaleddin Bey ve Vedat (Tek) Bey hakkında daha detaylı bir araştırma için bkz. M. Dila Gümüş, "II. Meşrutiyet'te Saray İçin Çalışmak: Vedat (tek) Bey'in Sermimarlık Dönemi", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2018; Yıldırım Yavuz, **İmparatorluktan Cumhuriyete Kemalettin 1870-1927**, İstanbul, TMMOB Mimarlar Odası Yayınları, 2009; **M. Vedat Tek: Kimliğin İzinde Bir Mimar**, Ed. Afife Batur, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2003.

cephesinde kullanılan çinileriyle I. Ulusal Mimarlık Döneminin önde gelen ismi Vedat (Tek) Bey'in tasarımların bir taklidi gibi görünmektedir.²⁰

Şekil 5: İzmir, Gazi İlk Mektebi, Necmeddin Emre, 1934. (Mimar, No: 7, 1934, s. 191.)

Şekil 6: İzmir, Milli Kütüphane, Tahsin Sermet, 1926-33. (Zeynep Özsoyer, 18 Haziran 2016)

²⁰ Yasemin Sayar, "Geçmişin Modern Mimarlığı - 5: İzmir", **Arkitera**, 21 Temmuz 2010.

Cumhuriyetin İlanı'nın ardından, I. Ulusal Mimarlık Dönemi mimarlarının üretimleri özellikle Ankara ve diğer Anadolu şehirlerinde devam etmiştir. Bozdoğan'ın dönem mimarisini anlamak için temel kaynak niteliğindeki eserinde bahsedildiği üzere, üslupsal olarak Geç Osmanlı döneminin devamı olmaktan öteye geçilememesinin bir diğer ve belki de en önemli sebebi ekonomiktir. Savaştan çıkmış ve yeni kurulmuş olan bir devlette mimarlar yayınlarında her ne kadar modernizmi tutkuyla savunmuş olsalar da inşaat sanayindeki yoksunluklar, malzeme temininde yaşanan mali zorluklar ve inşaatlarda çalışan personelin hala geleneksel eğitimde olmaları sebebiyle icraatta modernliği mümkün kılacak bir altyapı henüz oluşturulamamıştır.²¹

İlerleyen süreçte bir yandan Geç Osmanlı modern yapılar inşa edilirken diğer yandan yayınlarda bu eski üsluplu yeni yapılar çağın rasyonalist modernizmine uymadığı için eleştirilmiştir.²² O sırada Türkiye'de görevli Avusturyalı mimar Clemens Holzmeister'in önerisi üzerine 1927 yılında, Güzel Sanatlar Akademisi mimarlık şubesinin başına İsviçreli mimar Ernst Egli getirilmişti²³ ve bu görevlendirmeye Cumhuriyet mimarlığında yeni bir sayfa açılmıştır. Eskinin yeniye kaçınılmaz yenik düşüşüyle ilk olarak 1928'de Guilio Mongeri, 1930'da ise Vedat (Tek) Bey Akademi'deki görevinden istifa etmişlerdir.²⁴

1. 2. 2. Uluslararası (Kübik) Modern Mimari

Çalışmanın bu kısmı, 1929 ekonomik bunalımının ardından Türkiye'ye davet edilen biliminsanlarının etkisiyle ülkenin yeni mimari diline şekil verilmesi ile 1938'de ülkenin iki önemli kaybı; ulusal kahraman Mustafa Kemal Atatürk ve

²¹ Sibel Bozdoğan, **a.g.e.**, s.207.

²² Zeki Sayar, vd., "Mimarlığımız 1923-50", **Mimarlık**, No: 2, 1973, s. 19-62; Ahmet Haşim, "Gurabâhâne-i Laklakan", (1928), **Üç Eser**, Milli Eğitim Basımevi, 1988, s. 91-164.

²³ Esat Suher, Nezih R. Aysel, "Bir Çağdaşlaşma Projesi Olarak Güzel Sanatlar Akademisi ve Mimarlık Eğitimi", 2020, s. 3.

²⁴ Sibel Bozdoğan, **a.g.e.**, s. 60.

Alman mimar Bruno Taut'un vefatının yaşandığı tarih aralığı açıklanmıştır. Ekonomik buhran ve İkinci Dünya Savaşı'nı hazırlayan nasyonalist tutum, özellikle Musevi kökenli pek çok Avrupalı akademisyen, mimar, mühendis gibi biliminsanının çeşitli ülkelere göç etmesiyle sonuçlanmıştır. Savaşın sona erdiği 1940 ortalarına kadar süren bu durum Türkiye'de pek çok bilimdalının oluşmasında rol oynayan biliminsanların uzun süre ülkede kalmasını sağlamıştır.²⁵ Tek partili yönetimin sürdüğü dönemde, medenileşme gayesiyle ülkeye davet edilen bu uzmanlar aracılığıyla hükümet, toplumun günlük yaşantısından tutun da, beğenilerine ve tabii mimariye kadar pek çok alana müdahale etmiştir.²⁶

Güzel Sanatlar Akademisi'nin başına Ernst Egli'nin geçmesi modernleşme anlamında Türk mimarlık tarihi için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Egli 1927'de bu göreve getirildiğinde fakülte binasının mimarlarından Sedad Hakkı Eldem öğrenciliğinin son yılındaydı, dolayısıyla değişime bizzat şahit olmuştur. İlerleyen yıllarda Akademi'nin önceleri, Mühendis Mektebi'nden farklı olarak Alman ekolündeki teknik bilgiden yoksun mimarlar yetiştirdiğinden ve ekol olarak Paris Ecole Beaux Arts'a daha yakın olduğundan, Egli'nin Akademi'de yaptığı değişimler neticesinde Alman mühendis mekteplerindeki teknik bilgiye yaklaşıldığını söylemiştir.²⁷

Egli, Akademi'deki önemli görevinin yanı sıra mimarlığıyla da diğer çoğu Avrupalı mimar gibi mimarlık sahnesindeki yerini almıştır. Özellikle yeni başkent Ankara'nın inşasında hükümet, ihalelerin çoğunu batı kökenli mimarlara vermeyi tercih etmiştir. 1927'de Alman mimar Hermann Jansen, Ankara şehir planını tasarlamakla görevlendirilmişti ve aynı yıl Avusturyalı mimar Clemenz Holzmeister Bakanlıklar Kompleksi gibi önemli bir yapının tasarımını üstlenmiş, Ernst Egli Devlet Müzik Konservatuvarı (1927-28), Yüksek Ziraat Enstitüsü (1928), İsmet Paşa Kız Enstitüsü (1930) (Şekil 7), Siyasal Bilimler Fakültesi (1935-36) gibi pek çok

²⁵ Sibel Bozdoğan, "Against Style: Bruno Taut's Pedagogical Program in Turkey, 1936-1938 " Ed. M. Pollak, **The Education of the Architect, Hystography, Urbanism and The Growth of Architectural Knowledge**, Cambridge Massachuset, MIT Press, 1997, s.166.

²⁶ Bu konuyu mimariye ek olarak kadınların toplumdaki yeri, taşra ile ilişkiler gibi pek çok farklı açıdan değerlendiren bir yayın için bkz. Sibel Bozdoğan, **Modernizm ve Ulusun İnşası**, İstanbul, Metis Yayınları, 2015.

²⁷ Salt Araştırma, SHE Arşivi, TSHEGSA002105, t.y.

eğitim yapısına imzasını atmıştır. Sümerbank (1930) binasının tasarımı için açılan yarışmada Seyfi Arkan birinci gelse de sonuçta Alman mimar Martin Elsaesser'in tasarımı hayata geçmiştir.²⁸

Şekil 7: İsmet Paşa Kız Enstitüsü, 1930. (Salt Araştırma, AHANKA134)

Yerli mimarlar her ne kadar çoğu hocaları olan bu isimlerin teknik ve teorik katkılarını yadsımasalar da 1930lu yıllarda yeni inşa edilen pek çok kamu yapısı ihalelerinin yabancı mimarlara verilmesine karşı bir tutum sergilediklerini yazılarında dile getirmişlerdir. Aptullah Ziya, Behçet Sabri, Bedrettin Hamdi gibi isimler, dönemin önemli mimarlık dergilerinden *Mimar*'daki makalelerinde Alman mimarların hocalık vasıflarını takdir ettiklerini ancak modern üslubun millileşebilmesi için gerekli olanın projelerde yerli mimarları görevlendirmekle sağlanabileceğini savunmuşlardır.²⁹

²⁸ Sibel Bozdoğan, **Modernizm ve Ulusun İnşası**, İstanbul, Metis Yayınları, 2015, s. 150.

²⁹ Aptullah Ziya, "Sanatta Nasyonalizm", **Mimar**, No: 2, 1934, s. 51-54; Behçet ve Bedrettin, "Türk İnkılap Mimarisi", **Mimar**, No: 8, 1933, s. 265-266.

“Memlekette her gün ecnebi sanatkârların iyi kötü eserleri yükselip duruyor. Bu böyle olurken beride genç ve ülkü bir mimari nesil, bir kenarda kimsesiz ve esersiz kalmıştır...Bugünkü mimarlar bir iki deneme neticesi, ecnebi mimarlarla boy ölçüşebiliyor ve daha ileri giderek her girdiği müsabakayı kazanıyorlar. Bu körpe taze unsurlar daha olgunlaşacakları muhakkaktır. Eksiklerini tamamlıyorlar, öğreniyorlar. Bizlere bu yolda bir şeyler öğretecekleri –kim olursa olsun- hürmetle anarız. Her öğreten adama, mütehassısa bu bir borçtur. Biz Avrupanın ve mütehassısların ancak tekniğinden istifade etmeliyiz. Türk duygusu ve görgüsü onların eremedikleri bir yüksekliktir. İncelik ve sanat duygusu tarafından Türklüğe müstesna bir verim vardır. Bu itibarla halk ve müesseselerin lakâydisine karşı hükümet binaları, vekâlet binalarının hepsi müsabaka ile niçin yapılmasın. Hakikatin tezahürü için bu çok lâzımdır.”³⁰

Yayınlarda göze çarpan bir başka eleştiri konusu da uluslararası üslup veya Kübik mimari dedikleri bu yeni mimari dile fazlasıyla kapılan; Perret, Mendelsohn gibi dünyaca ünlü isimlere büyük hayranlık besleyen yerli mimarların bireysel kimliklerini kazanmakta çektikleri sancılardır. Bir yandan bezemeden tamamen arınmış rasyonel ve işlevsel tasarımları yüceltirken diğer yandan hala milli bir modernizm kuramadıklarından, muasırlaşmak için gerçek anlamda modern olmadıklarının idrakında oldukları yayınlarında anlaşılmaktadır. Artık yerlerini çoğunlukla Alman ve Avusturyalı mimarlara bıraktıkları ve bu yeni mimarların hem üretimleriyle hem de mimarlık okullarındaki eğitimcilikleriyle ön plana geçtiği bir dönemi yaşamışlardır.

Le Corbusier’yi referans alan, uluslararası yayınları takip edip çevirilerini dönemin süreli yayınları Mimar, Arkitekt gibi mimarlık dergilerinde yayımlayan yerli mimarlar modernizm sorunu üzerine düşünmüşlerdir.³¹ Buna göre, bir yapının gerçek anlamda modern olabilmesi için Le Corbusier bakışıyla milli daha doğrusu yerel olması gerekmektedir. Bu görüşü referans alan yerli mimarlardan Burhan Arif, Mimar dergisinde yayımlanan makalesinde, Avrupalı mimarların özellikle kamu yapılarının inşasında görevlendirmelerine buruk bir eleştiri getirmiş ve bir mimarın bireysel sanat görüşüne kavuştuğunda Türk mimarisinin de millileşebileceğini belirtmiştir.³² Dönemin bir diğer yayın veren mimarlarından Nizamettin Doğu, “Ne

³⁰ Mimar Behçet ve Bedrettin, “Türk İnkılap Mimarisi”, **Mimar**, No: 9-10, 1933, s.265.

³¹ Burhan Arif, “Türk Mimarisi ve Beynelminel Mimarlık Vasıfları”, **Mimar**, No: 11-12, 1931, s. 366.

³² Burhan Arif, **a.g.e.**, s.366.

Yapıyoruz?” başlıklı Arkitekt dergisinde yayınlanan 1936 tarihli yazısında³³, meslektaşlarını ve dönem mimarisini hem Osmanlı geçmişinin hem de Avrupa kökenli üretimlerin taklitinden ibaret olmasıyla eleştirmiştir.³⁴

Doğu, bir başka makalesinde yabancı mimarlarla yerli mimarlar arasındaki atışmaya yer vermiştir.³⁵ Görüldüğü gibi mimarların çoğu hükümetin milliyetçi politikasına sığınarak artık memleketlerinde yerli mimarların seslerini gazete veya dergi makalelerinde duyurmak yerine bina tasarımlarında, inşaatlarda görevlendirilmek istemişlerdir. Diğer yabancı mimarların ülkenin ruhundan anlamayacağı için asla başaramayacaklarını düşündükleri bir milli modernizm dünyası inşa etmeyi arzulamışlardır. Fakat burada şunu belirtmek gerekir ki, artık bu yeni nesil yerli mimarlar öncülleri gibi cephe giydirmesinin ön planda olduğu tasarımlar yerine Avrupalı hocalarından aldıkları eğitimin yanına Batı’nın teknik üstünlüğünü koyup, yerelde memleketinin yaşayışını bilen mimarlar olarak sakinlerinin ruhuna dokunan “gerçek” bir yerellikle modernliği mümkün kılmayı amaçlamışlardır.

Yeni hükümet modernizmi olağanüstü seviyede önemli tutarken uygulamaları sebebiyle kendisiyle çelişmiştir. Cumhuriyet devrimlerinde bunun izlerini kadınların ne giymesi, nasıl davranması gerektiğinden tutun da toplumun ne ile eğleneceğine, nerede yaşayacağına varıncaya kadar müdahalesinde görmek mümkündür. Çelişkinin sebebini anlamak için modernitenin ne olduğu anlamakta fayda var: Modernite, herhangi bir ideolojiye bağlı olmadan eleştireldir ve değişkenliğe açıklıktır.³⁶ Dolayısıyla her coğrafya için özgün bir moderniteden ve ona bağlı olarak doğan modernizmden bahsetmek mümkündür ve bu modernizmi yaratacak olanlar da hükümetler değil, toplumu oluşturan bireylerdir. Tam da bu noktada devrim ideolojisi olan modernite, yerli ve milli olmaktan çok uzaklaşmış, kendi geçmişine savaş açmış, öğretilen veya dayatılan değil doğal bir varoluş sürecinden geçmesi gerektiğinden temel gayesi olan ideolojileri aşma konusunda başarısız olmuştur.

³³ Nizamettin Doğu, “Ne Yapıyoruz?”, **Arkitekt**, No: 4, 1936, s. 125,126.

³⁴ M. Dila Gümüş, “Mimar Nizamettin Doğu’nun Erken Cumhuriyet Dönemi Kariyeri: Sanatı Aramak”, **Art Sanat**, No: 10, s. 139,140.

³⁵ M. Dila Gümüş, **a.g.e.**, s. 141.

³⁶ Modern düşüncede özgürlük ve eleştirelilik kavramlarını ortaya atan bir kaynak için bkz. Immanuel Kant, **Pratik Aklın Eleştirisi**, Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu, 1999.

Devrimin kendisi entegre olunca, uygulamaların organik olması da mümkün olmamıştır.

1930lu yıllarda özellikle Ankara'nın inşasında artık I. Ulusal Mimarlık akımının benimsediği Selçuklu ve Osmanlı referanslı cephe bezemelerinin yerini uluslararası mimarinin bezemeden arındırılmış kubik formları almıştır. Türkiye'de bu dönemde inşa edilen pek çok yapı uluslararası modern üslupta olmayı amaçladıysa da Almanya veya Amerika'daki örneklerle kıyasla teknik yoksunluklar sebebiyle oldukça farklılardır. Çağın diğer örneklerinde gördüğümüz geniş pencere açıklıkları, yoğun betonarme, çelik ve cam kullanımı yerine mimarlar tasarımda tamamen süsten arındırma yoluyla bir modernlik çizgisi benimsemek mecburiyetinde kalmıştır. I. Dünya Savaşı'nın ardından siyasi ve toplumsal bir devrim yaşayan ve 1929'daki ekonomik buhrandan etkilenen Türkiye'de pek çok taş ve mermer ocağının, çini fırının artık faaliyette olmaması sadelik yanlısı modern mimarlığın benimsenmesindeki hevesleri artırmıştır.³⁷

Eski Türk Mimarlığı işlevselliği ve rasyonelliğiyle Le Corbusier'ye dahi ilham vermiş olsa da, Osmanlı kökenli bir mimariyi savunmak o tarihlerde ideolojik sebeplerden cumhuriyet ideolojisine aykırı olmuştur. Erken Cumhuriyet döneminin tutkulu milliyetçi tavrı uluslararası modern üslubun benimsenmesinde de sorun yaratmıştır. Hem kendi geçmişine olan düşmanlık hem de Türk milletini diğer milletlerden üstün gören tavır sebebiyle ideolojinin kendisi, dönem mimarların üretimleri ve yayınları çelişkiye düşmüştür. Bu çelişkili durum 1930lu yıllarda her bir yapının, her bir mimarın tekil üretimleri olarak karşımıza çıkmasını doğurmuş ve 40lı yıllara gelindiğinde dahi bu öznelilik kısmen devam etmiştir. 1932'de Vedat (Tek) Bey tarafından inşa edilen Mr. L. Varber Villası (Şekil 8) dönemin kübik mimarlık örneklerine aykırı tasarımıyla dikkat çekicidir. Cepheleri hareketlendiren geniş yuvarlak kemerli pencere açıklıkları, terası ve saçaklı çatısı Milli Mimari Rönesans'ının önde gelen ismi Vedat Bey'in bu üslubu 1930lu yıllarda da devam

³⁷ Sibel Bozdoğan, *a.g.e.*, s. 76.

ettirdiğini göstermiştir. Ancak yapı kendisinin önceki örneklerine nazaran daha sade bir cephe tasarımına kavuşmuştur.³⁸

Şekil 8: Mr. L. Varber Villası, Vedat (Tek) Bey, 1932. (Mimar, No: 5, 1932, s. 137)

Özetlersek, Türkiye’de kübik mimarinin uygulamalarında aslında devrimin kendisinde olduğu gibi onun kentteki tezahürü olan mimari cephesinde de ithal edilmişlik söz konusu olmuştur. Dönemin tüm mimarları sürekli olarak yabancı yayınları takip etmiş bunların üzerine makaleler hazırlamışlardır. Öte yandan, asıl meseleleri olan modernî, yerli ve milli kılmayı başarmaları 40lı yıllarda dünyayı saran nasyonalizm ile mümkün olmuştur.

³⁸ Mimar Vedat, “Mr. L. Varber Villası”, **Mimar**, No: 5, 1932, s. 137-139.

1. 2. 3. Milli Modern Mimari

Çalışmanın bu kısmında 1938’de yaşanan iki önemli kaybın –ulusal kahraman Mustafa Kemal Atatürk ve Alman mimar Bruno Taut’un vefatının- ardından Türkiye’de yerli bir modern mimari dilin 1950’lere kadar süren oluşma sürecine odaklanılmıştır. Önceki bölümde bahsettiğimiz gibi mimarlık çevresinde modernni milli kılma sancıları önemli bir tartışma konusudur. Bruno Taut’un 1936-38 yılları arasında Türkiye’de bulunduğu kısa zaman dilimi içinde yansıttığı mimarlık görüşleri pek çok fikrin temelini atılmasında etkili olmuştur³⁹. Bu doğrultuda 1940lı yıllarda mimaride millilik fikri daha sağlam bir zemine oturmaya başlamıştır.

Bruno Taut, 1936 yılında Egli’nin yerine Güzel Sanatlar Akademisi’nde eğitimcilik görevini üstlenmiş ve öğrencilerine ithal değil, gerçekten tasarım olarak yerleşmiş bir modernin başarılı olacağını öğütlemiştir. Özellikle Berlin’de bulunduğu sırada Martin Wagner ile birlikte pek çok konut tasarımında yer almış ve modern Türk evinin tasarımı hakkında fikirler öne sürmüştür. Ona göre yeni Türk evlerinin ve tüm diğer yapı türlerinin kübik mimariden kopması ve coğrafya, iklim gibi unsurlar göz önünde bulundurularak eski Türk evlerinin bazı karakteristik özelliklerinden referansla modern bir dil kurmak mümkündür.⁴⁰

Akademi’deki önemli görevine ek olarak aynı yıl Milli Eğitim Bakanlığı Mimari Bürosu’nun başına geçen Taut’un tasarladığı eğitim yapılarıyla yalnızca iki yılda öğütlediği fikirler vücut bulmuştur. Taut’un Türkiye’de hayata geçirdiği pek çok yapı daha önce Almanya’da tasarladığı yapılardan belli bazı farklılıklar göstermektedir. Bunun temelinde modernizmin yerellik düşüncesi vardır. En önemli yapılarından biri olan Ankara’daki Dil-Tarih- Coğrafya Fakültesi binasının (1937) (Şekil 9) sol giriş cephesindeki tuğla-taş duvar örgüsü ve ön cephenin yükseltilip, saçakla vurgulanmış olması Erken Osmanlı referansının açık göstergeleridir. Taut’un

³⁹ Sibel Bozdoğan, *Against Style: Bruno Taut’s Pedagogical Program in Turkey, 1936-1938* ” Ed. M. Pollak, **The Education of the Architect, Histography, Urbanism and The Growth of Architectural Knowledge**, Cambridge Massachuset, MIT Press, 1997, s.181.

⁴⁰ Bruno Taut, **Mimari Bilgisi**, İstanbul, Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları, 1938.

bu tasarımı, Türkiye'nin Sinan'dan sonraki en başarılı mimarı olarak görülen ve milli mimarinin babası kabul edilen Sedad Hakkı Eldem tarafından sonraki yıllarda övgüyle bahsedilmiştir.⁴¹

Şekil 9: Ankara Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi, 1937. (Ankara Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi Arşivi)

Taut her ne kadar Türk modern mimarisinin gelişimi için çok önemli fikirler ve işler ortaya koysa da yerli mimarlar, internasyolizm ve sözde rasyonalizmin yerine nasyonalizmin sert ayak seslerini duyduklarında milliliği icraata dökebilmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı yaşanırken İtalya ve Almanya gibi ülkeler kendi ulusal kimliklerine, tarihsel kahramanlık hikayelerine odaklanarak yeni bir imaj yarattırken Türkiye’de de benzer bir durum söz konusu olmuştur. Artık mimarlar Le Corbusier, Mendelsonn gibi isimlerin veya hocaları Taut ve Egli’nin

⁴¹ Sedad Hakkı Eldem “Son 120 Sene İçinde Türk Mimarisi’nde Millilik ve Rejyonalizm Araştırmaları”, **Sedad Hakkı Eldem**, İstanbul, Boyut Yayıncılık, Aralık 2001, 1984, s.192.

tasarımlarından uzaklaşmış yer yer onları eleştiren bir tutumla “gerçek” milli ve modern mimariyi inşa edebilmek için tarihi referans almaya başlamışlardır. Öte yandan, devrim sonrasında yaşayan ekonomik sıkıntılar sebebiyle hayranlık duyulan ve modern mimarinin olmazsa olmazı betonarme malzeme, tıpkı devrimin kendisi gibi ithal edilmek zorundaydı. Özellikle de 1939’da patlak veren II. Dünya Savaşı ile bu oldukça maliyetli bir iş haline gelmiştir. Çoğu inşaatta hala tuğla, taş malzeme kullanılmış, yer yer betonarme plakalarla giydirme yapılmıştır. Bu da aslında tıpkı “cumhuriyet” kadınının fikriyatının değil giysisinin değiştirilmesi gibi yapının da geleneksel strüktürünün üzerine modern bir elbise giydirilmiştir. Maliyetin bu kadar zorlayıcı hale gelmesiyle ithal olan betonarme eleştirilmiş ve tuğla, taş, ahşap gibi yerli malzemeler revaçta olmaya başlamıştır.⁴² Malzeme temininin yanında inşaatta çalışacak yeni malzemeyi ve inşaat makinelerinin dilini bilen bir usta veya işçi bulmak da mümkün olmamıştır. 1932’de Ankara’da Amele Mektebi açılmış ancak dönem inşaatlarına ait fotoğraflara baktığımızda 1940lı yıllarda dahi geleneksel yöntemler devam etmiştir.⁴³ (Şekil 10)

Şekil 10: Ankara, Amele Mektebi’ndeki taş ustalığı dersi. (Arkitekt, No: 8, 1938, s.191)

⁴² Sibel Bozdoğan, **Modernizm ve Ulusun İnşası**, İstanbul, Metis Yayınları, 2015, s.211.

⁴³ Sibel Bozdoğan, **a.g.e.**, s. 209.

Öte yandan Bruno Taut'un modern mimari anlayışı ve içinde barındırdığı milli mimari görüşü ile Sedad Hakkı Eldem'in veya Egli'nin mimari görüşleri arasında derin farklar vardır. Taut'a göre bir mimari yapının eser olabilmesi için ideolojilerden uzak, özgün ve özgür olması gerektiğini savunmuştur. Bu sebeptendir ki hiçbir zaman milliyetçiliğe hizmet eden yapıları desteklememiştir. Onun millilikten anladığı yerellik olmuştur. Sedad Hakkı Eldem ise burada onunla ayrılmış ve modern mimarinin milliyetçi söyleme hizmet etmesinde bir sakınca görmemiştir. Bu noktada ileriki yıllarda çalışmalarında karşılıklı olarak fikir alışverişinde bulunduğu Paul Bonatz'a yaklaşımıştır. Eldem'in 1939 yılında Arkitekt dergisinde yayımlanan "Milli Mimari Meselesi" isimli yazısındaki şu sözleri onun modern yerli kılma konusunda Taut ile ne kadar ayrıştığının göstergesidir.

"Bir mimari üslubunun milli olabilmesi için, o milletin ideallerine ve yaşama adetlerine uygun ve onun timsali olması lazımdır. (Milletin) böyle bir ideali yoksa kendisine verilebilir. Millet bugün, eskiden tanımadığı birçok yeni idealler edinmiştir. Mimari ve san'at hususunda da edinebilir. Zaten o ideal, milletin olmadan evvel ona yol gösterenlerin, rehberlerin ideali olabilir. Netice aynıdır."⁴⁴

Eldem'in bu görüşü nasyonalizmin revaçta olduğu bir dönemde, yıllardır bireysel kimliklerini edinmeye çalışan yerli mimarlar çevresinde çok taraftar bulmuştur. Milli mimari meselesinde özellikle geleneksel Türk Evi tasarımına odaklanma önerisi getiren Eldem hayatını konut mimarlığı araştırmalarına adanmış ve kendinden sonra gelen pek çok mimarı millileşme konusunda etkilemiştir. Fakülte Binası'nın tasarımını anlattığımız kısımda Eldem'in öykündüğü geleneksel Türk mimarisi unsurlarına ayrıca değinilmiştir.

⁴⁴ Sedad Hakkı Eldem, "Milli Mimari Meselesi", **Arkitekt**, No: 9-10, 1939, s. 221.

İKİNCİ BÖLÜM

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ İNŞA SÜRECİ

2. 1. İstanbul Üniversitesi Binalarının Kısa Tarihçesi

Fakülte'nin inşa sürecini anlatmaktan önce tezin bu kısımda hem Üniversite'nin hem de fakültelerin fikri ve mimari temellerinden bahsetmek amaçlanmıştır. Bu bağlamda Feza Günergün ve Sevtap Kadioğlu'nun hazırladığı makale, Üniversitesi'nin tarihçesini anlatması açısından, temel bilgiler içeren iyi bir özet niteliğindedir.⁴⁵ Ayrıca Göksun Akyürek'in "Bilgiyi Yeniden Keşfetmek Osmanlı Dönemi Tanzimat Yapıları" isimli doktora tezi Darülfünûn'un hem kurum olarak gelişimini hem de mimari serüvenini ele alan önemli bir çalışmadır. Akyürek'in aktarımına göre, Sultan Abdülmecid devrinde (1839-1861) gerçekleşen Tanzimat Reformu'ndan önce Tıbbiye hariç tüm yüksek öğretim kurumlarının (Bahriye, Harbiye gibi) yalnızca Müslüman gençlere açıktır. Tüm Osmanlı tebaasını kapsayıcı bir kurum olarak tasarlanan ve Tanzimat Reformu'nun ruhuyla uyumlu bir biçimde devlet kurumlarında görevlenecek kalifeye insanlar yetiştirmek amacıyla, Darülfünun'un açılmasına 1846 yılında karar verilmiştir.⁴⁶ Sultan Abdülmecid devrinde özellikle Ayasofya restorasyonu ile bilinen İtalyan mimar Gaspare T. Fosatti (1809-1883) Ayasofya yakınlarında Darülfünûn'un kullanacağı yeni bir yapı inşa etmekle görevlendirilmiştir. (Şekil 11) Kısa bir süre yapı eğitim işleviyle kullanıldıktan sonra, 1865 yılında önce Maliye Nezareti'ne, ardından Adliye Evkaf Nezareti'ne tahsis edilmiştir.⁴⁷

⁴⁵ İstanbul Üniversitesi hakkında özet bir tarihçe için bkz. Feza Günergün, Sevtap Kadioğlu, "İstanbul Üniversitesi'nin Yerleşim Tarihçesi Üzerine Notlar", **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, No. 8/1, 2006, s. 135-163.

⁴⁶ Göksun Akyürek, "Bilgiyi Yeniden Keşfetmek Osmanlı Dönemi Tanzimat Yapıları", İstanbul, Yıldız Teknik Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2008, s.77.

⁴⁷ Göksun Akyürek, **a.g.e.**, s. 102.

Şekil 11: Abdullah Frères, Fossati'nin tasarımı olan Darülfünûn binası, 1922.
(İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, II. Abdülhamid'in fotoğraf koleksiyonu)

II. Meşrutiyet'in ilan edildiği 1908 yılında Darülfünun-i Osmani, İstanbul Darülfünun'u olarak değiştirilmiş ve akabinde Fen, Edebiyat ve İlahiyat Fakülteleri 1909'da Vezneciler'deki Zeynep Hanım Konağı'na taşınarak eğitime başlamıştır. Cumhuriyetin ilanının ardından 1924'te bakanlıklar ve meclisin yeni başkent Ankara'ya taşınmasıyla Beyazıt'taki Harbiye Nezareti binası (Şekil 12) artık kullanılmaz olmuş ve aynı yıl bina Darülfünun'a tahsis edilmiştir. Atatürk'ün 2 Temmuz 1933'teki İstanbul Darülfünü'nunu ziyaretinin ardından, Cumhuriyetin

ilanından ancak on sene sonra geç kalınmış bir üniversite reformuyla 1 Ağustos 1933'te İstanbul Üniversitesi'nin günümüzdeki yapısının temellerini atılmıştır.⁴⁸ Bu reform kararında ve üniversitenin kurulduğu ilk yıllarda, Almanya'da siyasi yönetimi elinde tutan Nasyonal Sosyalistlerin baskısından kaçarak Türkiye'ye gelen ağırlıklı Alman ve Avusturyalı akademisyenin etkisi büyüktür. Bu isimler zamanla üniversite kadrosundaki yerlerini alarak pek çok bölümün kurulmasına ve Türkiye'nin modern anlayışlı bir eğitim kurumuna sahip olmasına ön ayak olmuşlardır.⁴⁹

Şekil 12: Abdullah Frères, Beyazıt'taki Harbiye Nezareti, 1894. (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, II. Abdülhamid'in fotoğraf koleksiyonu)

⁴⁸ Feza Günergün, Sevtap Kadioğlu, **a.g.e.**, s.140.

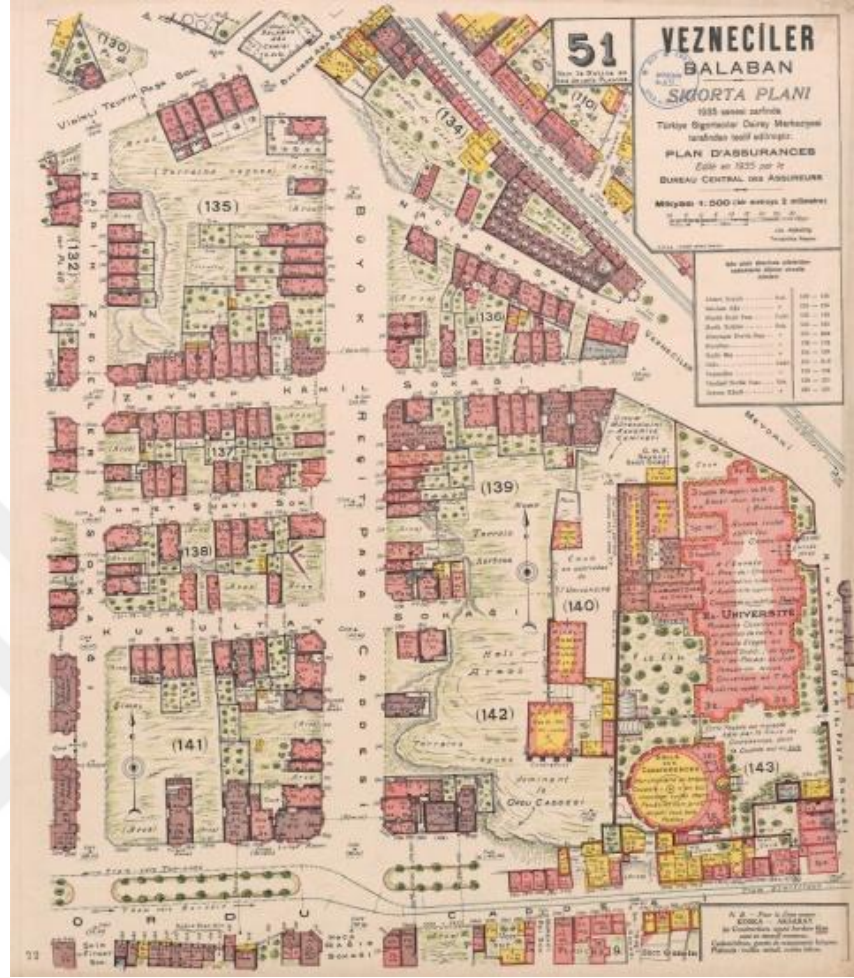
⁴⁹ Konu hakkında daha detaylı bir kaynak için bkz. Kemal Turan, **Türk Alman Eğitim İlişkilerinin Tarihi Gelişimi**, İstanbul, Ayışığı Kitapları, 2000.

Üniversitenin Fen-Edebiyat Fakültesi olarak kullandığı ilk yapı olan Zeynep Hanım Konağı, Mısır hidivi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın kızı ve Sadrazam Yusuf Kamil Paşa'nın eşi Zeynep Hanım (1825-1884) tarafından yaptırılmış ve 1864 yılında tamamlanmıştır.⁵⁰ Yapı, Zeynep Hanım'ın Mısır'daki pamuk çiftliklerinden sağladığı gelirle yapıldığı için Pamuk Sarayı olarak da bilinir.⁵¹ Yapının planı hakkında günümüze ulaşan en eski belge 1935 tarihli Pervititch'in yangın sigortası haritasıdır. (Şekil 13) Türk konut mimarlığı üzerine yaptığı çalışmalarla bilinen Sedat Hakkı Eldem'in Türk Evi kitabını hazırladığı dönemden kalan arşiv belgelerinde konağın son halini net bir biçimde gösteren plana ulaşmak mümkündür. (Şekil 14).⁵²

⁵⁰ M. Baha Tanman, "Zeynep Hanım Konağı", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 7, İstanbul, 1994, s. 549.

⁵¹ Feza Günergün, Sevtap Kadioğlu, "İstanbul Üniversitesi'nin Yerleşim Tarihçesi Üzerine Notlar"**Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, No: 8/1, İstanbul, 2006, s.154.

⁵² Sedat Hakkı Eldem, **Türk Evi Plan Tipleri**, İstanbul, İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınları, 1955, s. 197.

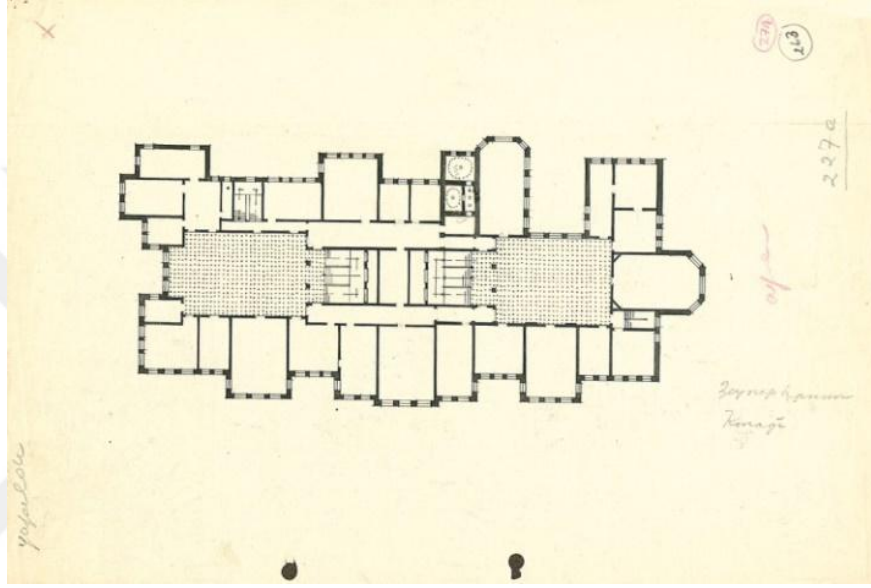

Şekil 13: Vezneciler, Zeynep Hanım Konağı, Jacques Pervititch, Yangın Sigortası Haritaları, 1935, 63-59 cm.

Konak 19. yüzyıl İstanbul’unda örneklerine yaygın olarak rastlanan ampir/neoklasik üslupta, simetrik cephe düzenine sahip bir yapıdır. Üç katlı olan konak, Türk konut mimarlığında önceden gördüğümüz örneklerdeki gibi zemin kat planı dışı kapalı biçimde tasarlanmamıştır. Aksine giriş (doğu) cephesi Pervititch haritasında görüldüğü üzere direkt sokağa açılmaktadır.⁵³ Bu yenilikçi tasarım önceden gördüğümüz, konutlardaki mahremiyet vurgusunun artık 19. yüzyıl konutlarında geride bırakıldığını göstermektedir. Bezemesiyle en göze çarpan tasarımın giriş cephesinde olması, yapının dışarıdan algılanma amacının ispatıdır.

⁵³ İsmail Orman, “Konak”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2002, (Çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/konak> 10 Ağustos 2020.

Günümüzde konağın yerinde bulunan fakülte binası araziye yerleştirilme biçimiyle konaktan farklılık göstermektedir. Fakülte binası şehrin ana akslarından Ordu Caddesi'ne açılırken, konağın giriş cephesi Pervititch'in haritasında görüldüğü gibi Kimyager Derviş Paşa Sokağı'na çıkmaktadır. (Şekil 13)

Şekil 14: Zeynep Hanım Konağı. (Sedad Hakkı Eldem, Türk Evi Plan Tipleri, s. 196.)

Ampir/neoklasik cephe tasarımına uygun olarak iyon, korent başlıklı pilastırlar, yuvarlak kemerler, dikdörtgen pencerelerin yuvarlak alınlıkları cephenin dikkat çekici öğelerindendir. Katlar birbirinden yatay silmelerle ayrılmasıyla, cephe hareketli bir görünüm kazanmıştır. Zemin kattaki yuvarlak kemerler madeni şebekelerle bezenmiştir (Şekil 15).⁵⁴ Doğu yönde bulunan giriş cephesi dışarı çıkma yaparak hareketlendirilmiş, cephede dikkat çeken alınlık ve pencerelerin hafifletme kemerlerinin aynaları kıvrımlı dal motifleriyle bezenmiştir. Tanman'ın aktarımına göre, konakta toplam 7 salon, 79 oda ve bir hamam bulunmaktaydı.⁵⁵

⁵⁴ M. Baha Tanman, "Zeynep Hanım Konağı", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 7, İstanbul, 1994, s. 549.

⁵⁵ Feza Günergün, Sevtap Kadioğlu, "İstanbul Üniversitesi'nin Yerleşim Tarihçesi Üzerine Notlar", **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, No: 8/1, 2006, s.154.

Şekil 15: Sébah ve Joaillier, Zeynep Hanım Konağı, 12x18cm. (İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, Oktay Arslanapa Arşivi, Demirbaş No: FKA_007370)

2. 2. İstanbul Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Binası'nın Konumu

İstanbul Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi binası Fatih ilçesinin Beyazıt ile Aksaray arasında kalan Laleli semtinde yer almaktadır. Yapının kuzeyinde Beyazıt Meydanı; güneyinde 1911 yangınında harap olan Laleli Medresesi'nin⁵⁶ arsası yerine 1918 yangınında mülkleri hasar gören yangınzedelerin oturması için Mimar Kemaleddin Bey'in tarafından yapılan Harikzedegân (Tayyare) Apartmanları ve Laleli Camii bulunmaktadır.

⁵⁶ 18. yüzyıl öncesine ait olan belgelerde Laleli adına rastlanmamaktadır. Burada Laleli Medresesi diye bahsettiğimiz medrese, belgelerde semtin eski adı olan Koska Medreseleri olarak geçer. Bkz. Doğan Kuban, "Laleli", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 5, İstanbul, 1994, s.187.

2. 2. 1. Laleli Semtinin Tarihçesi

Günümüzde yapının yer aldığı semtin adı Laleli olsa da, bu isme rastlanılan en erken tarihli metinler 18. yüzyıl belgelerinden ibarettir. Ahmet Refik, III. Mustafa devrinde inşa edilen ve semte adını verdiği düşünülen Laleli Camii ile ilgili divan kayıtlarında şu dizeleri yayımlamıştır: “Asitane-i saadetimde Laleli Çeşme kurbünde bina ve ihyasına irade-i hümayunum tealluk iden camii şerif”⁵⁷

Yukarıdaki dizelerden anlaşıldığı üzere camiye Laleli adının verilmesindeki etken günümüze ulaşmayan bir çeşmedir. Doğan Kuban çeşitli kaynaklarda bu bölgede yer alan bir laleazar⁵⁸ ve Lalezar Mescidi’nden bahsedildiğini belirtmiştir. Bunun yanında ikinci bir görüşe göre Laleli Baba adında döneminin bilinen zatlarından birinin burada yer alan türbesi hasebiyle semtin Laleli adıyla anılmış olabileceği varsayılır ancak bahsi geçen bu zatın İstanbul evliyalari içinde çok önemli bir yere sahip olmaması ve Evliya Çelebi’nin ondan hiç bahsetmemesinden yola çıkarak Kuban, Laleli adını bu zat ile ilişkilendirmek yerine bölgenin adının Lale Devri ile ilişkilendirilmenin daha uygun olduğunu öne sürmüştür.⁵⁹

Laleli semtinden, 18. yüzyıldan öncesine ait belgelerde Koska adıyla bahsedilmiştir. Bunun en temel göstergesi Mimar Kemalleddin Bey tarafından inşa edilen Harikzedegan Apartmanları’nın yerinde bulunan Laleli Medresesi’nin belgelerde Koska Medresesi olarak geçmesidir. Yanı sıra, Fen-Edebiyat Fakültesi Binası’nın yerinde bulunan Zeynep Hanım Konağı’nın ve Koca Ragıp Paşa Külliyesi de Koska’da yer aldığı belirtilmiştir.⁶⁰

Ek olarak, Roma döneminde, kesin yeri saptanamamış olsa da Tauri Forumu ile Bovis Forumu arasında yer aldığı bilinen Mese Yolu üzerindeki *capitolün* Doğan Kuban’a göre Koska semtinde olması kuvvetle muhtemeldir.⁶¹ Bu da alanın kentin

⁵⁷ Doğan Kuban, **a.g.e.**, s. 187.

⁵⁸ Lale bahçesi.

⁵⁹ Doğan Kuban, **a.g.e.**, s. 187.

⁶⁰ **A.e.**, s.187.

⁶¹ **A.e.**, s.187.

ana merkezine ev sahipliği yapacak kadar önemli olduğunu gösterir. Semt, Osmanlı devrinde önemini nispeten kaybetmiştir.

2. 2. 2. Mese-Divanyolu Eğitim Yapıları İlişkisi

Fen-Edebiyat Fakültesi binası bugün üzerinde bulunduğu konum itibariyle, kent tarihi için yüzyıllar boyunca önem teşkil eden, şehrin ana akslarından birini oluşturan, Doğu Roma İmparatorluğu devrindeki adıyla Mese Yolu'nun üzerinde bulunmaktadır. Bahsi geçen yol ilk olarak, kent surlarını onarmak; Hippodrom'un inşasını başlatmak; Zeuksippos Hamamı'nı inşa ettirmek gibi önemli imar faaliyetlerini gerçekleştirdiği varsayılan Romalı hükümdar Septimus Severus (193-211) tarafından, kent merkezi olarak adlandırabileceğimiz *agoradan* kentin ana giriş kapısına (Altın Kapı/Porta Aurea) uzanacak biçimde yapılmıştır.⁶² Bu yol pek çok Roma kent planında tercih edilen, *cardo* ve *decumanus* adında birbirini dik olarak kesen iki ana yoldan oluşan ızgara plan biçiminin temel unsurudur.

İmparatorluk başkenti Roma'dan buraya taşındığında, yol işlevini kaybetmediği gibi kent planındaki önemi giderek artmıştır. Bizantion olarak devraldığı kenti, devrinin yoğun imar faaliyetleri ile İmparatorluğun yeni başkenti Konstantinopolis yapan ve dolayısıyla kentin kurucusu addedilen I. Constantinus (306-312), adıyla anılan Constantinus Forumu'nu bu yolun üzerine yapmıştır.⁶³ Constantinus'un ardıllarından olan I. Teodosius (379-392) Mese Yolu üzerine, Constantinus Forumu'nun batısında (günümüzde Beyazıt Meydanı'nın yer aldığı kısım) Tauri Forumu'nu yaptırmıştır.⁶⁴ Bugün Ordu Caddesi'nin her iki tarafında, I. Teodosius'un zafer takının kalıntılarını görmek hala mümkündür.

Günümüzde üzerinde Laleli Camii'nin bulunduğu yerde olduğu varsayılan Filadelfion'da Mese çatallanır ve biri Havariyyun Kilisesi'ne, diğeri kentin ana giriş

⁶² Maurice Cerazi, **Divanyolu**, İstanbul, Kitap Yayınevi, Haziran 2006, s. 42.

⁶³ Maurice Cerazi, **a.g.e.**, s. 44,45.

⁶⁴ Doğan Kuban, **İstanbul Bir Kent Tarihi**, İstanbul, İşbankası Kültür Yayınları, Aralık 2012, s. 92-95.

kapısı olan Altın Kapı'ya yönelir.⁶⁵ Kentin en önemli kutsal yapılarından olan Havariyyun Kilisesi, imparatorların Mese Yolu üzerinden giderek, Constantinus Forumu'nda sonlandığı törensel geçidin başladığı noktadır.⁶⁶ Fethin ardından, Kilise'nin yıkılıp Pammakaristos Manastırı'na taşındığı zamana kadar Patrikhane bu yapıyı kullanmıştır.

Üzerinde bulunan forumlarıyla kentin en önemli caddesi olan Mese, manastırlara da ev sahipliği yapmıştır. Fetihten sonra Mese, Divanyolu olmuş ve yine kentin en önemli ulaşım ve merasim caddesi olma özelliğini korumuştur. Yaptığı imar faaliyetlerinin ilhamını büyük oranda Doğu Roma İmparatorluğu'ndan alan II. Mehmed, 1463-70 aralığında Fatih Külliyesi'ni Havariyyun Kilisesi'nin yerine yani eski Mese üzerine yaptırmıştır.⁶⁷ Bu yapı yüzyıllar süren törensel işlevinin yanında, artık Anadolu'nun bir beyliği olmayan Osmanlı İmparatorluğu'nun ulema sınıfını yetiştirecek, kurumsallaşma faaliyetlerinin merkezi olan Fatih Medreseleri'ni de içinde barındırmıştır. Cadde etrafında 17. yüzyılda yoğunlaşan imar faaliyetleri içinde özellikle medrese-türbe merkezli külliyeler dikkat çekicidir. Ekmekçizade Ahmed Paşa Külliyesi, Çorlulu Ali Paşa Camii (Şekil 16) ve Köprülü Mehmed Paşa Camii, Kuyucu Murad Paşa Külliyesi, Seyyid Hasan Paşa Külliyesi gibi örnekler caddeyi sağlı sollu biçimde sararak özellikle eğitim işlevli yapılardan oluşan bir düzenin ortaya çıkışını göstermektedir.⁶⁸

⁶⁵ Wolfgang Müller-Wiener, **İstanbul'un Tarihsel Topografyası**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, Haziran 2016, s. 267.

⁶⁶ Geçit töreninin detayları için bkz. Doğan Kuban, **İstanbul: Bir Kent Tarihi**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Aralık 2012, s. 164,165.

⁶⁷ İsmail H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988, s. 6.

⁶⁸ Maurice Cerazi, **a.g.e.**, s. 71.

Şekil 16: Divanyolu, Çorlulu Ali Paşa Medresesi. (İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, FKA_006014)

Buradan çıkardığımız sonuç, kentin ana caddesi olan yolun törensel özelliğinin yanında eğitim işlevli yapılarla çevrenmesidir. 19. yüzyıldan itibaren yeni ve “modern” merkez Pera-Beşiktaş hattına kaysa da, Fossati’nin inşa ettiği ilk üniversite binasının yine tarihi yarımada, yönetime yakın bir konumda yapılması dikkat çekicidir. II. Mehmed beylikler devrindeki gaza ortaklarını geride bırakarak merkezi yönetime geçen devleti kurumsallaştırma amacıyla devlet erkânını Gazi Beyler ve onların çevresi yerine Defterdâr, Ulema, Şeyhülislamlarla teşkilatlandırmak istemiştir. Bu yeni idari yapıya hizmet etmesi amacıyla oluşturulan meslek gruplarının eğitimi için Fatih Medreseleri kurulmuştur.⁶⁹ 1942 yılına gelindiğinde tezimizin konusu olan Fen-Edebiyat Fakültesi binası da bu geleneği bozmamış ve Cumhuriyet Devrimine yaraşır, “aydın” gençleri yetiştirecek olan kurum divanyolunun yeni hâli Ordu Caddesi’ni taçlandırmıştır.

⁶⁹ Çiğdem Kafesçioğlu, “Görsel Sanatlar”, **Türkiye Tarihi**, C. 2, Kitap Yayınevi, s. 554.

2. 2. 3. Fakültenin Yer Seçimi

Tanin Gazetesi'nin 25 Ocak 1947 tarihli haberinden Üniversite binasının yanlış arazi seçimi sebebiyle eleştirildiğini öğreniyoruz.⁷⁰ Bu eleştiriye yapının mimarlarından Sedad Hakkı Eldem 1 Şubat 1947'de uzun ve açıklayıcı bir metinle cevap vermiştir. Metin arazinin seçilmesindeki temel nedenleri açıklayışıyla tezimizin bu kısmına ışık tutmuştur. Eldem'in konuyla ilgili fikri, arazinin merkezi konumu, Üniversite bölgesini içeren bir alanda olması, arazinin Üniversite mahallesi içinde gösterilen imar planı sebebiyle oldukça elverişli bir alan olduğu yönündedir.⁷¹ (Şekil 17)

Şekil 17: İstanbul Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi. (Zeynep Özsoy, 28 Nisan 2021)

⁷⁰ SALT Araştırma, SHE Arşivi, **Tanin Gazetesi**, 25 Ocak 1947.

⁷¹ SALT Araştırma, SHE Arşivi, 1 Şubat 1947, TSHEPA02603026.

Bu bilgiler ışığında kanımızca, İstanbul Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi binasının yer seçiminin temel sebebi, fakülte inşa edilmeden önce arazinin yerinde bulunan Zeynep Kamil Hanım Konağı'nın bulunduğu arazinin Darülfunun'a bağışlanmış olmasıdır. 1909 yılından itibaren üniversitenin Fen, Edebiyat ve İlahiyat fakültelerine ev sahipliği yapan konak, 1933'te gerçekleşen üniversite reformu sırasında da üniversitenin kullanımındaydı. Üniversite'ye bağışlanmamış bir araziye inşaat yapmak arsa değeri bu kadar yüksek bir şehirde daha avantajlı görünmüş değildir. Ayrıca bağış arazisi olan bir arazide yapılan inşaatı dahi çok masraflı görenler bu durumda ortaya çıkacak yeni bir masraf kalemine oldukça acımasız yorumlar yapabilecekleri düşünülebilir.

Cumhuriyet İstanbul'unun modern anlayışla tasarlanan ilk üniversite binasının, kentin yaklaşık 2000 yıllık ana caddesinin üzerinde yer alması pek çok avantaj sağlamıştır. Caddenin devamında yer alan Harbiye Nezareti'nin (günümüzde Merkez Kampüs) Üniversite'ye tahsis edilmesi farklı binalarda da olsa fakülteleri aynı bölgede toplama gayesinden ileri gelmiş olmalıdır. Ayrıca 1940ların İstanbul'unda henüz şimdiki kadar banliyölere taşmamış bir şehir hayal ettiğimizde bu konum pek çok öğrencinin rahatlıkla ulaşabileceği bir konumdur. Dolayısıyla konumun seçilmesinde arazinin merkezi konumu, işlevinin eğitim yapısına uygun görülmesi ve en önemlisi de Üniversite'ye bağışlanmış hazır bir alan olması etkili olmuştur.

2. 3. Mimarlar: Sedat Hakkı Eldem ve Emin Onat

Çalışmanın bu kısmında yapının mimarlarının yaşam öykülerine odaklanıp, onları yakından tanımak amaçlanmıştır. Erken Cumhuriyet dönemi içinde önemi yadsınamayacak bu iki mimarın bireysel kimlikleri, mimari görüşleri, yaşam tarzları ve mizaçlarına değinmek, eserlerini ve ikilinin birlikte geçirdikleri inşa sürecini kavrayabilmemiz açısından faydalı olacaktır. Bu bağlamda TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi tarafından 2008 yılında düzenlenen “100 Yılda İki

Mimar” başlıklı sempozyum programı daha sonra yayımlanmasıyla tezin bu kısmında özellikle hakkında çok fazla yayın olmayan Emin Onatla ilgili bilgilere ulaşmamızı sağlayan önemli bir kaynak niteliğindedir.⁷² Ayrıca Sedat Hakkı Eldem hakkında oldukça kapsamlı bir çalışma olan Tanyeli, Tanju ve Eldem’in ortak eserleri tezimize ışık tutmuştur.⁷³

Yapının mimarlarının ikisi de, Mimar Kemaleddin Bey’in çağrısıyla yirmi iki mimar ve mühendisten oluşan Osmanlı Mimar ve Mühendis Cemiyeti’nin kurulduğu 1908 yılında dünyaya gelmişlerdir.⁷⁴ Tasarımın yetkililer tarafından biri Teknik Üniversite’nin başındaki Onat’a diğeri Güzel Sanatlar Akademisi Mimarlık bölümünün başındaki Eldem’e verilmesi politik açıdan adil bir seçim olarak görüldüğünden etkili olmuştur. (Şekil 18) Bu seçim İstanbul’daki iki önemli mimarlık fakültesinden birer temsilcinin belirlenmesiyle kağıt üzerinde adaleti sağlamak amacıyla yapılmıştır. Eldem-Onat ikilisinin diğeri önemli ortak üretimleri İstanbul Adliye Sarayı’ndaki (1948) gibi kendi tercihleriyle değil, gönülsüzce bir araya gelmişlerdir.⁷⁵ Belki de bu nedenle yapı vücut bulduktan yıllar sonra bile bu ortaklıkta hangi mimarın ne denli ön planda olduğu bir tartışma konusu olmuştur.

⁷² **100 Yılda İki Mimar: Sedat Hakkı Eldem – Mehmet Emin Onat**, İstanbul, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, Şubat 2010.

⁷³ Edhem Eldem, Bülent Tanju, Uğur Tanyeli, **Sedat Hakkı Eldem I-II**, İstanbul, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, Nisan 2008.

⁷⁴ **100 Yılda İki Mimar: Sedat Hakkı Eldem – Mehmet Emin Onat**, İstanbul, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, Şubat 2010, s. 89.

⁷⁵ Doğan Kuban, “Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı”, **100 Yılda İki Mimar: Sedat Hakkı Eldem – Mehmet Emin Onat**, İstanbul, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, Şubat 2010, s. 100-101.

Şekil 18: Sedad Hakkı Eldem ve Emin Onat, 1950-51. (Mimarlık ve Sanat, No: 4-5, 1961, s. 147.)

2. 3. 1. Sedad Hakkı Eldem⁷⁶

31 Ağustos 1908 günü İstanbul'da dünyaya gelen Sedad Hakkı, Osmanlı aristokratı bir aileye mensuptur. Mülkiye Mektebi mezunu Alişanzade İsmail Hakkı Bey ve Azize Galip Edhem Hanım'ın üçüncü çocuğudur.⁷⁷ İsmail Hakkı Bey, Fındıklı'daki Sünbül Efendi tarikatının son şeyhinin ailesinden gelir, eşi Azize Galip Hanım ise gerçek bir Osmanlı aristokratı Osman Hamdi Bey'in yeğeni, Sadrazam İbrahim Edhem Paşa'nın torunudur.⁷⁸ İsmail Hakkı Bey, Mülkiye Mektebi'ndeki eğitimini tamamladıktan sonra diplomat olması hasebiyle farklı ülkelerde bulunmuştur. 1917'de İsmail Hakkı, İsviçre Başkonsolosluğuna getirilmiş ve aile bu görevlendirme neticesinde Zürih'te yaşamaya başlamıştır. (Şekil 19) Dolayısıyla Eldem, eğitim hayatının büyük kısmını babasının Zürih ve Münih'teki başkonsolosluk görevi sırasında geçirmiştir. İlk olarak Cenevre'deki Ecole Cuchet'e,

⁷⁶ Sedad Hakkı Eldem hakkında daha detaylı bir biyografi için bkz. Edhem Eldem, "Sedad Hakkı Eldem Olunmaz, Doğulur (Mu?): Bir Aile ve Gençlik Hikayesi 1830-1930" **Sedad Hakkı Eldem I: Gençlik Yılları**, İstanbul, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, Nisan 2008.

⁷⁷ Edhem Eldem, **a.g.e.**, s.11.

⁷⁸ Edhem Eldem, **a.g.e.**, s. 17.

lisede ise M n h'teki Altes Realgymnasium'a gitmiştir.⁷⁹ Böylece çok erken yaşlarda Avrupa'da pek çok farklı şehri ziyaret ederek modern mimariyi gözlemleme fırsatı yakalamıştır.

şekil 19: En  stte Sedat'ın ağabeyi Vedat, ortada Sedat, altta kardeşi Sadi, Zürih, 1918. (Edhem Eldem, Sedat Hakkı Eldem I: Gençlik Yılları, s. 26.)

1924'te Almanya'dan dönen Sedat 16 yaşındadır ve Edhem Eldem'in iddiasına göre henüz liseyi bitirmemiştir. Sanayi-i Nefise Mektebi'ine kaydolurken diploma talep edilmediği için herhangi bir sorun yaşamadan okula başlamış,⁸⁰ I. Ulusal Mimarlık döneminin önde gelen isimlerinden Mongeri ve Vedat (Tek) Bey'in  ğrencisi olmuştur. Eğitimine Mongeri Atölyesi'nde devam etmiştir. Annesi

⁷⁹ Feridun Akozan, Muhteşem Giray, "Prof. Dr. Sedat H. Eldem Hakkında Tanıtıcı Açıklama", Salt Araştırma, SHE Arşivi, t.y.,TSHEDOC0006001, s. 1.

⁸⁰ Edhem Eldem, **a.g.e**, s. 27.

Azize Hanım'ın tuttuğu ailenin harcama defterlerinde sonradan ortaya çıkan Türkçe dersi kaleminden anladığımız üzere, Sedad'nın Mongeri atölyesine yönelmesinde yaşadığı dil probleminin etkisi büyük olmuştur. Tanyeli, bu tercihin İtalyan bir hoca ile daha uyumlu çalışacağını düşünmesinden kaynaklandığını öne sürmüştür.⁸¹ Mongeri'nin Ankara Ziraat Bankası tasarımını hazırladığı sırada şantiye stajını yapmıştır.⁸² Arşivde bulduğumuz 1928 tarihli diploma projesi de yine bir banka tasarımıdır ve birincilikle mükafatlandırılmıştır, ancak Mongeri'nin hayata geçirdiği yapıdan oldukça farklıdır. (Şekil 20) Eldem tasarımını şu sözlerle açıklamıştır:

“Nihayet diploma zamanı geldi. Ben Kanson ve Tirline tenezzül etmiyor, kömür kalem ozalit kullanıyordum. Böylece yeni modern, yarı selçuk tarzında bir proje ortaya çıkardım. Projenin asıl özelliği inşai bir proje (1:50) şeklinde olması idi. Akademi de daha bu tarz tecrübe edilmemişti. Mongeri başını sallıyor, fakat büyük hoca beni tasvip ve teşvik ediyordu. Kendisi bana göstermek istediği yoldan bu derece ayrılmış olduğuma sanki kızgın değildi. Acaba o kadar uzaklaşmış mıydım? Sonradan anladım ki mimarın kalitesi kullanılan üslubun cinsiyle ölçülmez. Burnumuzun dibinde o kübik karika kurları dururken, nerden olsa Mongeri'nin mimarisi büyük bir geçmişe dayandığını belli ediyordu. Plan güzelliğinin öncelik taşıdığını bana kesinlikle göstermiş ve bu konudaki titizliğini aşlamıştı.”⁸³

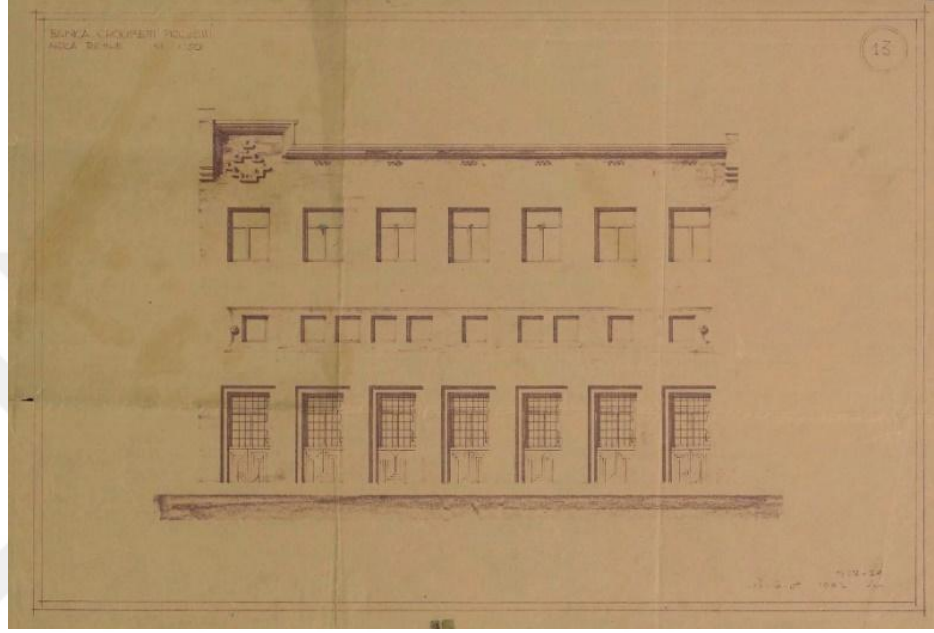
Metnin son cümlelerinde görüldüğü gibi hocası Mongeri'nin kendisine kattıklarını överken eş zamanlı olarak üslup odaklı mimarları zarifçe eleştirerek hocasına da üstü kapalı bir göndermede bulunmuştur. Modern tasarımıyla genç mimarların üslup olarak hocalarının bezeme odaklı milli modern üslubuna karşı daha rafine bir milli modern üslup doğuracaklarına işaret eden tasarımla ilgili Reşat Ekrem Koçu'nun İstanbul Ansiklopedisi'nde Eldem yine kendi sözleriyle bu savımızı şöyle desteklemiştir:

⁸¹ Uğur Tanyeli, “Genç Sedad Hakkı Eldem: Kültürlerarası Bir Kimlik İnşası 1908-1930”, **Sedad Hakkı Eldem I Gençlik Yılları**, İstanbul, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, Nisan 2008, s. 45.

⁸² Feridun Akozan, Muhteşem Giray, **a.g.e.**, Salt Araştırma, SHE Arşivi, TSHEDOC0006001, s. 2.

⁸³ Sedad Hakkı Eldem, **50 Yıllık Meslek Jübilesi**, İstanbul, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, 1983, s. 11.

“...O zamanlar Vedat bey ve Monceri gibi hocaların elinden tamamiyle klasik ve akademik olan tahsilinin dar çerçevelerini yararak ilk olarak modern mimari esprisinde proje yaptım. Diploma projem bu şekilde ve Akademi an’anesisine tamamiyle aykırı olduğu halde, birincilik ile mükafatlandırıldı.”⁸⁴

Şekil 20: Sedat Hakkı Eldem, Banka Şubesi Projesi, 1928. (SALT Araştırma, SHE Arşivi, TSHEPJ00101003)

Edhem Eldem, Azize Hanım’ın aile masrafları için tuttuğu defterleri detaylı bir biçimde incelemiştir. Bu defterlerde ailenin İstanbul’a kesin dönüş yaptığı Ağustos 1924 sonrası harcama kalemlerine yabancı sanat dergileri, çocukların eğitim masrafları, Türkçe dersleri eklenmiştir.⁸⁵ Bu durum ailenin savaş esnasında Avrupa’da bir dönem sıkışmış olsalar da ülkeye döndüklerinde giderek iyileşen bir refah seviyesine ve ilk eğitim yıllarını Avrupa’da geçirmiş çocuklarının anadilleri konusunda ihtiyaç duydukları dil eğitimi başta olmak üzere eğitimlerine çok özendiklerini göstermektedir.

Sedat Hakkı, İstanbul sosyetesinde hem yakışıklılığı hem aristokrat tavrıyla beğenilen bir isim olmuştur. Öte yandan onun bireysel ve mesleki

⁸⁴ “Eldem (Ömer Sedat)”, *İstanbul Ansiklopedisi*, C. 11, İstanbul, Tan Matbaası,, s. 4996.

⁸⁵ Edhem Eldem, *a.g.e.*, s. 34.

yaşamındaki tavrını daha yakından tanımamıza vesile olan meslektaşları ve öğrencilerinin aktardıklarına göre kendisi bu tavrı yüzünden bazıları tarafından oldukça katı ve kibirli bulunmuştur.⁸⁶ Bu bağlamda, Akademi’de öğrencisi ve daha sonra 1943-46 yılları arasında Fakülte Binası inşa edilirken Sedad Hakkı’nın asistanlığını yapmış Maruf Önal’ın aktarımları çok kıymetlidir. Önal, desinatör olarak bazı projelere katkıda bulunurken inşaat süresince ikilinin çalışma şekillerini inceleme fırsatı da bulunmuştur. Onun aktarımlarından Eldem’in inşaatı yürüttüğü sırada Türk Evi Plan Tipleri kitaplarını çıkarmakla uğraştığını biliyoruz.⁸⁷ Bu da Fakülte binasının orta bahçesi ve saçaklı çatılarında gördüğümüz Türk Evi referansının bir Eldem dokunuşu olduğunu açıklıyor.

Eldem’in Türk Evi tutkusu öğrencilik yıllarında başlamıştır. İstanbul, Ankara ve Anadolu kentlerine yaptığı seyahatlerde pek çok eskiz biriktirmiştir. 1928’de Akademi’den mezun olduktan sonra 1932’ye kadar Paris ve Berlin’de bulunmuş, Auguste Perret, Le Corbusier, Hermann Jansen, Hans Poelzig gibi modern mimarlığın babası kabul edilen isimlerle çalışma imkanını yakalamıştır.⁸⁸ 1934 yılında artık adı Güzel Sanatlar Akademisi olan kurumda öğretim üyesi olarak başladığı kariyerini Mimarlık Fakültesi başkanlığıyla, 70 yaşına geldiği 1978 yılına kadar sürdürmüştür. Bu süreç içinde mimar kimliğiyle de özellikle İstanbul’da pek çok yapı hayata geçirmiştir. Bunlardan başlıcaları: İstanbul Adliye Sarayı (1948-71); Taşlık Kahvesi (1947-48); Safyurtlu Köşkü (1942-45); Suna Kırac Yalısı (1965-66); 1986’da Aga Khan Mimarlık ödülüne layık görülen Zeyrek, Sosyal Sigortalar Kurumu Kompleksi (1962-64) (Şekil 21); Atatürk Kitaplığı (1973-75); Rahmi Koç Evi (1975-80); Ilıcak Yalısı (1978-80); Komili Evi (1978-80).⁸⁹

⁸⁶ **100 Yılda İki Mimar: Sedad Hakkı Eldem – Mehmet Emin Onat**, İstanbul, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, Şubat 2010, s. 47.

⁸⁷ **A.e.**, s. 13.

⁸⁸ Feridun Akozan, Muhteşem Giray, **a.g.e.**, Salt Araştırma, SHE Arşivi, TSHEDOC0006002, s. 2.

⁸⁹ Salt Araştırma, SHE Arşivi, 1985, TSHEC00702002, TSHEC00702003, TSHEC00702004, TSHEC00702004, TSHEC00702006.

Şekil 21: Zeyrek Sosyal Sigortalar Kurumu Kompleksi, 1962-64 (Sibel Bozdoğan, vd., Sedad Eldem, s. 90.)

Eldem'in inşa ettiği yapıların yanında Türkiye mimarlık tarihi yazımına en büyük katkısı Akademi'de 1934'te başlattığı Milli Mimari Semineri olmuştur. Aynı yıl modern mimarinin Türkiye'de daha rafine bir milli kimlik kazanması yolunda en önemli isim olan Bruno Taut Akademi'ye katılmış ve vefat ettiği 1938 yılına kadar görevde kalarak pek çok öğrenciyi ve meslektaşını düşünceleriyle etkilemiştir. Eldem'in Milli Mimari Seminer'indeki amacı, kaybolmaya yüz tutmuş sivil mimari örneklerini yetiştirdiği genç mimar adaylara tanıtmak ve bu gençlerin üzerinde yaratacağı tesirle yeni mimariye topyekun bir biçim vermek olmuştur. Öte yandan, seminerde incelenen yapıların daha sonra Türk Evi, Topkapı Sarayı, Köşkler ve Kasırlar gibi kitaplarda yayımlanması mimarlık tarihi için de oldukça önemli eserler yaratmış olduğunu gösterir. Ancak şunu unutmamak gerekir ki seminerin bir kısmı 1948'de Akademi'de çıkan yangın sonucu yok olmuştur.⁹⁰ Bu duruma çok içerleyen Eldem, senelerce Akademi yönetimiyle sürdürdüğü yazışmalarda sürekli olarak bu seminerin korunması için çaba göstermiş; Akademi'nin bir arşive ihtiyaç duyduğunu

⁹⁰ Sedad Hakkı Eldem, **50 Yıllık Meslek Jübilesi**, İstanbul, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, 1983, s. 15.

belirtmiş ancak hiçbir yardım alamamıştır. Dolayısıyla otobiyografisindeki sitemli tavrından yangındaki kaybın suçlusunu Akademi yönetimi olarak gördüğü anlaşılmıştır.⁹¹ 7 Eylül 1988’de, 80 yaşında hayata veda etmiştir. (Şekil 22)

Şekil 22: Sedad Hakkı Eldem stüdyoda çalışırken. (Salt Araştırma, SHE Arşivi, TSHEH00101094)

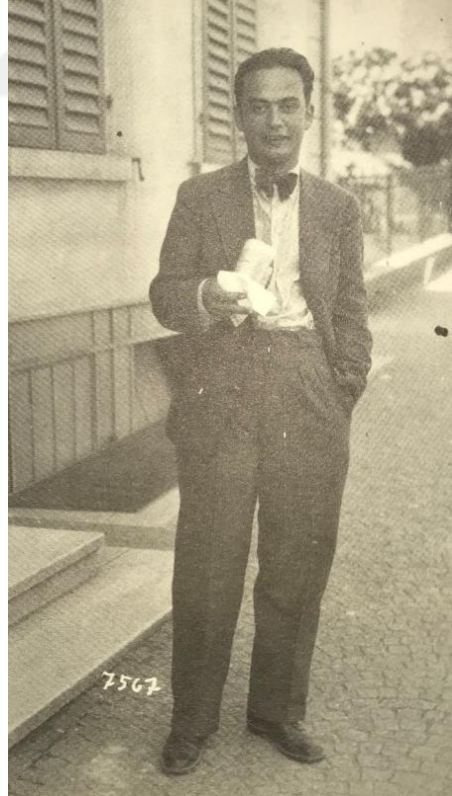
2. 3. 2. Emin Onat

Fakülte’nin diğer mimarı Onat’ın hem öğrencisi hem mesai arkadaşı olmuş Afife Batur, Mimarlar Odası’nın 2008 yılında düzenlediği 100 Yılda İki Mimar: Sedad Hakkı Eldem – Mehmet Emin Onat isimli sempozyumun “Dönemi Bağlamında Emin Onat ve Mimarlığı” başlıklı konuşmasında dinleyicilere nitelikli bir yaşam öyküsü aktarmıştır.⁹² Batur’a göre, 1908 yılında orta sınıf bir ailenin

⁹¹ Uğur Tanyeli, “Otobiyografi”, **Sedad Hakkı Eldem**, İstanbul, Boyut Yayıncılık, Aralık 2001, s. 200,201.

⁹² Afife Batur, “Dönemi Bağlamında Emin Onat ve Mimarlığı”, **100 Yılda İki Mimar: Sedad Hakkı Eldem – Mehmet Emin Onat**, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, İstanbul, Şubat 2010, s. 269-292.

çocuğu olarak dünyaya gelen Onat'ın eğitimi için aile çok dikkatli davranmış ve onu dönemin önde gelen eğitim kurumlarına -önce Zükûr Numune Mektebi ardından Vefa Lisesi'ne- göndermişlerdir. Ailenin bu tutumu meşrutiyet yıllarının ardından eğitilmiş, elit bir tabakanın oluştuğunun farkına varmış olduklarını ve çocuklarını bu yönde yetiştirdiklerini göstermiştir. Bu birikiminin ardından 1926'da Yüksek Mühendis Mektebi İnşaat Şubesi'ndeki eğitimine başlamıştır. Buradaki çalışkanlığı ve başarısı dikkat çekmiş ve öğreniminin ikinci yılı sonunda Avrupa'da eğitim görme hakkı kazanan üç öğrenciden biri olup Zürih Teknik Üniversitesi'ne gönderilmiştir. (Şekil 23) Burada öğrencisi olduğu Otto Rudolf Salvisberg'in Bauhaus akımını yorumladığı özgün tasarım fikirleri, rasyonel ve işlevsel mimari anlayışı Onat'ın mimar kimliğinde önemli etkiler doğurmuş ve nihayet emeklerinin, azminin karşılığını alarak bu çok uluslu okulu 1930'da birincilikle bitirmiştir.⁹³

Şekil 23: Emin Onat Zürih'te. (100 Yılda İki Mimar: Sedad Hakkı Eldem – Mehmet Emin Onat, s. 75.)

⁹³ Afife Batur, *a.g.e.*, s. 273.

Zürih'teki başarısını doktoraya devam ederek taçlandırmak istese de bursla gittiği için ülkesinden akademik personele ihtiyaç duyulduğu gerekçesiyle geri çağırılmıştır.⁹⁴ Ülkeye döndükten sonra 1935'te Yüksek Mühendis Mektebi İnşaat Şubesi'nde doçent (müderis yardımcısı) olarak göreve başlamış, 1938'de profesör olmuştur. Aynı yıllarda eşzamanlı olarak Nafia Fen Okulu, bugünkü adıyla Yıldız Teknik Üniversitesi'nin mimarlık bölümünün kurulmasına önayak olmuş ve İTÜ 'de rektörlük görevine getirildiği 1951 yılına kadar çeşitli aralıklarla çalışmıştır.⁹⁵

Onat, Batur'un aktarımına göre her ne kadar Zürich'te aldığı eğitimle oldukça plancı ve disiplinli bir yapıya sahip olsa da arşiv oluşturma konusunda eksik kalmıştır. Bu sebepten yapıların tam listesine veya tüm tasarımlarına, projelerine, planlarına erişmek mümkün olmamıştır. Ailesinde bulunan sayıca çok az evrakın çoğu da 1981'deki bir yangın sonucu yok olmuştur. Dolayısıyla bu noktada onunla birebir çalışmış meslektaşlarının veya öğrencilerinin sözlü aktarımları oldukça önemlidir.

İlk mimarlık üretimlerini gördüğümüz 1930lu yıllarda Zürich'te hocası olan Salvisberg'in etkisi net bir biçimde görülmektedir. Tasarımları Avrupa'da yaygın olan Bauhaus akımının rasyonellik ve işlevsellik ilkesiyle yapılmış oldukça modern çizgide yapılarıdır. Onat'ın erken cumhuriyet devrinin en tanınmış mimarı olmasına sebepse Anıtkabir projesidir. Onat'ın ilk tasarımının günümüzdeki yapıdan oldukça farklı olması dikkat çekicidir. Bu farkın sebebi ise Paul Bonatz'ın, Onat'ın tasarımına ciddi müdahalelerde bulunmuş olmasıdır.⁹⁶ Anıtkabir'den sonra kendi eserinin ağırlığı altında ezilen mimar bir daha hiçbir zaman başka bir eseriyle anılmaz olmuştur.

Onat'ın mimarlığın önünde tuttuğu temel gayesi mezun olduğu ve çalıştığı kurum olan Yüksek Mühendis Mektebi'ni ve öğrencilerini ihya etmektir. Mezun olduğu Mühendis Mektebi'nin inşaat şubesi, yol, su ve bina mühendisliği dersleri

⁹⁴ Ruhi Kafesçioğlu, "YMM İnşaat Şubesinden İTÜ Mimarlık Fakültesine Dönüşümün Öyküsü", **100 Yılda İki Mimar: Sedat Hakkı Eldem – Mehmet Emin Onat**, İstanbul, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi, Şubat 2010, s. 320.

⁹⁵ Afife Batur, **a.g.e.**, s. 274.

⁹⁶ **100 Yılda İki Mimar: Sedat Hakkı Eldem – Mehmet Emin Onat**, İstanbul, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi, Şubat 2010, s. 35.

olan karma bir mühendislik eğitimi vermekteydi. Onat üçüncü sınıfa geldiğinde inşaat şubesi yol ve su mühendisliklerinden ayrılarak bina odaklı bir eğitim modeline geçiş yapmıştır. Onat, Salvisberg'in yanından ülkeye döndüğünde bu eğitim modelini eleştirmiş ve önce Gümüşsuyu'ndaki Taşkılla'nın restorasyonunda görev alıp orada bir okul yaratmış; ardından Mühendis Mektebi'nin İTÜ'ye dönüştürülmesinde ve mimarlık fakültesinin inşaatından ayrılmasına vesile olmuştur. 1941 yılında mimarlık fakültesi ilk ders yılına başladığında dekanı Emin Onat olmuştur. Hem dekanlık süresince hem de kısa süreliğine milletvekilliği yaptığı sırada fakültenin gelişimi için olağanüstü çaba sarf etmiş ve öğrencilerin eğitimi için yurtdışından sürekli olarak misafir eğitmenler, ünlü mimarlar davet etmiştir.⁹⁷

Emin Onat akademi ve mimarlık çevrelerinde hep çok sevilen bir isim olmuştur. 17 Temmuz 1961'deki vefatının ardından Mimarlar Odası'nın düzenlediği anma toplantısında onunla beraber çalışan meslektaşları, öğrencileri onun ne kadar sevecen, öğrenci dostu, nüktedan, güler yüzlü olduğundan bahsetmişlerdir.⁹⁸ Döneminde İTÜ'nün kurum olarak gelişmesine katkılarda bulunurken, öğrencilerine mimarlık mesleğini sevdiren bir hoca olmasıyla tanınmıştır. (Şekil 24)

Şekil 24: Emin Onat öğrencileriyle bir kutlama yemeğinde. (100 Yılda İki Mimar: Sedat Hakkı Eldem – Mehmet Emin Onat, s. 76)

⁹⁷ Ruhi Kafesçioğlu, **a.g.e.**, s. 325,326.

⁹⁸ **Mimarlık ve Sanat**, No: 4-5, 1961.

2. 4. İnşa Süreci

İstanbul Üniversitesi'nin Fen-Edebiyat-İlahiyat Fakültesi olarak kullandığı Zeynep Hanım Konağı 1942 yılı Şubat ayında talihsiz bir yangın sonucu yok olunca arazinin yerine yeni bir bina inşa etmek elzem olmuştur. Dönemin Maarif Vekili Hasan Âli Yücel konağın yandığı haberini İsmet İnönü'ye bildirmiş ve cumhurbaşkanı derhal yeni bir Fen-Edebiyat Fakültesi Binası'nın tasarlanması konusunda emir vermiştir.⁹⁹ Yangından bir sene sonra 1943 yılı Şubat ayında konağının yanındaki arazide ilk inşaat başlanmıştır.¹⁰⁰

İstanbul Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Binasının inşa projesi 1942 yılında Emin Onat ve Sedad Hakkı Eldem'e verilmiştir.¹⁰¹ 6 Haziran 1942 günü mimarlar yapının ilk eskizleriyle birlikte Ankara'da dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'yü ziyaret edip, planlarını tanıtmışlardır.¹⁰² (Şekil 25)

⁹⁹ Salt Araştırma, SHE Arşivi, **Ulus Gazetesi**, 4 Temmuz 1943, TSHEPA02606009A001.

¹⁰⁰ Salt Araştırma, SHE Arşivi, **Akşam Gazetesi**, 28 Nisan 1947.

¹⁰¹ Salt Araştırma, SHE Arşivi, **Ulus Gazetesi**, 7 Haziran 1942.

¹⁰² Salt Araştırma, SHE Arşivi, **Ulus Gazetesi**, 7 Haziran 1942.

Şekil 25: Mimarlar Fakülte Binası projesini dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye sunuyor. Soldan sağa sırasıyla İsmet İnönü, Hasan Âli Yücel, Sedad Hakkı Eldem, Emin Onat, 1942. (Sedad Hakkı Eldem, 50 Yıllık Meslek Jübilesi)

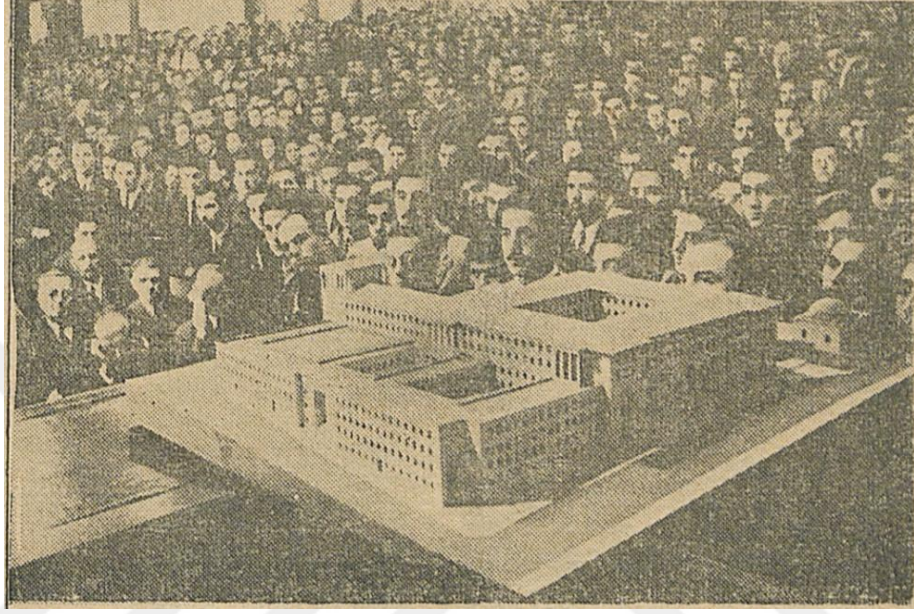
8 Haziran 1942 tarihli Vatan Gazetesi haberinde yeni yapılacak Fakülte binasının kapladığı alanın Zeynep Hanım Konağı arsasından dört beş kat daha fazla olacağı ve inşaatın 2 milyon liraya mal olacağı duyurulmuştur. Ayrıca ilk plana göre yapı, 1800 kişilik bir konferans salonu, 75-300 kişi kapasiteli diğer salonlar, birçok kütüphane ve binanın önünde on bin kişilik büyük bir meydanı içinde barındıracak şekilde tasarlanmıştır.¹⁰³ Ünlü şehir plancısı Prost'un da olduğu bir danışma kuruluna projenin son planı ve maketi Ağustos 1942'de sunulmuştur.¹⁰⁴ Buna göre yapının bazı kısımları iki, bazı kısımları dört katlı olacaktır. Fakültenin içinde yer alacak olan üç bin kişilik konferans salonu o dönemde üniversitenin sahip olduğu en geniş konferans salonu olma özelliğiyle daha geniş kapasiteli bir salon inşa edilene kadar tüm üniversitenin kullanımına sunulmasına karar verilmiştir.¹⁰⁵ 2 Kasım 1942'de Üniversite yeni ders yılına başlarken konferans salonunda rektörün konuşmasının

¹⁰³ Salt Araştırma, SHE Arşivi, **Vatan Gazetesi**, 8 Haziran 1942.

¹⁰⁴ Salt Araştırma, SHE Arşivi, **Cumhuriyet Gazetesi**, 22 Ağustos 1942.

¹⁰⁵ Salt Araştırma, SHE Arşivi, **Cumhuriyet Gazetesi**, 22 Ağustos 1942.

ardından yanan Zeynep Hanım Konağı yerine inşa edilecek Fen-Edebiyat Fakültesi Binasının maketi öğrencilere tanıtılmıştır.¹⁰⁶ (Şekil 26)

Şekil 26: 1942-1943 eğitim-öğretim yılı açılış konuşmasının ardından üniversite öğretim üyeleri ve öğrencileri yeni inşa edilecek olan Fen-Edebiyat Fakültesi Binasının maketini inceliyor. (Salt Araştırma, SHE Arşivi, Akşam Gazetesi, 2 Kasım 1942)

Yapı, çağdaş ve modern anlayışlı İstanbul'daki ilk modern üniversite binası olmasıyla dönemi içinde kamuoyu nezninde ciddi bir önem kazanmıştır. 3 Temmuz 1943 günü dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel, üniversite rektörü Cemil Bırsel, Lütfi Kırdar gibi önemli isimlerin yanında gazetecilerin, akademisyenlerin ve öğrencilerin katıldığı oldukça kalabalık bir grupla Fakülte Binası'nın yirmi enstitüsünün temel atma töreni gerçekleştirilmiştir.¹⁰⁷ (Şekil 27)

¹⁰⁶ Salt Araştırma, SHE Arşivi, **Akşam Gazetesi**, 2 Kasım 1942.

¹⁰⁷ Salt Araştırma, SHE Arşivi, **Yeni Sabah Gazetesi**, 4 Temmuz 1943, TSHEPA02606030.

Şekil 27: Maarif Vekili Hasan Âli Yücel fizik enstitüsünün temelini atıyor. (Salt Araştırma, SHE Arşivi, Vatan Gazetesi, 4 Temmuz 1943)

2. 4. 1. Tasarım Özellikleri

Eldem, yapının tasarlanmasından hemen önce, tezin ilk bölümünde bahsettiğimiz pek çok mimar gibi Ankara'yı inşa eden Alman ve Avusturya kökenli mimarların hükümet yetkilileri tarafından kamu yapılarını inşa etmekle görevlendirilmelerine karşı bir tavır almıştır. Dolayısıyla mimarlar tarafından eleştirilerin ve milli mimari yaratma kaygılarının arttığı bir dönemde hükümet yetkilileri projeyi tasarlamaları için iki genç Türk mimarı görevlendirmesi politik bir seçim olmalıdır.

“Ankaranın hükûmet mahallesi gibi bazı mahalleleri tamamiyle Avusturya tarzı mimarisinde yapılmış olduğu halde Ankaranın ve memleketin muhtelif yerlerinde Alman, Fransız ve İtalyan “mekteplerine” ait olduklarını apaçık gösteren binalar vardır.

Bir çok müesseselerin anlayışsız taklikleriyle ecnebi tesirlerin devamına bir hayli yardım ettiklerine de işaret etmek lâzımdır. Hususî olarak ev veya bina yaptıran eşhas da kısmen kültür noksanlığından kısmen de nümune fiktanından dolayı tamamen taklit yolunu tutmuşlardır.

... ecnebi tesirlerine meydan vermemek ve muzır taklitçiliğe mani olmak, muhtelif noktai nazarların vücut bulmasına sebebiyet vermiyerek millî bir üslubun doğmasını temin için devletin yapı programı ve muayyen bir üslup hakkındaki fikir ve tasavvurlarını tespit etmesi lâzımdır.”¹⁰⁸

Bruno Taut’un modern mimarlıkta gerekli gördüğü yerellik anlayışıyla fikirleri tam olarak örtüşmeyen Eldem’e göre, Taut’dan farklı olarak memlekette üretilecek yeni mimari eserlere şekil verecek olan milletin ilgi ve isteği değildir. Eğer milletin milli mimarlık oluşturmakla ilgili bir gayesi yoksa böyle bir idealin hükümet yetkilileri ve/veya mimarlar tarafından millete verilebileceğini söylemiştir.¹⁰⁹ Bu noktada Eldem, erken cumhuriyet devrinin inkılaplarının da millete “ideal olan budur” düşüncesiyle verilmiş olduğunu belirterek kendisine dayanak bulmuştur. Ancak Taut’un mimarlık görüşü, milli modern mimari herhangi bir dayatma olmadan, özgür ve değişken, iklime, konuma, milletin ihtiyaç ve isteklerine uygun olması gerektiğini savunmuştur.¹¹⁰ Eldem burada devrin hükümet yetkilileri gibi modernitenin en temel gerekliliğinden olan özgürlük düşüncesi ile çatışmıştır.

Kendine daha yakın bir meslektaş, Atatürk’ün 1938’de vefatının ardından milli lider için 1942’de inşa edilmesi planlanan ve bu amaçla başlatılan Anıtkabir Müsabakalar’ında jüri üyeliği yapmak üzere davet alan Paul Bonatz’ın Türkiye’ye gelişiyle bulmuştur.¹¹¹ Bonatz, bu görevden sonra 1943’ten 1954’e kadar Türkiye’de yaşamış ve bu süre zarfında mimarlık görüşleriyle hem genç Türk mimarlara

¹⁰⁸ Sedat Hakkı Eldem, “Yerli Mimariye Doğru”, *Arkitekt*, No: 3-4, 1940, s. 70.

¹⁰⁹ Sedat Hakkı Eldem, “Milli Mimari Meselesi”, *Arkitekt*, No: 9-10, 1939, s. 221.

¹¹⁰ Sibel Bozdoğan, “Against Style: Bruno Taut’s Pedagogical Program in Turkey, 1936-1938 ” Ed. M. Pollak, *The Education of the Architect, Histography, Urbanism and The Growth of Architectural Knowledge*, Cambridge Massachuset, MIT Press, 1997, s.183,184.

¹¹¹ Sibel Bozdoğan, *Modernizm ve Ulusun İnşaası*, İstanbul, Metis Yayınları, 2015, s. 294.

fikirlerini aktarmış hem de inşai faaliyetlerde bizzat görev almıştır.¹¹² II. Dünya Savaşı'nın sürdüğü sırada, 1943'te Ankara'da düzenlenen “Yeni Alman Mimarisi Sergisi” ve Bonatz'ın Türkiye’de yaşamaya başlaması Türk Mimarlık tarihinde Eldem’in kendi deyişiyle “taş devri” dönemini açmıştır.¹¹³

Bonatz'ın 1943-1944'te, İTÜ Mimarlık Fakültesi olarak kullanılmasına karar verilen Taşkılla'nın onarım çalışmalarında Emin Onat ile birlikte görev almış olmasından,¹¹⁴ ikili arasında bu süreçte mesleki bir münasebetin kurulmuş olduğunu ve dolayısıyla Fakülte'nin inşa sürecinde Bonatz'ın fikirlerine danışıldığı düşüncesini kuvvetlendirir. Bozdoğan'a göre yapı Bonatz'ın Stuttgart Garı binası (Şekil 28) ile Fakülte Binası büyük benzerlik göstermektedir. Ordu Caddesi yönündeki Edebiyat Fakültesi portiği tıpkı Stuttgart Garı binasındaki gibi kolonadlı bir zemin katın üzerinde yükselmektedir. (Şekil 29) Cephe Selçuklu devrinin yoğun bezemeli taş işçiliğinden arındırılmış, sade fakat anıtsal revak dizileriyle caddeden hiç de mütevazı olmayan bir biçimde algılanmaktadır.

Şekil 28: Stuttgart Garı binası. (<https://www.der-neue.de/>)

¹¹² Nevin Aslı Can Bilge, “Anıtkabir Yarışması Bağlamında Paul Bonatz’a Dair Bir Okuma”, **Art-Sanat**, No: 9, 2018, s.300.

¹¹³ Sibel Bozdoğan, vd., **Sedad Eldem**, İstanbul, Literatür Yayıncılık, 2005, s. 61.

¹¹⁴ Z. Ayşe Akyıl, “Emin Onat Yapılarında Koruma Sorunu”, **100 Yılda İki Mimar: Sedad Hakkı Eldem – Mehmet Emin Onat**, İstanbul, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, Şubat 2010, s. 347.

Şekil 29: Edebiyat Fakültesi Ordu Caddesi yönündeki giriş cephesi. (Zeynep Özsoy, 28 Nisan 2021)

Nazi dönemi Alman yapılarında görülen dev yapı elemanları, dramatik ışık-gölge kompozisyonları, masif, kitlesel görünüm, 1940lı yılların özellikle kamu yapılarında oldukça etkili olmuştur. Böyle bir dönemin ürünü olan yapı, anıtsallığı ve taş malzeme kullanımındaki yoğunlukla Eldem, Onat, Bonatz üçlüsünün ortak eseri olan Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi ile benzerlik göstermektedir. Taş malzemenin ve anıtsallığın bu denli etkili olmasında iki neden vardır. Biri daha önce değindiğimiz, Almanya’da başlayan ve Avrupa’yı etkisi altına alan Nazi döneminin dev ve klasisist tasarımların Türkiye’deki yansımalarına yerellik gayesiyle taş malzemenin elverişli biçimde hizmet etmesidir. Diğeri ise II. Dünya Savaşı’nın sürdüğü yıllarda betonarme malzemenin temininde yaşanan sorunlardır.¹¹⁵

Yapının inşaatının başladığı 1943 tarihinden 3 sene sonra, İstanbul birinci derece deprem bölgesi ilan edilmiştir. İnşa edilecek yapıların hazırlanan deprem yönergesine uygunluğu, fazlasıyla sağlam olması hem meclis hem de kamuoyu

¹¹⁵ Salt Araştırma, SHE Arşivi, 1 Şubat 1947, TSHEPA02603033.

tarafından özellikle beklenenler arasındadır. Eldem'in 1947 tarihli raporunda, yönergenin ilan edildiği 1946 yılında henüz yapının tamamlanmayan %75lik kısmının planları tamamen değiştirilmiş ve kullanılan beton miktarı %185, demir miktarı %370 artmış olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla yapı büyük oranda betonarme karkas üzerine dönem üslubuna uygun olarak taş giydirmedir.¹¹⁶

Fakülte binası gerek plan şeması gerek taş malzemeli anıtsallığı ile Selçuklu devri medreselerine göndermeler yapmaktadır. Bu tip medreselerde gördüğümüz dört eyvanlı, açık avlulu plan şeması, anıtsal bir taç kapı ile giriş cephesinin vurgulanması gibi özellikler Fakülte binasında da görülmektedir. Selçuklu medreselerinin giriş cepheleri ile benzerliği kuşkusuz olan cephe Büyük Reşit Paşa Caddesi yönündeki portiktir. Basamaklarla ulaşılan oldukça anıtsal bir taç kapıdan, dört yönden kapalı, almasıık örgülü bir avluya ulaşılmaktadır. Bezeme yönünden genel anlamda oldukça sade olan yapının buradaki kapısının üzerinde kullanılan kabalar (Şekil 30), Selçuklu kapılarının vazgeçilmez bezeme unsurlarındandır. Giriş eyvanının doğu ve batı yönden yapının iç mekanına girişi sağlayan diğer kapılarla, pencerelerle ve yatay dikey silmelerle hareketlendirilmiştir. (Şekil 31) Eyvanın hemen karşısında yer alan, yapıya geçişi sağlayan ikinci eyvan üzerinde yer alan geniş saçaklı köşk Türk Konut mimarlığına ciddi bir gönderme yapan yapı birimlerindendir. (Şekil 32) Tavan kısmı geometrik motifli ahşap plakalarla bezenmiştir ki bu bezeme şemasının bir benzerini Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi'nde de görmek mümkündür. (Şekil 33,34) Giriş eyvanının iç tavanında yer alan bu ahşap bezemenin aynısı, Ordu Caddesi yönünde ileri çıkma yapan hollerin, giriş eyvanının üzerinde yer alan köşkün tavanında da görülmektedir.

¹¹⁶ Salt Araştırma, SHE Arşivi, 1 Şubat 1947, TSHEPA02603031.

Şekil 30: Reşit Paşa Caddesi giriş kapısındaki kabara. (Zeynep Özsoy, 28 Nisan 2021)

Şekil 31: Büyük Reşit Paşa Caddesi yönündeki giriş eyvanının doğu yönünde bulunan kapı, pencere ve silme detayları. (Zeynep Özsoy, 28 Nisan 2021)

Şekil 32: Büyük Reşit Paşa Caddesi yönündeki giriş eyvanının üzerindeki geniş saçaklı köşk. (Zeynep Özsoy, 28 Nisan 2021)

Şekil 33: Büyük Reşit Paşa Caddesi yönünde avlu giriş kapısının tavan bezemesi. (Zeynep Özsoy, 28 Nisan 2021)

Şekil 34: Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi Konferans Salonu tavan bezemesi. (S. Bozdoğan, vd., Sedat Eldem, s. 73)

Örgü sisteminde dikkat çeken koyu renk tuğla ve açık renk taşlı almaşık örgü yine Türk mimarlığına referans veren bir unsurdur. (Şekil 35) Bu örgü sisteminin, o yıllarda Milli Mimari Semineri ile ilgilenen ve inşa ettiği yapılara Türk konut mimarisi etkilerini yansıtan Eldem'in dokunuşu olduğu düşünülebilir. Öte yandan Bruno Taut ve Paul Bonatz gibi Alman mimarların Ankara'daki eserlerinde yoğun biçimde tuğla-taş malzemenin bir arada kullanıldığını görmek mümkündür. Nitekim ilerleyen yıllarda Ankara'daki yabancı mimarların özellikle kübik dönem üretimlerini eleştiren Eldem, Taut tarafından inşa edilen Dil, Tarih-Coğrafya Fakültesi'ni milli olmayı nispeten başaran bir eser olmasıyla övmüştür.¹¹⁷

Şekil 35: Fakülte binasının örgü sistemini gösteren detay. (Zeynep Özsoy, 28 Nisan 2021)

Örgü sistemi yer yer hareketlendirilerek bezeme ögesi olarak kullanılmıştır. Yapının iç mekanında görülen, koridor sonlarındaki açıklıklar taş malzemeli bir çerçeve içine alınmış, dıştan tuğla dizilerinin yuvarlak hatlı bir biçimde yerleştirilmesiyle modernizmin gerektirdiği sadelik, Osmanlı dönemi basık yuvarlak kemeriyle vurgulanmıştır. (Şekil 36)

¹¹⁷ Salt Araştırma, SHE Arşivi, 1 Şubat 1947, TSHEPA02603037.

Şekil 36: Yapının iç mekanından duvar örgüsünü gösteren detay. (Zeynep Özsoyer, 28 Nisan 2021)

Yapının örtü sisteminde bakır malzemenin tercih edilmesi dikkat çeken bir unsurdur. Tarihi yarımada içinde Fakülte Binası ve Alman Çeşmesi dışında hiçbir yapı bakır malzeme ile örtülmemiştir. Burada bir Alman etkisinden bahsetmek mümkün olabileceği gibi, Eldem ve Onat'ın yaygın olarak tercih edilen kurşun yerine bakırı tercih etmelerinin sebebi yine statik nedenlerden kaynaklanmış olabilir. Her ne kadar bakır malzemeli bir çatı Türk mimarlığı için yeni olsa da geniş saçaklı biçimi klasik bir Türk konut mimarlığı özelliğidir.

Bozdoğan'ın Fakülte Binası hakkında Eldem'in Türk Evi fikrini büyük bir kamu binası ölçeğinde büyüttüğü yönündeki yorumunun oldukça haklı bazı izleri vardır.¹¹⁸ Bu bağlamda yapının en dikkat çeken öğelerinden biri cephelerde yer alan sokaklar ile uyumlu girintili çıkıntılı düzendir. (Şekil 37) Eldem, konut mimarlığına gönderme yapan bu düzeni Zeyrek Sosyal Sigortalar Kompleksi gibi diğer

¹¹⁸ Sibel Bozdoğan, **Modernizm ve Ulusun İnşası**, İstanbul, Metis Yayınları, 2015, s. 294.

yapılarında da tercih etmiştir. Bu düzen sayesinde inşa ettiği modern yapılar tarihi yarımada içinde yer alan diğer yapıların arasına kent dokusuna uyumlu bir biçimde yerleştirilmiştir. Ayrıca Selçuk devri açık avlulu medrese plan şemalarıyla büyük benzerlikle gösteren yapının, Edebiyat Fakültesi orta bahçesinde Selçuklu medreselerinde olduğu gibi havuz bulunmaktadır. (Şekil 38)

Şekil 37: Fakülte Binası'nın Kimyager Derviş Paşa Sokağı yönünden görünüşü.
(Zeynep Özsoy, 10 Mayıs 2021)

Şekil 38: Edebiyat Fakültesi orta bahçe. (Zeynep Özsoy, 28 Nisan 2021)

Eldem'in mimarlık anlayışında modern mimarlığın liderleri kabul edilen Le Corbusier ve Auguste Perret'in etkileri özellikle böyle anıtsal bir kamu yapısında kuşkusuz aranması gerekenlerdir. Modern mimarinin yoğun güneş ışığı alması gayesiyle bu iki mimar pencere düzeni konusunda ayrılmışlardır. Le Corbusier pencere düzeninde panoramik yatay hatlar tercih ederken, Perret dikey hatlı yapıyı boylu boyunca saran, anıtsal bir tasarım yoluna gitmiştir. Eldem ise kendince iki mimarın görüşlerini özümsemiş¹¹⁹ ve Fakülte binasında cepheleri vurgulamak istediği yerlerde, kordidor sonları ya da merdivenlerin yer aldığı kısımlarda anıtsal pencereleri yaratmıştır. (Şekil 39) Öte yandan cephelerin geneline durağan ve geniş aralıklı simetrik pencere dizileri hakimdir ve bu nedenle yapı genel anlamda karanlıktır. Penceresiz, oldukça uzun koridorlar yapının genel kasvetli ve anıtsal yapısını kırmaz. Pencerelerin yetersizliği yüzünden gündüz dahi olsa hala sürekli olarak aydınlatma elemanları kullanılmak gerekmektedir

¹¹⁹ Sedat Hakkı Eldem, **50 Yıllık Meslek Jübilesi**, İstanbul, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, 1983, s. 33.

Şekil 39: Auguste Perret etkili merdiven önü dikey pencereler. (Zeynep Özsoy, 17 Ekim 2019)

Eldem-Onat ikilisinin bu tasarımdan bir araya gelmekte gönüllü olmadıklarında daha önce bahsetmiştik. Eldem’in asistanlığını yapmış yüksek mimar Erdal Özyurt, Onat’ın vefatından sonra Eldem’in “Demek bunları o yapmış efendim, öyle mi? İyi bir adamdı ama mimar değildi.” dediğini aktarmıştır.¹²⁰ Bu cümlelerden Eldem’in ortak tasarladıkları bilinen yapılarda kendi payının çok daha fazla olduğunu, hatta Onat’ın mimar kimliğini bile eleştirdiğini anlıyoruz. Bu anekdottan önce de Mimarlık ve Sanat Dergisi’nin Onat’ın vefatından sonra çıkardığı özel sayıda Eldem, Onat’ın projelere sürekli olarak dahil olmadığı ama bir noktaya kadar

¹²⁰ Uğur Tanyeli, **Sedad Hakkı Eldem**, İstanbul, Boyut Yayınları, Aralık 2001, s. 13.

yön verdiğini aktarmıştır.¹²¹ Eldem gibi pek çokları fakülte binasının tasarımında aktif ismin Onat olmadığı konusunda bir yere kadar hem fikirler. Tanyeli, bu savı, adı geçen yapılarla ilgili Onat'ın elinden çıkan herhangi bir çizim veya fotoğraf olmayışına bağlamıştır¹²² ancak Onat'ın neredeyse tüm arşivinin yanmış olduğunu düşününce, bu çizimlerin zamanında var olduğunu ama elimize ulaşmamış olabileceğini de göz önünde bulundurmak gerekir.

Akademi'de öğrencisi ve daha sonra 1943-46 yılları arasında Fakülte Binası inşa edilirken Sedat Hakkı'nın asistanlığını yapmış Maruf Önal'ın aktarımları çok kıymetlidir. Desinatör olarak Eldem'in bazı projelerine katkıda bulunurken fakültenin inşaatı süresince ikilinin çalışma şekillerini inceleme fırsatı da bulmuştur. Toplantı salonunun çizimlerinin kendisine ait olduğunu¹²³, Büyük Reşit Paşa Caddesi'ndeki giriş kapısının eksizlerini Eldem çizdikten sonra (Şekil 40) üçünün de şantiyede olduğu sırada çizimleri Onat'a göstererek birini seçmesini istediğini ve Onat daha seçim aşamasındayken Eldem'in birini seçip "Bunu yapalım." diye kararı yine kendisinin verdiğini aktarmıştır.¹²⁴ Bu kısa anekdot aslında hem Eldem'in hem de Onat'ın mizacını çok iyi özetlemektedir. Akademik çevrelerde de Onat çok daha sevecen, yumuşak başlı ve öğrenci yanlısı biriyken, Eldem hep daha ürkütücü, oldukça disiplinli ve dediğim dedik bir eğitimci olarak tanınmıştır.¹²⁵ Ancak Eldem'in bu mizacı onu Onat'tan az sevilen bir eğitimci yapmamış, öğrencileri mezun olduktan yıllar sonra bile ona duydukları saygı ve sevgiyi kaybetmemişlerdir.

¹²¹ **Mimarlık ve Sanat**, No: 4-5, s. 165.

¹²² Uğur Tanyeli, **a.g.e.**, s. 13.

¹²³ **100 Yılda İki Mimar: Sedat Hakkı Eldem – Mehmet Emin Onat**, İstanbul, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, Şubat 2010, s.13.

¹²⁴ **A.e.**, s. 15.

¹²⁵ Emin Onat ve Sedat Hakkı Eldem'in kişilikleriyle ilgili detaylı anekdotlar içeren bir kaynak için bkz. **100 Yılda İki Mimar: Sedat Hakkı Eldem – Mehmet Emin Onat**, İstanbul, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, Şubat 2010.

Şekil 40: Büyük Reşit Paşa Caddesi kapısı. (Salt Araştırma, SHE Arşivi, TSHEPA02609002)

Emin Onat'ın 17 Temmuz 1961 günü 53 yaşında ani bir kalp krizi sonucu hayatını kaybetmesinin¹²⁶ ardından Mimarlık ve Sanat Dergisi, Emin Onat özel sayısını çıkarmıştır. Derginin bu sayısında Onatla teşrikimesaisi olmuş pek çok isim anılarını aktarmıştır. Eldem'in Onatla ilgili aktarımlarından özellikle Fakülte Bina'sının inşası sırasında Üniversite'nin bitmeyen talepleri ve sürekli hale gelen fikir değişiklikleri karşısında Onat'ın hep sessiz kaldığını; Eldem'in ise Onat'ın bu sessizliği ve sınırsız nezaketine zaman zaman tepki gösterdiğini öğreniyoruz. Kendisi Onat'ın aksine yeri gelince daha ön planda olup Üniversite'nin değişken kararları

¹²⁶ Afife Batur, "Dönemi Bağlamında Emin Onat ve Mimarlığı", **100 Yılda İki Mimar: Sedad Hakki Eldem – Mehmet Emin Onat**, İstanbul, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, Şubat 2010, s. 292.

karşısında durmuştur.¹²⁷ Arşivde bulduğumuz belgelerle bu konuya tezin üçüncü bölümünde değineceğiz.

2. 4. 2. Yapının İnşa Sürecine İlişkin Eleştiriler

25 Ocak 1947 Tanin Gazetesi haberine göre Fakülte binasının inşaatı mecliste tartışılmış ve milletvekillerinin eleştiri oklarına maruz kalmıştır. Ayrıca inşaatın üniversite idaresi tarafından yürütülmesine karşı olan kimseler, inşaatın yavaş ilerlemesi ve bina temellerinin sağlam bir araziye oturmadığı gerekçeleriyle inşaat işlerinin üniversite idaresinden Bayındırlık Bakanlığı'na devredilmesinin daha doğru olacağını savunmuşlardır.¹²⁸

Bayındırlık Bakanlığı'nda görevli bir zat aynı gazete haberinde arazinin sağlam olmadığı söylentilerini yalanlamakla birlikte öğrencilik nasıl üniversitenin işi ise, bina inşaatı da Bayındırlık Bakanlığı'nın işidir diyerek, inşaatı Bakanlığın yürütmüş olması halinde böyle sorunlar çıkmayacağını belirtmiştir. Binanın inşaatında görevli bir mühendis de inşaatın yavaş ilerlemesi yönündeki eleştirileri haklı bulmuş ve bu durumun nedenlerini açıklamıştır. Ona göre temel sebep inşaat için belirlenen senelik sekiz milyon liralık bütçe dahilinde hareket etmek zorunda olmalarıdır. Bu bütçe ile halen önlerin beş senelik bir inşaat programı olduğunu belirtmiştir. Öte yandan arazinin sağlam olmayışı eleştirisini asılsız bulmuştur. Dönemin teknik yetkinliği buna izin vermezken, inşaatla yirmi beş metre sondah yapılarak zemindeki kil tabakasına ulaşılmıştır. Bu tabaka kalkere dönüşmüş ve yapı sağlamlığı tescillenmiş Ayasofya, Valide Sultan, Beyazıt ve Süleymaniye Camiileriyle aynı zemine sahip olan bu tabakanın üzerine oturtulmuştur.¹²⁹

Aynı gazetenin 24 Ocak 1947 tarihli haberinde iddialar, yapının büyük kısmının ihalesini alan AMAÇ şirketinin inşaat baş mühendisine sorulmuştur.

¹²⁷ **Mimarlık ve Sanat**, No: 4-5, 1961, s. 164,165.

¹²⁸ Salt Araştırma, SHE Arşivi, Tanin Gazetesi, 25 Ocak 1947.

¹²⁹ Salt Araştırma, SHE Arşivi, Tanin Gazetesi, 25 Ocak 1947.

Mühendis, tüm inşaatın toplam 20 bloktan oluştuğunu ve tamamlandığında 25 milyon liraya mal olacağını açıklamıştır. Açıklanın yapıldığı 1947 Ocak ayında halen, büyük konferans salonu dahil 5 blokun inşaatı tamamlanmış ve 9 blokun da kaba inşaatına başlanmıştır. İddia edildiği gibi fazla olan masraf 2,5 milyon değil, 500 bin liradır ve bu miktar tüm bloklara aittir. Ayrıca yapıyı taş malzemesi ve konferans salonu koltuklarının maroken oluşuyla lüks addedenlere, Ankara’da duvarları sıva yapılmış binaların iyi sonuçlar vermemiş olmadığı hatırlatarak, böyle anıtsal bir yapının tarihi eser sayılabileceği, dolayısıyla taş malzemenin gereksiz bir masraf olmadığı şeklinde cevap vermiştir. Konferans salonunun ulusal toplantılara sahne olacak önemde bir yapı birimi olmasıyla bahsi geçen koltukları lüks değil gereklilik¹³⁰ olduğunu belirtmiştir.

İnşaatın masraflı olduğunu düşünenlerin bir diğer eleştirisi araziden doğan masraflardır. Fakülte binasının inşasına başlamadan önce arsanın yerinde olan Zeynep Hanım Konağı’nın sahibi Zeynep Hanım’ın, bu arsayı ancak üniversite binasının inşa edilmesi koşuluyla bağışlamış, böyle bir inşaat yapılmadığı takdirde arsanın varislerine kalması konusunda karar vermiştir.¹³¹ Beyazıt semtinde o gün en kötü arsanın bile m²’si ortalama 200 liradır. Bu bağış sayesinde 22.500 m²’lik bir alana yayılmış ve m² başına 35 ile 40 lira masraf yapılmıştır ki bu da yapının arazi sebebiyle çok masraflı olduğu yönündeki eleştirilerin yersizliğinin kanıtıdır.¹³²

Belli ki inşaatın proje tasarımlarının tamamlanmasından hemen önce, dört senelik bir inşaat geçmişine rağmen büyük eksiklerin olması sebebiyle hem meclis hem de kamuoyu tarafından inşaat süreci sürekli gözlenir ve eleştirilir olmuştur. Bu eleştirilerin yersizliğini ispat yoluna giden Falit Rıfkı Atay, 21 Mart 1946’da “İstanbul’da Yeni Bir Anıt” başlık haberiyle inşaat ziyaretini mimarların haklarını teslim ederek kaleme almıştır. İnşaatın masraflı olduğu konusundaki eleştirilere, 25 milyon liralık harcanmanın öngörüldüğü bu tarihte, kamulaştırma ve toprak tesviyesi için bu harcamadan kısılma yoluna gidilmesi halinde şehrin bu önemli Cumhuriyet anıtının kısa süre içinde kusurlu bir görünüme kavuşmasının kabul edilemeyeceğini

¹³⁰ Salt Araştırma, SHE Arşivi, **Tanin Gazetesi**, 24 Ocak 1947, TSHEPA02606028A001.

¹³¹ Salt Araştırma, SHE Arşivi, **Tanin Gazetesi**, 24 Ocak 1947, TSHEPA02606028A001.

¹³² Salt Araştırma, SHE Arşivi, **Tanin Gazetesi**, 24 Ocak 1947, TSHEPA02606028A001.

belirtmiştir. Eleştiri sebeplerinden biri olan yer seçimini, oldukça merkezi ve İstanbul'un önemli bir kamu yapısına dönüşecek olmasıyla olumlamıştır.¹³³

Atay yaklaşık bir sene sonra çarpıcı başlıklı “Türk Yapıcılığında Yeni Bir Çığır Açmıştır” yazısında Paul Bonatz ile görüşmüş, mimarın mimarlık görüşlerine yer vermiştir. Yazı, Fakülte binasının inşa edildiği tarihte varolan mimarlık anlayışını ve yapının üslubunu çok net açıklayan anekdotlar ve Bonatz'ın tasarım ile ilgili övgülerini içermektedir.

“Türk mimarları birinci safhanın sonunda beliren başarısızlıktan çok şey öğrenmişlerdir: “Şimdi Türke has olanı aranmaktadırlar. Bu aramada görülüyor ki Türkün öz karakteri satıhta değil, derinliktedir. Bunlar iklimden, yaşama tarzından, yerli yapı malzemesinden, geleneğe bağlı işçilikten, fakat hepsinden önce milletin öz varlığından doğma nisbet, form ve satıh –kütle- mekan arasındaki terkip meseleleridir. Bu meseleleri yeni gereklerle ahenkli hale getirmek, cazibesini hiçbir zaman kaybetmiyen ebedi temadır.”

Atay, Bonatz'ın bu açıklamasına yer verdikten sonra tüm bu özellikleri bünyesinden barından bir yapı olarak İstanbul Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi binasını göstermiş ve yine Bonatz'ın Fakülte binası hakkındaki övgü dolu sözlerine yer vermiştir. Bonatz'a göre, yapı arazisinde kamulaştırılması gereken evlerin bulunması ve zeminin inşaata uygun olmaması, çok maliyetli bir inşaat sürecinden geçmesi eleştirilerinin haklılık payı vardır. Ancak bu yeni eserle bir taraftan eski şekillerin dejenere oluşundaki mirasın ağır yükünden, öteki taraftan da enternasyonal modacılıktan bir kurtulma söz konusudur. Bonatz'a göre yapıda temiz bir el işçiliği, proporsiyonlarda pürüzsüz, yüksek kaliteli bir ifade, asil bir güzellik vardır. Böyle üstün niteliklere sahip benzer bir yapıyı bulmak için İstanbul'un birkaç yüzyıl öncesine ait abideleri işaret etmiştir. Avrupa'daki kıymetli eserleri yakından

¹³³ Falih Rıfkı Atay, “İstanbul'da Yeni Bir Anıt”, Salt Araştırma, SHE Arşivi, TSHEPA02606018, 21 Mart 1946.

tanıdığını ve inşa edilen bu yapının onlarla büyük yakınlık gösterdiğini belirtmiştir.¹³⁴

Eleştirelere en yerinde cevap ise tabii yapının mimarlarından Eldem'in Fakülte binalarının inşaat durumunu açıkladığı 1 Şubat 1947 tarihli yazısıyla gelmiştir. Eldem zeminin fazla masraf çıkarması eleştirisine arsanın 3/4'lük kısmının dolma olması sebebiyle normalden fazla harfiyat gerektirdiğini açıklayarak karşı çıkmıştır. O tarihe kadar yapılan toprak hafriyatı 72.794 m³ yerin altında ve üstünde bulunan binalara ait tonoz yıkımı 30.768, m³dür. Toprak için 419.293,44 lira, tonoz yıkımı için 262.451,04 lira olmak üzere toplam masraf 681.744,48 liradır. İnşaat tamamlanana kadar yapılacak toprak hafriyatı tutarı 894.244,56 lira tonoz yıkımı 278.154,77 yani toplam masraf 1.172.399,33 lirayı bulacaktır. Tonoz yıkımından şimdiye kadar 20.000 m³ taş çıkarılmış ve maliyeti asgari 120.000 liradır. Bu hesaba göre bütün inşaatın tamamlanması, hafriyat ve yıkım işlerine 1.052.000 lira sarfedilmiş olacaktır.¹³⁵

Eldem başka bir yapıda, bir bodrum ve temel yüksekliği hesaba katılarak harfiyat alanının 92.520 m³ olması gerektiği ve hafriyat toplam masrafının yaklaşık 506.722,60 lira tutacağını öne sürmüştür. Dolayısıyla yapının harfiyatına 545.676,73 liralık masraf yapılmış, eleştirildiği gibi fazladan 1.500.000 lira değil yaklaşık 40.000 lira harcanmıştır. Eleştirenlerin bahsettiği 1.500.000 liralık ek masraf ise yapının Zeynep Hanım Konağı dışından kapladığı alanın istimlaklerine harcanmıştır.¹³⁶

Öte yandan, Eldem'in bu yazısında oldukça ilgi çeken bir başka açıklaması, yakın tarihlerde inşa edilen Ankara, Tıp Fakültesi ve Yeni Büyük Millet Meclisi yapılarıyla yaptığı karşılaştırmadır. Tıp Fakültesi'nde hazırlanan planlar araziye uymadığı için kaya olan arazide yerine göre 8 metre derinliğinde gereksiz bir hafriyat ihtiyacı doğmuş ve 1 milyona yakın bir miktar israf edilmiştir. Yeni Büyük Millet

¹³⁴ Falih Rıfkı Atay, "Türk Yapıcılığında Yeni Bir Çığır Açmıştır", Salt Araştırma, SHE Arşivi, **Ulus Gazetesi**, 26 Şubat 1947.

¹³⁵ Eldem'e ait olan bu yazıya dili güncellenerek yer verilmiştir.

¹³⁶ Salt Araştırma, SHE Arşivi, 1 Şubat 1947, TSHEPA02603028.

Meclisi inşaatında ise yalnızca binaların yükseltilmesi için muazzam bir toprak hafriyatı yapılmıştır.¹³⁷

¹³⁷ Salt Araştırma, SHE Arşivi, 1 Şubat 1947, TSHEPA02603029.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FAKÜLTE BİNASININ PROJE TASARIMLARININ TAMAMLANDIĞI 1947'DEN SONRAKİ SÜREÇ

Tezimizin bu kısmında fakülte mimarları Emin Onat ve Sedad Hakkı Eldem'in 1947 yılında proje tasarımlarını tamamlayıp son haliyle Üniversite'ye teslim etmelerinden sonraki yıllarda mimarların ve yapının bitmeyen serüvenine odaklanacağız. Bu doğrultuda bizim için en önemli kaynak Salt Araştırma bünyesinde bulunan ve tezimizin pek çok nüvesini oluştururken faydalandığımız Sedad Hakkı Eldem Arşivi'dir. Arşivde 1948-1977 aralığına tarihlenen yazışmalar Onat'ın vefatından sonra Eldem'in, hayat verdiği yapıyı asla bırakmadığını göstermektedir. Öyle ki zaman zaman dönemin rektörleriyle veya dekanlarıyla bu uğurda adeta savaşmış; kendisinden bağımsız yapılan bazı müdahalelere itiraz etmiş; ve ücretsiz çalışma tekliflerinde bulunmuştur. Tüm bunlar Eldem'in meslek tutkusunu ve belki de neslinin devamı olarak gördüğü eserlerinin korunması konusundaki muhafazakârlığını ve hassasiyetini açıklamaktadır. İnşa ettiği yapıları teslim ettikten sonra bile sürekli onları takip etmesi, ilgilenmesi; adeta bir babanın çocuğunun yuvadan uçmasına izin verdikten sonra bile elini üzerinden çekmemesi gibi büyük bir bağ içerir.

Fakülte Binası Projesi 1947 yılında tamamlandıktan sonra Emin Onat ve Sedad Hakkı Eldem üniversitenin kararıyla görevden alınmışlardır. Emin Onat'ın 1961'de geçirdiği kalp krizi sebebiyle ani vefatından sonra Eldem uzun yıllar yapının tamamlanmayan inşaatları ve bazı onarımları için danışmanlık vermiş, projeler hazırlamıştır.

3. 1. Mimarların Görevden Alınma Meselesi

1942 yılında Zeynep Hanım Konağı'nın yanmasıyla hükümet yetkilileri tarafından proje mimarları olarak belirlenen Sedat Hakkı Eldem ve Emin Onat tarafından proje tasarımlarının 1947'de tamamlanmasıyla, 10 Kasım 1947 tarihli yazıyla mimarlar görevden alınmışlar¹³⁸ ve projenin kontrolü için bir danışma kurulu oluşturulmuştur. Bu kurulda yapının esas mimarlarına yer verilse de karar mimarları memnun etmez ve 1951 yılına kadar görevlerinin iadesini talep ettikleri çeşitli dilekçelerle kurumun kapısını çalmışlardır. Emin Onat'ın kurumla ilgili şikayetler söz konusu olduğunda pasif davranması sebebiyle 23 Ağustos 1948 tarihinde Sedat Hakkı Eldem görevden alınmanın üniversite zararına bir karar olduğunu ve oluşabilecek sorunları açıkladığı bir yazıyı Üniversite Rektörlüğü'ne sunmuştur.

“Bir binanın projelerinin tamamlanmasıyla proje Mimarının bu binadaki işi bitmiş sayılmaz. Çünkü inşaat ilerledikçe mütemadiyen yapı ve malzeme meseleleri zühur eder ki bunlar hakkında karar vermek için proje Mimarının behemehal bulunması lazımdır. Yapının seyri esnasında zühuru muhakkak olan bir çok meselelerin hallinde mimarın daima en selahiyyetli eleman olarak mevcut olması ve kararlar vermesi icap eder. Mesela yapı seyri esnasında müteahhidin bir çok müşkülli ve bunları halletmek üzere bazı tekliflerim olabilirki bu husustaki kararlar ancak binanın karakterini veren mimarı tarafından alınabilirler.

Bina işlerinde projeyi kendi kendini tamamlayan bir eser olarak telakki etmek çok basit ve işin esasına hiç nüfuz etmemiş bir düşüncedir. Onun hakiki kıymeti ve varlığını vere müellif mimarın projeyi tatbik ediş şeklidir.

Bir projenin tatbikinde sonradan getirilmiş bir kontrol heyeti ne kadar vazifeşinasta olsa hiç bir zaman proje sahibi kadar titizlik, itina ve alaka ile işi yürütemez. Çünkü böyle bir heyet binanın muaffakiyet, mes,usliyetini taşımadığı gibi işi aynı derecede de benimseyemez.

Bir mimari eser hiçbir zaman yalnız proje şeklinde ele alınamaz.

Onun varlığı projenin tatbikatına bağlıdır. Bu bakımdan müellif mimarın mesaisinin de proje ve kontrol gibi birbirinden ayrı iki işe taksimikatiyen doğru değildir. Proje mimarının kontrol hakkından mahrum edilmesiyle telif hakkı da baltalanmış olur.

¹³⁸ Salt Araştırma, SHE Arşivi, 20 Ocak 1951, TSHEPA02603012.

Şimdiye kadar milyonlar sarf edilen ve memleket ölçüsünde büyük fedakarlıklara mal olan bir eserin yaarı yolda vereceği neticeler belli olmayan kararlar alınmak suretiyle muaffakiyetini tehlikeye koymak için herhalde çok esaslı sebeblerin mevcut olması icap eder.

Bir Üniversite yapısı Üniversite’yi harice karşı temsil eden bir semboldür. Üniversiteler yaptırdıkları yeni binalarla kendi kültür seviyelerini açığa vururlar.

Bu bakımdan bunların sadece maddi ihtiyacı örten birer barınaktan daha yüksek manevi kıymetler taşıdıklarının kabul etmek mazıdır.

Her jenerasyona yapmak fırsat ve saadeti nasip olmayan bu nevi binaların inşasında, bunların tam manasiyle muaffak olmuş olmaları için bu gayenin gözden uzak tutulmaması lazıdır. İşin bu anında, yani asıl en şerefli bina kısımlarının inşasına geçildiği bir zamanda müellif mimarları çok haklı bile olsa uzaklaştırmanın, bütün eserin muaffakiyetiyle oynamak gibi, çok tehlikeli bir hareket olacağı aşıkardır ki böyle büyük bir mes,uliyetin yüklenmesinde ağır basacak sebeblerin mevcut olması icap eder.”¹³⁹

Mektupta Eldem’in üslubundaki bireysel tavır oldukça dikkat çekicidir. Onat henüz hayatta olmasına rağmen mimar olarak onu dahil etmeden “tekliflerim olabilir” gibi söylemlerle şahsından projenin asli mimarı olarak bahsetmiştir. Haklı gerekçelerle ve hem kendisinin hem de eserin düştüğü ve düşebileceği mağduriyeti tüm detaylarıyla açıkladığı mektupta bahsi geçen şikayetinin telafi edilmediğini 20 Ocak 1951 tarihli aynı şikayeti dile getiren yeni bir mektubun varlığından anlıyoruz. İçeriği benzer olan mektubun öncekinden en önemli farkı bu sefer Emin Onat ile birlikte hazırlanmış olmasıdır. Üslup “ben”den “biz”e dönmüştür. Oluşturulan danışma kurulunda yapıyı ilgilendiren kararların alınmasına rağmen, uygulama ve kararların kabulünde mimarların hiçbir resmi vasfının olmaması onları rahatsız etmiştir.¹⁴⁰

Bu mektupta dikkat çeken bir başka öge mektup taslağında önceden “ücretsiz dahi olsa” kısmının kararlaşıp Rektörlüğe gönderilmiş olmasıdır. Bu durum üniversitenin ödemeler konusundaki gecikmesini, maddi sıkıntılarını açıklamaktadır. Mimarlar mektubu hazırlarken görevlerini geri almak için ücret talebinde bulunmayarak üniversiteyi daha rahat ikna edebileceklerini düşünmüş olabilirler,

¹³⁹ Salt Araştırma, SHE Arşivi, 23 Ağustos 1948, TSHEPA02603006, TSHEPA02603007.

¹⁴⁰ Salt Araştırma, SHE Arşivi, 20 Ocak 1951, TSHEPA02603012.

ancak belli ki sonra bu fedakarlıktan vazgeçip mektubunun bu kısmını karalamışlardır. (Şekil 41)

esnasında bizim hiç bir resm
bulunmamaktadır. Mimari kont.
ugradığımız haksızlığın hiç
~~üçüncü gün ölece,~~ bu kontr.
saygılarımızla dileriz.

Şekil 41: Sedat Hakkı Eldem ve Emin Onat'ın İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'ne gönderdiği mektuptan bir kesit, 20 Ocak 1951. (Salt Araştırma, SHE Arşivi, TSHEPA02603012)

Rektörlükten mimarlara gönderilen 26 Ocak 1951 tarihli cevapta, mimarların gönderdikleri mektubun son halinde ücret talep ettikleri ve üniversiteye teminat mektupları bıraktıklarını anlıyoruz. Üniversitenin talebe cevabı inşaatın henüz tamamlanmamış olduğunu ve mimarların inşaatın kontrolünü taahhüt ettiklerini hatırlatarak paylarına düşen miktarın henüz tam olarak hesaplanamaması sebebiyle ödeme yapılamayacağı şeklinde olmuştur. Kontrolün yeniden tümüyle mimarlara bırakılması talebine ise bir cevap verilmemiştir.¹⁴¹ Rektörlük'ten yaklaşık 10 ay gecikmeyle gelen başka bir mektupta söz konusu durumla ilgili talepleri reddedilmiş, Fakülte binasının inşaatı hakkında karar tarihinden itibaren görevlendirildikleri danışma kurulundaki rolleri çerçevesinde karar verebilecekleri bildirilmiş ve çalışmalarına bu doğrultuda devam etmeleri rica edilmiştir.¹⁴²

¹⁴¹ Salt Araştırma, SHE Arşivi, 26 Ocak 1951, TSHEPA02603004.

¹⁴² Salt Araştırma, SHE Arşivi, 9 Kasım 1951, TSHEPA02603003.

3. 2. Yapının Eksikleri ve Sonradan Eklenen Birimler

Arşivde incelediğimiz belgeler ışığında 1947 yılında yapı mimarlar tarafından teslim edilse de henüz tamamlanmamış birimlerin olduğunu açıktır.

Daha önce sözünü ettiğimiz Onat'ın Fakülte binası projesinde çok aktif bir rol almadığı yönündeki düşünceleri destekleyecek bir başka kanıt Eldem 28 Mart 1957'de Rektörlüğe gönderdiği mektuptur.¹⁴³ Onat'ın henüz hayatta olduğu bu tarihte Eldem mektubu şahsen göndermiştir. Buradan belki de mimarların zoraki ortaklığının 1947'den sonra devam etmemesini tercih ettikleri sonucu çıkarılabilir veya Onat'ın inşa sürecinde de zaman zaman itiraz edilmesi gereken yerlerde bile sessiz kalması, bu görevin Eldem tarafından gönüllü olarak üstlenmesine sebep olmuş olabilir.

Dikkatimizi çeken bir başka nokta ise Üniversite Rektörlüğü'nün Onat'ın henüz hayatta olduğu 23 Mart 1957'de Beyazıt Meydanı'ndaki Eczacılık Okulu binasında yapılacak amfi ve kaloriferlere ait proje işlerini yürütmesi için Emin Onat'tan değil Sedat Hakkı Eldem'den teklif istemeleridir.¹⁴⁴ Eldem'in teklife cevabı tüm detayların dahil olduğu keşif bedelinin %4'ü şeklindedir, kalorifer tesisatı içinse ek bir talebi olmadığını belirtir.¹⁴⁵

1 Mayıs 1957 yılında yapılan bir yazışmada Eldem, Fakülte binasının ikinci bloğundaki Kurul Odası'nın tamamlanmadığını ve inşaatın 2990 liraya mâl olacağını belirttiği görülüyor.¹⁴⁶

1957'den 1965'e kadar arşivde Eldemle Üniversite arasında bir yazışmaya rastlamadık. Henüz gün yüzüne çıkmayan belgelerin varolması veya Eldem'in bu yıllarda gerek mimar olarak Florya Tesisleri (1955-59), Uşaklıgil Evi (1956-65), Sosyal Sigortalar Kurumu Kompleksi (1962-64) gibi önemli projelerle, gerekse Akademi'de sürdürdüğü görevi ve hazırladığı yayınlarla fazlasıyla meşgul olması bu

¹⁴³ Salt Araştırma, SHE Arşivi, 28 Mart 1957, TSHEPA06902021.

¹⁴⁴ Salt Araştırma, SHE Arşivi, 28 Mart 1957, TSHEPA06902021.

¹⁴⁵ Salt Araştırma, SHE Arşivi, 28 Mart 1957, TSHEPA06902021.

¹⁴⁶ Salt Araştırma, SHE Arşivi, 1 Mayıs 1957, TSHEPA06902020.

uzun aranın sebebi olabilir. Meslek hayatının en başarılı yapısı kabul edilen ve ona Aga Khan Mimarlık Ödülü'nü getiren Zeyrek'teki Sosyal Sigortalar Kurumu Kompleksi'nin tasarım ve inşasını yalnızca iki yıla sığdırmış olması onun bu süreçte ne kadar yoğun çalıştığının göstergesidir.¹⁴⁷

Fen Edebiyat Fakültesi Dekanlığı'na 8 Nisan 1965 günü gönderdiği mektupta Fakülte binasının eksikleri ve yapılması gerekenlerle ilgili detaylı bir çalışma sunmuştur. Bütçe ile ilgili yaşanan sıkıntıdan haberdar olduğunu ancak bir programla oluşturulduğu takdirde kısım kısım eksiklerin tamamlanabileceğini belirtmiştir.¹⁴⁸ Bu evraktan yapının proje tasarımlarının teslim edildiği 1947 yılından beri geçen 8 sene içinde hala tamamlanmadığı sonucuna varıyoruz.

3. 2. 1. Vezneciler Caddesi Cephesi

Eldem'in Fakülte binasının eksikleriyle ilgili hazırladığı detaylı çalışmadan 1965 yılına gelinmiş olmasına rağmen yapının Vezneciler Caddesi Cephesi'nin hala tamamlanmadığını öğreniyoruz. Çalışmada, cephede yer alan boşluğun, projenin gerektirdiği gibi bir amfi veya başka kısımlarla doldurularak kapatılabileceğini önermiştir.¹⁴⁹

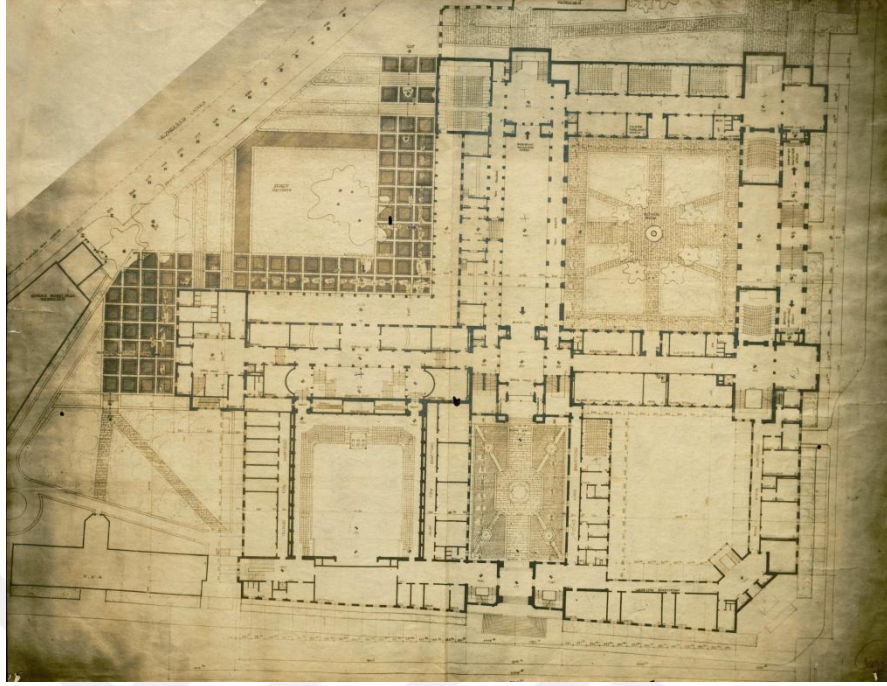
Ek olarak, yapının giriş kısmının sokak olarak algılanması bir problem doğurmuştur. Eldem'in buna çözümü Vezneciler Caddesi tarafındaki büyük avlunun esas giriş avlusu olacak biçimde yeniden düzenlenmesi ve bir iç bahçeye dönüştürülmesidir. Ayrıca diğer avluların ve sokak cephesinde yer alan çim/bahçe kısımlarının bina ile uyumlu biçimde yeniden düzenlenmesi için yeni bir plan hazırlayacağını belirtmiştir.¹⁵⁰ (Şekil 42)

¹⁴⁷ Bülent Tanju, "Bir Katalog Denemesi", **Sedad Hakkı Eldem II Retrospektif**, İstanbul, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, Nisan 2009, s.188.

¹⁴⁸ Salt Araştırma, SHE Arşivi, 8 Nisan 1965, TSHEPA06902019.

¹⁴⁹ Salt Araştırma, SHE Arşivi, 8 Nisan 1965, TSHEPA06902019.

¹⁵⁰ Salt Araştırma, SHE Arşivi, 8 Nisan 1965, TSHEPA06902019.

Şekil 42: İstanbul Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi planı. (Salt Araştırma, SHE Arşivi, TSHEPA02604001)

Arşivde rastladığımız 26.6.1967 tarihli başka bir mektupta Vezneciler cephesindeki meydanın korunma sorunun gündemde olduğunu anlaşıyor. Eldem'in konuya çözümü, cephenin etrafının duvarla çevrilmesi olmuştur. 1950'den beri Edebiyat ve Fen Fakültesi Dekanlıklarına böyle bir koruma yöntemiyle binaya zarar verilmeyeceğini çeşitli raporlarla belirttiğini dile getirmiştir. Ayrıca Eldem, bu iş için kroki verme ve inşaat bürosunca yapılacak olan tatbikat projelerini kontrol etme görevini ücretsiz olarak üstleneceğini taahhüt etmiştir.¹⁵¹

6 Ağustos 1968 tarihli bir başka mektuptan Eldem'in haberi olmadan inşaatın bu kısmının ihale edilmiş olduğunu öğreniyoruz. Yapının mimarı olması sıfatıyla konuyla ilgili krokiler hazırlamış olmasına rağmen bilgilendirilmemesini sitemle karşılayan Eldem, yapılacak olan bu yeni birimin binanın mimarisine uygun olmayacak bir biçimde meydana gelmesiyle ilgili endişelerini iletmiştir ve kendi gönderdiği krokiler doğrultusunda yapılmasını rica etmiştir. Ayrıca buraya eklenecek duvarla ilgili görevlendirilen yeni mimarlarla işbirliği içinde çalışmayı kabul ettiğini

¹⁵¹ Salt Araştırma, SHE Arşivi, 26 Haziran 1967, TSHEPA06902017.

belirtmiştir. Üniversite yetkililerinden projenin ihaleden sonra bir an önce inşaaata geçilmesi için tasarımına başlamak adına hızlı bir cevap beklediğini dile getirmiştir.¹⁵²

3. 2. 2. Konferans Salonu

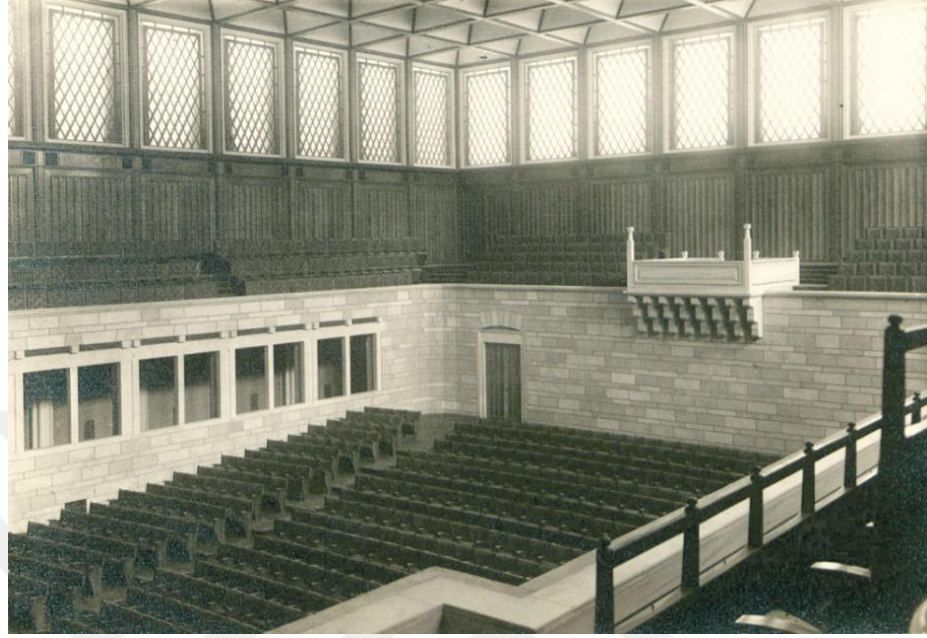
Fakülte binasının konferans salonu alanı ilk proje aşamasındayken henüz devlet arazisi statüsüne geçmediği için yalnızca Fizik Kimya Biyoloji dershanesi olarak kullanılması üniversite tarafından talep edilmiş ve mimarlar proje tasarımlarını bu doğrultuda hazırlamışlardır. Milli Eğitim Bakanlığı'na bu kısım Üniversite'ye tahsis edildikten sonra Rektörlük, alanın Büyük Reşit Paşa Caddesi'ne kadar uzatılmasına ve Üniversite'nin konferans salonu olmasına karar vermiştir. Bu karar doğrultusunda Ocak 1946'da Fizik Kimya Biyoloji dershanesi, Vezneciler Caddesi'ne doğru genişletilen alana yapılması talep edilmiş ve kalan kısım tamamının yalnızca konferans salonu olacak şekilde yeniden inşasına başlanmıştır.¹⁵³

Üniversitenin bu karar değişikliği o zamana kadar Fizik Kimya Biyoloji dershanesi olarak tasarlanan biriminin planlarında bazı değişiklikler doğurmuştur. Bu birimin duvar kaplaması değiştirilmiş; arazi meyili konferans salonu olacak şekilde düzenlenmiş; öğrenci sıraları yerine maroken koltuklar konulmuş; Fizik Kimya Biyoloji dershanesine ait koleksiyon odaları yerine konferans salonunun bir sofası eklenmiştir. (Şekil 43)

Ancak mimarlar bu projeyi hazırladıktan sonra rektörlük yeniden karar değiştirmiş ve bu alanın tekrar 600 kişilik bir Fizik Kimya Biyoloji dershanesi olarak kullanılmasını istemişlerdir. Üniversite yönetiminin plansız hareketleri sonucunda proje tasarımlarının sürekli olarak değişmesi hem mimarların tepkisini çekmiş hem de basında yer alan eleştirilerden biri olan inşaatın uzun sürme meselesine neden olmuştur.

¹⁵² Salt Araştırma, SHE Arşivi, 6 Ağustos 1968, TSHEPA06902015.

¹⁵³ Salt Araştırma, SHE Arşivi, 1 Şubat 1947, TSHEPA02603027.

Şekil 43: Fen-Edebiyat Fakültesi Konferans Salonu. (Salt Araştırma, SHE Arşivi, TSHEPA02608002)

Sedad Hakkı Eldem 1947 tarihli raporda bu karara itiraz ederek alanın konferans salonu olarak kullanılmasının daha avantajlı olduğunu açıklamıştır. Konferans Salonu'nun eleştiri oklarına maruz kalmasının sebebi salonun dış cepheden görünmemesi ve müstakil bir yapı birimi olmamasıdır. Eldem'e göre bu durum aksine hem tasarım hem de mali açıdan oldukça avantajlı bir sonuç doğurmuştur. Konferans Salonu'na binanın pek çok yerinden rahatlıkla ulaşılması; diğer blokların arasında kalması sonucunda ısıtma konusunda kolaylık sağlamış ve ek bir cephe inşaatına gerek duyulmamıştır. Dolayısıyla Eldem, tüm bu gerekçelerle yapının sürekli olarak çok masraflı olduğunu savunanlara durumun aksi yönde hareket ettiğini ispatlamıştır. Ek olarak masraf gerekçelerinden bir tanesinin de üniversite yönetiminin sürekli olarak karar değiştirmesi olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁴

Konferans Salonu tasarımının eleştirilmesindeki bir başka sebep ise koltukların maroken olmaları tercihidir. Eldem bu masrafın fazla lüks

¹⁵⁴ Salt Araştırma, SHE Arşivi, 1 Şubat 1947, TSHEPA02603028.

görülebileceğini ancak yapılan fazla masraflar içinde koltuk başına 50 lira, toplamda 58.400 lira tuttuğunu ve bunun tüm salon maliyetinin yalnızca %3'üne tekabül ettiğini belirtmiştir.¹⁵⁵

3. 2. 3. Kütüphane

17 Eylül 1957 tarihli toplantıda alınan kararlar arasında Fakülte binasının 1. Blok bodrum katındaki koridorun arşiv ve kütüphane haline getirilmesi kararı yer almaktadır. Aynı metinde Edebiyat Fakültesi büyük kütüphanesine eklenmesi planlanan aplikler, okuma masaları ve sandalyelerinin toplam masrafı 150.000 tl olarak tespit edilmiştir.¹⁵⁶ Buradan anladığımız üzere Fakülte binası içinde ilk tasarım döneminde de birden fazla kütüphane bulunmaktaydı.

Fakülte kapasitesi seneler geçtikte artan öğrenci sayısı sebebiyle zorlanmıştır dolayısıyla oniki sene sonrasında, Eldem'in arşivinde yer alan 16 Eylül 1969 tarihli Edebiyat Fakültesi Dekanlığı'na gönderilmiş bir mektupla kütüphanenin genişletilme konusunun gündemde olduğunu anlıyoruz.¹⁵⁷ Danışma kurulundaki görevi devam eden Eldem'e Edebiyat Fakültesi Merkez Kütüphanesi'nin önündeki teras direklerinin kapatılması fikri sorulmuştur. Fakülte'nin bu talebine Eldem, genişletmenin mümkün olduğunu ancak kendi tasarımı doğrultusunda hareket edilmesi gerektiğini belirterek cevap vermiştir. Eldem bu terasın kapatılmasına taraftar olmamakla birlikte, illa kapatılacaksa teras üzerinde bulunan direkler bozulmadan, yeni camcanların bu direklere 50 cm veya 1 metreden fazla yaklaşmaması koşuluyla yapılmasını tavsiye etmiştir. (Şekil 44)¹⁵⁸ İşin icrası için İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Yapı İşleri Başkanlığı tarafından Mühendis / Y. Mimar Vasıf Köksal görevlendirilmiştir. Eldem ise kendi projesinden farklı bir projenin hayata geçmesine engel olmak için şifahen destek vermiştir ancak bu küçük

¹⁵⁵ Salt Araştırma, SHE Arşivi, 1 Şubat 1947, TSHEPA02603031.

¹⁵⁶ Salt Araştırma, SHE Arşivi, 17 Eylül 1957, TSHEPA02607001E001.

¹⁵⁷ Salt Araştırma, SHE Arşivi, 16 Eylül 1969, TSHEPA06902013.

¹⁵⁸ Salt Araştırma, SHE Arşivi, 16 Kasım 1971, TSHEPA06902011.

birimin tamamlanması dahi iki seneyi bulmuştur. Sonuçta Eldem'in ilettiği itirazlara 25 Nisan 1971 tarihinde dekanlıktan camekanın balkon kolonunun iç yüzüne olan uzaklığı 60 cm, dış yüzünden 110 cm olduğu cevabı gelmiştir. Dolayısıyla yapının bu kısmında Eldem'in planından farklı hareket edilmediği savunulmuştur.¹⁵⁹

Şekil 44: Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi. (Zeynep Özsoy, 6 Ağustos 2019)

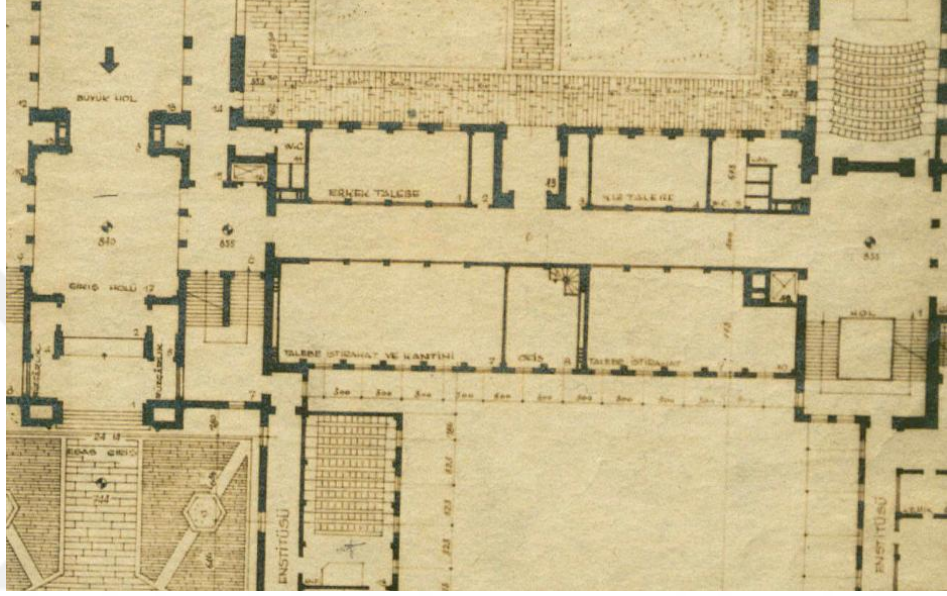
3. 2. 4. Talebe Lokali

Fakülte binasının talebe lokali ilk kez 24.10.1967 tarihli mektupta konu olmuştur. Mektuba göre lokal, Fen Fakültesi'nin Vezneciler ile Reşit Paşa Caddesi köşesinde yapılması düşünülmüştür. Danışma kurulundan çıkan karara göre projelerinin Sedat Hakkı Eldem tarafından hazırlanacaktır.¹⁶⁰ Ancak daha sonra bu kararın değiştirilmiş olduğunu günümüze ulaşan planlardan alıyoruz. Planda

¹⁵⁹ Salt Araştırma, SHE Arşivi, 25 Nisan 1971, TSHEPA06902010.

¹⁶⁰ Salt Araştırma, SHE Arşivi, 24 Ekim 1967, TSHEPA06902016.

görüldüğü gibi talebe lokali, bugün Edebiyat Fakültesi'nin kantinin yer aldığı kısımda yani eski Reşit Paşa Caddesi'ne bakan avlu kapısından girildiğinde sağ tarafta cepheye paralel biçimde konumlanmaktadır. (Şekil 45)

Şekil 45: Talebe lokalini gösteren plan kesiti. (Salt Araştırma, SHE Arşivi, TSHEPA02604001)

3. 3. Yeni Süsleme Öğeleri

Eldem, 8 Nisan 1965 tarihli raporunda bezeme yönünden zayıf yapıyı avlu ve binanın bazı kısımlarında Zeynep Hanım Konağı'ndan kalan kitabe ve tuğralı armalarla canlandırılmasını önermiştir. Dış kapılarda ve binanın içinde yer alacak bilgilendirme amaçlı yazıların bütüncül bir biçimde aynı formatta olması gerektiğini belirtir. Ayrıca önceki tasarımda yerleri hazırlanan Reşit Paşa Caddesi'ndeki kapı üstü, Vezneciler Caddesi'ndeki revak altı, konferans salonu ve iç taşlıklarda kitabelerin gerekli alanlarla yerleştirilmesi gerektiğini söylemiştir. Bir diğer bezeme önerisi ise Konferans salonunda perde üzerinde yapılması planlanan rölyefle ilgilidir, bütçe gereği bu plan iptal edilse bile yerine ucuz malzemeli de olsa bir yazı kitabesi

konabileceği teklifinde bulunmuştur. (Şekil 46) Mimarların 1951 yılında görevden alınmasından beri tamamlanmamış orta avlu, iç taşlıklar, Vezneciler cephesindeki revakın eksik kalan taş işçilikleri tamamlanmasını ve pembe sıvayla, revakların tonozlarının ise daha kaba bir serpm kumlu boyayla boyanmasını önermiştir.¹⁶¹

Isıtma ve teknik sorunlara hem estetik ve işlevsel bir çözüm getirmiştir. Kalorifer bacaları olabildiğince yükseltilecek ve duman kesme ekipmanı ile desteklenecektir. Dış kapıların iki yanındaki lambalar kaldırılarak, dış telefon, hatlar gömülüp borular içinde saklanacaktır.¹⁶²

Şekil 46: Konferans Salonu perde üzerinde yer alan kitabe boşluğu. (Salt Araştırma, SHE Arşivi, TSHEPA02608008)

¹⁶¹ Salt Araştırma, SHE Arşivi, 8 Nisan 1965, TSHEPA06902019.

¹⁶² Salt Araştırma, SHE Arşivi, 8 Nisan 1965, TSHEPA06902019.

SONUÇ

Cumhuriyet'in ilanının ardından, 1933 yılında gerçekleşen üniversite reformuyla İstanbul Darülfunûn'unun da kurumsal yapısı değişmiştir. Bu değişimde etkili isimler Ankara'nın imarında rol alan mimarlar gibi çoğunlukla Almanca konuşan akademisyenlerden oluşmaktadır. Dönemin önde gelen mimarlık eğitim kurumlarındaki rolleriyle, yetiştirdikleri genç Türk mimarların mimarlık anlayışlarını etkilemişlerdir. Bu isimler arasında fakülte binasının tasarlandığı yıllarda Türkiye'de yaşamış Paul Bonatz da vardır. Bonatz'ın yapının tasarımında doğrudan olmasa da iki genç mimar Emin Onat ve Sedat Hakkı Eldem ile teşrikimesaisi olmuş, mimarlık görüşünü bu genç mimarlara aktarma yoluyla dolaylı olarak etkili olmuştur.

Tezin konusu olan İstanbul Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi binası, II. Dünya Savaşı'nın patlak verdiği bir dönemde ortaya çıkan II. Ulusal Mimarlık dönemi üretimlerinden biridir. Tezin ilk kısmında II. Ulusal Mimarlık dönemini hazırlayan süreçte, ağırlıklı olarak Sibel Bozdoğan'ın, Modernizm ve Ulusun İnşası kitabından, dönemin mimarlık dergileri ve gazete haberlerinden yararlanarak cumhuriyet devriminin ardından doğan üslupsal çeşitlilik ve mimari kimlik arayışı konusuna değinilmiştir. Hem dönem mimarlarının kendi isimlendirmeleri hem de Bozdoğan'ın önermeleri referans alınarak bir kategorizasyon önerisinde bulunulmuştur. Dönemin üslup çeşitliliğini yaklaşık on senelik dilimler halinde, 1923-1929 aralığı için Entegre/Eklektik Modern, 1929-1938 aralığı için Uluslararası/Kübik Modern, 1938-1950 aralığı için Milli Modern biçiminde isimlendirilmiş, bu mimarlık görüşlerinin farkları örneklerle açıklanmıştır.

Tezin ikinci kısmında Fen-Edebiyat Fakültesi binasının yer aldığı arazinin tarihsel geçmişi, arazinin seçimi, mimarların biyografileri, üslupsal ve inşai özelliklerinden bahsedilmiştir. Proje tasarımında görevli mimarlar Sedat Hakkı Eldem ve Emin Onat'ın hangisinin tasarımda daha etkili olduğu konusu bugüne kadar yayınlanmış ikincil kaynaklarda bir tartışma konusu olarak gündeme gelmiştir. Bu konuda incelenen veriler doğrultusunda Sedat Hakkı Eldem'in daha aktif rol aldığı fikrini savunmakla birlikte mimarlardan Onat'ın arşivinin günümüze

ulaşmadığı için kesin bir söz söylemenin mümkün olmadığını göz önünde bulundurmak gerektiği kanısına varılmıştır.

Özellikle Eldem hakkında hazırlanan yayınlarda bahsi geçen ancak daha önce herhangi bir müstakil çalışmaya konu olmamış yapının tasarım özellikleri incelikli bir biçimde irdelenmiş, fotoğraflanmış ve yorumlanarak tezde değerlendirilmiştir. Nazi dönemi Alman mimarisi etkili cephe tasarımı, Eldem'in tutkusu olan geleneksel Türk konutlarında ve Selçuklu medrese plan tasarımlarında görülen öğelerle harmanlanmış ve ortaya hem milli hem de modern bir yapı tasarımı çıkmıştır. Bu öğeler, anıtsal geniş kolonadlı giriş cephesi, geniş saçaklar, tuğla-taş duvar örgüsü, açık avlulu dört eyvanlı medrese plan tasarımı olarak sayılabilir. Eldem'in bu erken dönem tasarımında, Güzel Sanatlar Fakültesi'nde yürüttüğü Milli Mimari Semineri'nde çıkan Türk Modern Mimarlık üslubunun sivil mimari referanslı öğelerin modern tekniklerle uygulanmasıyla doğacağı fikri önplandadır. Öğrencilerine seminerde aktardığı bu fikirlerin, anıtsal bir kamu binasında vücut bulduğu söylenebilir.

Tezin üçüncü kısmında, fakülte binasının proje tasarımlarının 1947 yılında teslim edilmesinden sonraki süreç anlatılmıştır. Burada daha önce yayınlanmamış mektuplar ve belgeler incelenerek mimarların hangisinin daha aktif rol aldığı sorusuna Sedat Hakkı Eldem cevabı verilmiştir. Emin Onat'ın vefat etmesinden önce dahi, Eldem'in Fen-Edebiyat Fakültesi'nin inşa süreçlerini, yapılacak tadilatları yoğun takibi bu cevaba varmamızın nedenlerindendir. Ayrıca ikincil kaynaklarda yapının 1942-1951 yılı aralığında inşa edildiği görüşünü saf dışı bırakan 1970'li yıllarda hala devam eden inşa çalışmalarının varlığı gün yüzüne çıkmıştır. Üniversitenin yaşadığı bütçe problemleri nedeniyle mimarların uzun yıllar ödemelerini almadıkları ve buna rağmen çalışmak için kurumun kapısını zaman zaman bedelsiz çalışma teklifleriyle çalmaları mesleki etiğin ve dönem mimarlarının eserlerine maddi kaygıları bir tarafa bırakıp sahip çıktıklarını düşündürür.

Yapı hakkında dönemin gazete haberlerinde yer alan kamuoyunun beklentilerine, mimarların ve inşa sürecinin maruz kaldığı eleştirilere tez kapsamında yer verilmiştir. Gazetelerde ve mecliste zaman zaman yapının inşa sürecinin oldukça

masraflı olduğu ve uzun sürdüğü yönünde tartışmalara konu olması yapının ne denli önemli ve beklentilerin yüksek olduğu bir kamu yapısı olduğunun göstergesidir. Sedad Hakkı Eldem Arşivi'nde ulaştığımız belgeler ışığında mimarların, ihaleleri yürüten çeşitli firmalardaki yetkili isimlerin ve üniversite yönetiminin eleştirelere cevapları ilk kez bu tez çalışmasıyla gün yüzüne çıkmıştır. Bu belgelerin incelenmesinden sonra çıkarılan sonuç, 1940lı yıllara damgasını vuran bir kamu yapısının inşasında dünya savaşlarının yarattığı mali etkilerin büyük olduğu yönündedir. İnşaatın ilk yıllarında çoğunlukla taş malzeme kullanılmıştır. Malzeme tercihinin bu yönde olmasının iki temel nedeni vardır. Bunlardan birincisi Alman mimar Paul Bonatz'ın Türkiye'ye gelip yoğun taş malzemenin kullanıldığı Nazi dönemi mimarisiyle uyumlu anıtsal yapıların yaygın olarak görüldüğü “taş devrini” başlatmış olmasıdır. Diğer ise II. Dünya Savaşı'nın etkisiyle betonarme malzemenin temininde yaşanan güçlükler sonucunda inşaatlarda taş malzeme kullanımının milli referanslarla desteklenerek artmasıdır. Ancak ilerleyen süreçte İstanbul'un deprem bölgesi ilan edilmesiyle yapıdaki yoğun taş kullanımı yerini yoğun betonarme kullanımına bırakmıştır. Betonarme ve demir çeliğin temininde yaşanan sorunlar ve masrafların ön görüldüğünden farklı olarak artması inşa sürecini uzatmıştır. Ayrıca üniversite yönetiminin mekan kullanımlarıyla ilgili sürekli hale gelen değişken kararları, mimarların tasarımın tamamlanmasının ardından görevden alınmaları, arazi istimlâklerinin gecikmeleri, ihaleleri yürüten firmaların sürekli olarak değişmesi gibi sebeplerle yapının inşası büyük oranda sekteye uğramış ve tamamlanması uzun yıllar sürmüştür. Mimarlar tarafından inşaat sistemli bir biçimde üniversitenin istekleri doğrultusunda yürütülse de, üniversite yönetimi ve bütçe sorunları nedeniyle oldukça sancılı bir inşa süreci geçirilmiştir.

Cumhuriyetin ilanından yirmi sene sonra inşaatına başlanan yapı, eski başkent İstanbul'un modern anlayışlı ilk, Türkiye Cumhuriyet tarihinin ise ikinci üniversite yapısı olmasıyla ayrıca önemlidir. Yapı tasarım özellikleriyle de erken cumhuriyet devrinin temel mimari problemlerinden olan modern tekniği milli referansla birleştirme düşüncesinin anıtsal bir kamu yapısında, yerli mimarlar tarafından tasarlanan ilk başarılı örneği olarak Türkiye Mimarlık tarihinde yeni bir sayfa açtığı düşünülebilir.

KAYNAKÇA

- Akyıl, Z. A.: “Emin Onat Yapılarında Koruma Sorunları: Onat’ın Mimarlığı’nı Korumak”, **100 Yılda İki Mimar: Sedad Hakkı Eldem - Mehmet Emin Onat**, İstanbul, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, Şubat 2010, s. 340-362.
- Akyürek, G.: “Bilgiyi Yeniden Keşfetmek Osmanlı Dönemi Tanzimat Yapıları”, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2008.
- Anonim: “Ankara İnşaat Usta Mektebi”, **Arkitekt**, No: 7, 1938, s. 191-193.
- Arif, B.: “Türk Mimarisi ve Beynelminel Mimarlık Vasıfları”, **Mimar**, No: 11-12, 1931, s. 365,366.
- Arseven, C. E.: “Yeni Mimari”, **Mimar**, No: 11-12, 1931, s. 381.
- Aslanoğlu, İ.: **Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı 1923-1938**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2010.
- Atay, F. R.: “Türk Yapıcılığında Yeni Bir Çığır Açmıştır”, Salt Araştırma, SHE Arşivi, **Ulus Gazetesi**, 26 Şubat 1947.

- Aysel, N. R.: “Eldem Yapılarında Saçak, Mimari Mekana Anlam ve Değer Katan Bir Elemana Dönüşüyor”, **Toki Haber**, No: 108, Şubat 2019, s. 58-61.
- Aysel, N. R.: “MSGSÜ Arşivleri’nde Sedad Hakkı Eldem”
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Akademisi
Mimarlık Fakültesi Dergisi, No: 6, Kasım 2008, s. 82-106.
- Ayverdi, E. H.: **19. Asırda İstanbul Haritası**, İstanbul, İstanbul Fetih Derneği İstanbul Enstitüsü Yayınları, 1958.
- Batur, A.: “Dönemi Bağlamında Emin Onat ve Mimarlığı”,
100 Yılda İki Mimar: Sedad Hakkı Eldem – Mehmet Emin Onat, İstanbul, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, 2010, s. 269-292.
- Behçet ve Bedrettin: “Türk İnkılap Mimarisi”, **Mimar**, No: 9-10, 1933, s.265,266.
- Bektaş, C.: “Toplumcu bir Alman Mimarı: Bruno Taut”,
Arkitera, 4 Mayıs 2018.
- Bilge, N. A. C.: “Anıtkabir Yarışması Bağlamında Paul Bonatz’a Dair Bir Okuma”, **Art-Sanat**, No: 9, 2018, s. 291-310.
- Bozdoğan, S.: “Against Style: Bruno Taut’s Pedagogical Program in Turkey, 1936-1938 ” Ed. M. Pollak, **The Education of the Architect, Histography, Urbanism and The Growth of Architectural**

Knowledge, Cambridge Massachuset, MIT Press, 1997, s. 163-192.

Bozdoğan, S.: **Modernizm ve Ulusun İnşası**, İstanbul, Metis Yayınları, 2015.

Bozdoğan, S., Özkan S., Yenal E.: **Sedad Eldem**, İstanbul, Literatür Yayıncılık, 2005.

Cerazi, M.: **Divanyolu**, İstanbul, Kitap Yayınevi, Haziran 2006.

Çetintaş, S.: “Mimarlıkta Kendimizi Bulmıya Mecburuz”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 18 Mayıs 1943.

Doğu, N.: “Ne Yapıyoruz?”, **Arkitekt**, No: 4, 1936, s. 125,126.

Dolgun Dağdelen, E.: “Bruno Taut’un Mimarlık Anlayışı Üzerine”, **Arkitera**, 16 Ocak 2019.

Eldem, S. H.: **50 Yıllık Meslek Jübilesi**, İstanbul, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, 1983.

Eldem, S. H.: “Milli Mimari Meselesi”, **Arkitekt**, No: 09-10, 1939, s. 220-223.

Eldem, S. H.: “Son 120 Sene İçinde Türk Mimarisi’nde Millilik ve Rejyonalizm Araştırmaları”, **Sedad Hakkı Eldem**, İstanbul, Boyut Yayıncılık, Aralık 2001, 1984, s.189-193.

- Eldem, S. H.: **Türk Evi Plan Tipleri**, İstanbul, İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınları, 1955,
- Eldem, E.: “Sedad Hakkı Eldem Olunmaz, Doğulur (Mu?): Bir Aile ve Gençlik Hikayesi 1830-1930”, **Sedad Hakkı Eldem I: Gençlik Yılları**, İstanbul, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, Nisan 2009, s.10-40.
- Eldem, E., Tanju, B., Tanyeli, U.: **Sedad Hakkı Eldem I: Gençlik Yılları**, İstanbul, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, Nisan 2009.
- Emre, N.: “Gazi İlk Mektebi”, **Mimar**, No: 7, 1934, s. 191-193.
- Erdem, A., R.: “Atatürk’ün Liderliğinde Üniversite Reformu: Yükseköğretim ve Bilim Tarihimizde Dönüm Noktası”, **Belgi Dergisi**, No: 4, 2012, s. 376-388.
- Göksel, A. E.: **Bir Sadakat Hikayesi Maçka Palas**, İstanbul, Körfezbank Yayınları, Şubat 1999.
- Günergün, F., Kadioğlu, S.: “İstanbul Üniversitesi’nin Yerleşim Tarihçesi Üzerine Notlar”, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, No: 8/1, 2006, s. 135-163.
- Gümüş, M. D.: “II. Meşrutiyet’te Saray İçin Çalışmak: Vedat (Tek) Bey’in Sermimarlık Dönemi”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2018.

- Gümüş, M. D.: “Mimar Nizamettin Doğu’nun Erken Cumhuriyet Dönemi Kariyeri: Sanatı Aramak”, **ArtSanat**, No: 10, 2018, s. 121-147.
- Haşim, A.: “Gurabâhâne-i Laklakan”, (1928), **Üç Eser**, Milli Eğitim Basımevi, 1988, s. 91-164.
- Kant, I.: **Pratik Aklın Eleştirisi**, Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu, 1999.
- Kafesçioğlu, Ç.: “Görsel Sanatlar”, **Türkiye Tarihi 1453-1603**, Çev.: Egemen Özkan, Cilt 2, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2016, s. 551-652.
- Kafesçioğlu, R.: “YMM İnşaat Şubesinden İTÜ Mimarlık Fakültesine Dönüşümün Öyküsü”, **100 Yılda İki Mimar: Sedad Hakkı Eldem – Mehmet Emin Onat**, İstanbul, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, Şubat 2010, s. 316-327.
- Kuban, D.: “Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı”, **100 Yılda İki Mimar: Sedad Hakkı Eldem – Mehmet Emin Onat**, İstanbul, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, Şubat 2010, s. 95-107.
- Kuban, D.: **İstanbul Bir Kent Tarihi**, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, Aralık 2012.
- Kuban, D.: “Laleli”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt 5., İstanbul, 1994, s.187-189.

- Kolektif: **100 Yılda İki Mimar: Sedad Hakkı Eldem – Mehmet Emin Onat**, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, İstanbul, Şubat 2010.
- Kolektif: “Eldem (Ömer Sedad)”, **İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt 11, İstanbul, Tan Matbaası, 1958, s. 4996.
- Kolektif: **Mimarlık ve Sanat**, No: 4-5, 1961.
- Kolektif: **M. Vedat Tek: Kimliğin İzinde Bir Mimar**, Ed. Afife Batur, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2003.
- Le Corbusier: **Towards A New Architecture**, Çev. Frederick Etchells, New York, Dover Publications, 1986.
- Mimar Vedat: “Mr. L. Varber Villası”, **Mimar**, No: 5, 1932, s. 137-139.
- Müller-Wiener, W.: **İstanbul’un Tarihsel Topografyası**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, Haziran 2016.
- Namal, Y., Karakök, T.: “Atatürk ve Üniversite Reformu (1933)”, **Yükseköğretim ve Bilim Dergisi**, No: 1, Nisan 2011, s. 27-35.
- Orman, İ.: “Konak”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 26, Ankara, 2005, s. 159-161.
- Özkan, S., Yenal, E.: **Sedad Eldem ile Söyleşiler**, İstanbul, Literatür Yayıncılık, Mayıs 2014.
- Rave, R.: **Modern Architecture in Berlin**, 2014.

- Safa, P.: “Milli Mimarimiz Nasıl Doğacak?”, **Tasviri Efkâr**, 17 Mayıs 1943.
- Saray, M.: **İstanbul Üniversitesi Tarihi (1453-1993)**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2015.
- Sayar, Y.: “Geçmişin Modern Mimarlığı - 5: İzmir”, **Arkitera**, 21 Temmuz 2010.
- Sayar, Z., vd.: “Mimarlığımız 1923-50”, **Mimarlık**, No: 2, 1973, s. 19-62.
- Sayar, Z.: “Mektep Binalarında Estetik”, **Mimar**, No: 8, 1931, s. 253-54.
- Sinanlar, S.: **Bizans Araba Yarışlarından Osmanlı Şenliklerine Atmeydanı**, İstanbul, Kitap Yayınevi, Ekim 2005.
- Sözen, M., Tapan M.: **50 Yılın Türk Mimarisi**, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 1973
- Suher, E., Aysel, N. R.: “Bir Çağdaşlaşma Projesi Olarak Güzel Sanatlar Akademisi ve Mimarlık Eğitimi”, 2020, s. 1-4.
- Tanju, B.: “Bir Katalog Denemesi”, **Sedad Hakkı Eldem II: Retrospektif**, İstanbul, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, Nisan 2009, s.29-285.

- Tanman, M. B.: “Zeynep Hanım Konağı”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt 7, İstanbul 1994, s. 549-50.
- Tanyeli, U.: “Genç Sedad Hakkı Eldem: Kùltürlerarası Bir Kimlik İnşası 1908-1930”, **Sedad Hakkı Eldem I Gençlik Yılları**, İstanbul, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, Nisan 2009, s. 42-68.
- Tanyeli, U.: **Mimarlığın Aktörleri: Türkiye 1900-2000**, İstanbul, Garanti Galeri Yayınları, 2007;
- Tanyeli, U.: **Mütereddît Modernler: Schmitthener, Pikionis, Fathy, Eldem, Correa Dünya’dan ve Türkiye’den Mimar İdeologlar**, İstanbul, Işık Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Tanyeli, U.: **Sedad Hakkı Eldem**, İstanbul, Boyut Yayıncılık, Aralık 2001.
- Taut, B.: **Mimari Bilgisi**, İstanbul, Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları, 1938.
- Toprak, Z.: **Türkiye’de Yeni Hayat, İnkılap ve Travma 1908-1928**, Doğan Kitap, 2017.
- Turan, K.: **Türk Alman Eğitim İlişkilerinin Tarihi Gelişimi**, İstanbul, Ayışığı Kitapları, 2000.
- Uysal, Z. Ç.: “Architectural Interpretations Of Modernity And Cultural Identity: A Comparative Study On Sedad Hakkı Eldem And Bruno Taut In Early Republican

Turkey”, ODTÜ Mimarlık Fakültesi,
Yayınlanmamış Doktora Tezi, Haziran 2004.

Uzunçarşılı, İ. H.:

Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı, Ankara,Türk
Tarih Kurumu Basımevi, 1988.

Yavuz, Y.:

**İmparatorluktan Cumhuriyete Kemalettin
1870-1927**, İstanbul, TMMOB Mimarlar Odası
Yayınları, 2009.

Yavuz, Y.:

“Mimar Kemalettin Bey (1870-1927)”, **ODTÜ
Mimarlık Fakültesi Dergisi**, No: 7, 1981, s. 53-
76.

Yavuz, Y.:

“İkinci Meşrutiyet Döneminde Ulusal Mimari
Üzerindeki Batı Etkileri (1908-1918)”, **ODTÜ
Mimarlık Fakültesi Dergisi**, No: 2, 1976, s. 9-34.

Ziya, A.:

“Sanatta Nasyonalizm”, **Mimar**, No: 2, 1934, s.
51-54.